

OPPDRAGSRAPPORT NR. 8 – 2014

JON LUNDESGAARD

Ytelsepensjoner og regnskap

Innarbeiding og konsekvenser

Høgskolen i Hedmark

Jon Lundesgaard

Ytelsespensjoner og regnskap

Innarbeiding og konsekvenser

Høgskolen i Hedmark
Oppdragsrapport nr. 8 – 2014

Høgskolen i Hedmark

Fulltekstutgave

Utgivelsessted: Elverum

Det må ikke kopieres fra rapporten i strid med åndsverkloven og fotografiloven eller i strid med avtaler om kopiering inngått med KOPINOR, interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk.

Forfatteren er selv ansvarlig for sine konklusjoner. Innholdet gir derfor ikke nødvendigvis uttrykk for Høgskolens syn.

I oppdragsserien fra Høgskolen i Hedmark publiseres FoU-arbeid og utredninger som er eksternt finansiert.

Oppdragsrapport nr. 8 – 2014
© Forfatteren/Høgskolen i Hedmark
ISBN: 978-82-7671-927-7
ISSN: 1501-8571

Høgskolen i Hedmark

Tittel: Ytelsespensjoner og regnskap – Innarbeiding og konsekvenser			
Forfatter: Jon Lundesgaard			
Nummer: 8	År: 2014	Sider: 93	ISBN: 978-82-7671-927-7 ISSN: 1501-8571
Oppdragsgivere: Fagforbundet			
Emneord: finansregnskap, ytelsespensjoner, retningslinjer for finansiell rapportering			
Sammendrag: <p>Pensjoner er viktige og berører oss alle. Gjennom pensjonsordningene får det en kommer frem til et konkret uttrykk. I den grad dette betyr noe for det et foretak som arbeidsgiver bidrar med økonomisk, har det konsekvenser for den finansielle rapporteringen til foretaket. Finansiell rapportering omfatter oppstillingene som presenteres, samt opplysninger gitt i noter og ellers. Foretakets bidrag kan være et innskudd i pensjonsordningen til de ansatte, og foretakets forpliktelser er da gjort opp med betalingen av innskuddet. Når foretaket bidrar til en pensjonsordning som inneholder løfter om bestemte ytelser til de ansatte (ytelsesordninger) er dette annerledes. Ordningen forutsetter typisk innskudd fra foretaket til øremerkede pensjonsmidler i ordningen, samtidig som det knytter seg forpliktelser til det som kommer av fremtidige ytelser. Dette medfører at foretaket kan bli sittende med en netto (restforpliktelse eller eventuelt et tilsvarende tilgodehavende). Hvordan dette skal synliggjøres i den finansielle rapporteringen til foretaket er et spørsmål som dermed melder seg.</p> <p>Synliggjøring kan skje på to måter. For det første ved innarbeiding av effektene av ytelsesordninger i regnskapsoppstillingene, og dette kombinert med ytterligere opplysninger i noter og ellers. For det andre ved at en begrenser seg til å gi opplysninger i noter og ellers. Over tiår er det det første alternativet en har satset på ved at dette legges til grunn for utviklingen av regelverk på området. Norske foretak følger nå enten internasjonale retningslinjer (International Accounting Standard 19 Employee Benefits) eller tilsvarende norske (Norsk Regnskapsstandard 6 Pensjonskostnader). I rapporten er det et fokus de norske retningslinjene. Retningslinjene er sammensatte og krever en god del. En observasjon går ut på at dette i seg selv er et problem.</p> <p>Mer grunnleggende er spørsmålet om hva retningslinjene gjør med regnskapene og om det hele virkelig er til det bedre. Dette dreier seg om noe mer enn spørsmålet om regnskapene med dette i seg selv er misvisende eller feil. En mulig alvorlig konsekvens er at foretakets situasjon ikke blir forstått riktig med alt det fører med seg. Dette er noe både eiere og ansatte bør være opptatt av. Konsekvensene av å innarbeide ytelsesordninger blir klargjort prinsipielt, og mer konkret praktisk ved at en ser på en del case. I de fleste av casene har virksomheten en eller annen tilknytning til det offentlige. Etter en nærmere analyse av konsekvensene kommer en frem til at det er mest hensiktsmessig å synliggjøre de regnskapsmessige effektene av ytelsesordninger begrenset til opplysninger gitt i noter og ellers.</p>			

Title: Employee benefit pensions and accounting: Inclusion and effects			
Author: Jon Lundesgaard			
Number: 4	Year: 2014	Pages: 93	ISBN: 978-82-7671-927-7 ISSN: 1501-8571
Financed by: Fagforbundet			
Keywords: financial accounting, employee benefits, financial reporting regulation			
Summary: <p>Pensions are important and affect us all in a critical manner. Pension plans are contractually important in making what is understood between employer and employees explicit. With economic effects for a reporting entity, this will also lead to implications for the entity's financial reporting. Financial reporting includes financial statements presented, information provided in notes and otherwise. First, an employer may contribute to pension plans of employees so that obligations are met in making the necessary transfer to the plan. Second, the plan may include the promise of certain future benefits, thus being an employee benefit type of scheme. Normally, the employer contributes to advance funding in meeting what are future benefit obligations being a liability. When the value of advance funding (plan assets) is compared with liabilities valuated, this may lead to a deficiency being a negative surplus, or a surplus.</p> <p>In addition to real costs for the employer of a benefit plan, the effect of a negative surplus, or a surplus, should be included and thus shown as part of financial reporting. Visibilization can be carried out in two ways. First, in including the effects of employee benefit plans in financial statements, in combination with further information given in notes and otherwise. Second, in limiting reporting on such plans to notes and otherwise. For years, the first alternative has been the choice in financial reporting standard setting. Norwegian companies are reporting on benefit plans either according to the international standard (International Accounting Standard 19 Employee Benefits) or the national standard (Norwegian Accounting Standard 6 Pension Costs). This report has a focus on Norwegian standards. The accounting law of benefit plans is complex, and demands a lot both of prepares and of users. It is an observation that this in itself is a problem.</p> <p>More fundamental is what this does with financial statements, and the question of whether this is an improvement. This has to do with more than the question of whether what is reported is distorted or even incorrect. A serious and possible result is that the company's situation is not understood in its essence, with all this may lead to. Of course, this is something that concerns all parties involved, including the employees. The effects of the accounting law of benefit plans are clarified on a more general basis, and by a series of case studies. The case studies have all some sort of association with the public sector. After a closer analysis of the problem of financial reporting, the conclusion is that the reporting of effects of benefit plans should be limited to notes and otherwise.</p>			

FORORD

Pensjoner er viktige og det er nå over år lagt ned veldig mye arbeid på hele feltet. Et mer spesialisert tema i sammenhengen er spørsmålet om behandlingen av de ansattes pensjoner i regnskapssammenheng. Spørsmålet er komplekst og har reelle konsekvenser. Fagforbundet har bidratt til at det er blitt mulig for Høgskolen i Hedmark å se nærmere på spørsmålet. Arbeidet er organisert på den måten at jeg leser og skriver. Underveis blir så dette sjekket mot en referansegruppe bestående av Stein Antonsen (Høgskolen i Hedmark), Lasse Birkeland (statsautorisert revisor), Steinar Fuglevaag (Fagforbundet), Norvald Monsen (NHH/Høgskolen i Hedmark), Ole Kristian Rogndokken (Norges Kommunerevisorforbund) og Fanny Voldnes (Fagforbundet). For meg som forfatter har dette vært til stor hjelp og svært stimulerende. En spesiell takk rettes til Fanny Voldnes som har satt det hele i gang. Problemstillingen er full av regnskapsfaglige momenter, og som teoretiker sliter jeg med dette. Nærheten til Høgskolens Stein Antonsen har vært viktig i sammenhengen og han takkes særskilt for all tålmodighet.

Regelverket for behandlingen av ansattes pensjoner i regnskapssammenheng har konkrete virkninger rent faktisk i praksis. En måte å se på dette er å gå nærmere inn på en del faktiske situasjoner som “case.” Jeg kjenner ikke til at dette er gjort tidligere på en mer systematisk måte. For å få dette til på en god måte er det viktig å ha kontakt med folk som er “tett på.” John Steinar Storheim (økonomisjef gjennom år i Tafjord Kraft), Grete Svensen (administrasjonssjef for Institutt for Samfunnsforskning), Odd Christian Øverland (forbundsleder for Norsk Post- og Kommunikasjonsforbund/Postkom), Yngve Astrup (styreformann i Hedmark fylkesmuseum AS), John Arntsen (økonomi- og HR direktør i Widerøe’s Flyveselskap AS), Brynjar Forbergskog (talsperson for WF Holding AS), Eystein Gjelsvik (utredningsleder i Samfunnspolitisk avdeling, LO), Erling G. Rikheim (avdelingsdirektør i Finansmarkedsavdelingen/Finansdepartementet), Jane Tved Bredby (direktør i Omsorg Oslo KF), Leif Egil Andreassen (organisasjons- og utviklingssjef i Omsorg Oslo KF), Roger Dehlin (styremedlem i Omsorg Oslo KF) og Knut Erik Lie (seniorrådgiver Norges Kommunerevisorforbund) takkes alle for inspirerende kontakt, og for fleres vedkommende også for bistand ellers.

J.L.

INNHALDSFORTEGNELSE

FORORD

INNHALDSFORTEGNELSE

1. Innledning om problemstillingen	1
2. Kort om pensjonsordninger	11
3. Innarbeiding av pensjonsordninger: Den “enkle mekanikk”	17
4. Den “ikke fullt så enkle mekanikk”	23
5. Ytelsesordningene, regnskapet og virkningene	29
6. Virkninger, rent faktisk i praksis	35
6.1 Tafford Kraft AS	35
6.2 Institutt for samfunnsforskning (ISF)	39
6.3 Posten Norge AS	44
6.4 Et tenkt eksempel	49
6.5 Widerøe’s Flyveselskap AS	53
6.6 Norsk Rikskringkasting (NRK)	59
6.7 Omsorg Oslo KF	64
7. Synliggjøring begrenset til noter, mer meningsfullt?	72
Vedlegg 1: Innarbeiding av SPKs PAYG-finansierte ytelsesordninger som om de var noe annet	80
Vedlegg 2: Mer om verdsetting i avsnitt 6.5	82
Vedlegg 3: Mer om effektivitet i avsnitt 6.7	83
Støtte ellers i henvisninger	85
Henvisninger	88

Ytelsespensjoner og regnskap – innarbeiding og konsekvenser

1. Innledning om problemstillingen

Pensjoner og regnskap er et stort og krevende område. Dette både som regelverk, og dernest som et spørsmål om effekter rent faktisk, eller som et spørsmål om hva slags effekter som bør være ønsket. Dette berører interesser på måter som er kritiske for parter. Det sier seg selv at klarhet vedrørende rent faktiske forhold er viktig. I dette kan parter med åpenbare interesser i sammenhengen, og folk med mer faglig orienterte interesser, finne hverandre. Det foreliggende arbeidet er blitt til slik, og er kommet til veie som et resultat av et oppdrag. **I arbeidet har en lagt til grunn følgende presisering av oppdraget.**

- (i) Det overordnede formål med arbeidet er å belyse effekter av regnskapsreglene for ytelsesbasert pensjon. Dette omfatter det grunnleggende **spørsmålet om regnskapenes rolle som bærer av informasjon om virksomhet blir vanskeliggjort** som en følge av reglene. Belysningen skal omfatte en gjennomgang av utvalgte virksomheters faktiske finansielle rapportering.
- (ii) Det er av særlig interesse å se på konsekvenser for virksomhet som har ulike former for tilknytning til det offentlige, samtidig som regnskapsreglene er slik at ytelsesordninger innarbeides i regnskapene. Jfr. virkninger som er nevnt under punktene (iv) og (v). Dette reiser også **spørsmålet om hvordan regnskapsreglene har effekt når virksomhet konkurransesettes**.
- (iii) For regnskapsføring av pensjoner for virksomhet som ikke rapporterer i henhold til de internasjonale standardene (IFRS) legges den norske standarden NRS 6 *Pensjonskostnader* til grunn. Denne standarden er igjen nært forbundet med den internasjonale standarden på området (IAS 19). I belysningen av effekter fokuseres det på ytelsesbaserte kollektive pensjonsordninger i Norge gitt at NRS 6 er sentral.
- (iv) Det er velkjent at effektene det fokuseres på er vesentlige for sentrale regnskapsstørrelser som årsresultat og egenkapital. **Spesielt er det ønskelig å klargjøre hvordan dette leder til underskudd og redusert egenkapital.**
- (v) Er regnskapsreglene for ytelsesordningene slik at de skaper vansker for virksomhet sier det seg selv at ordningene kommer under press dersom det er mulig å “slippe unna” ved å gjøre noe med pensjonene. **Sammenhengen mellom regler og slikt press skal klargjøres.**

Forvaltningen av de norske regnskapsstandardene og dermed NRS 6 er tillagt Norsk RegnskapsStiftelse som er en privat stiftelse. Dette reiser interessante institusjonelle spørsmål. Parter som kommer i kontakt med den finansielle rapporteringen til et foretak grupper gjerne i produsenter på den ene side og brukere på den annen. Dette skillet er for enkelt, jfr. blant annet Lundesgaard (2013a). Ønsker en å se bort fra parter som fungerer som mellommenn i sammenhengen er skillet allikevel hensiktsmessig. Det sier seg selv at regnskapsprodusenten møter alt av det som er forbundet med retningslinjer for hvordan den finansielle rapporteringen skal skje. Det er de imidlertid ikke alene om fordi finansielt rapportert informasjon må forstås med utgangspunkt i regelverket rapporteringen er underkastet. **Som regnskapsbrukere er foretakets finansielle rapportering for de ansatte en viktig kilde til informasjon om foretaket.** Dermed blir det også et poeng å være på høyden med slikt som “pensjoner og regnskap.”

Det er allerede antydning at området er krevende og sammensatt. Dette er da også noe stoffet på området bærer preg av. En står rett og slett overfor en utfordring i forhold til det i tilstrekkelig grad å forstå. I tillegg har vi også utfordringene med hensyn til å “bryte en ond sirkel” ved å **presentere bidrag som kjennetegnes ved tilstrekkelig grad av umiddelbarhet og klarhet.** I det minste er det det som er ambisjonen. Det vesentlige er presentert i kapitlene 1 til 7, og for å bidra til det som er ambisjonen har en valgt i størst mulig grad å unngå henvisninger og fotnoter som kan virke forstyrrende. I en egen gjennomgang på slutten under overskriften “Støtte i henvisninger” blir det redegjort for hvordan innholdet i det enkelte kapittel forholder seg til den omfattende listen med henvisninger. En har i tillegg vært opptatt av at deler av stoffet som er av mer detaljert eller teknisk art plasseres i vedlegg.

Foretak kan bidra til de ansattes pensjon ved et pensjonsløfte som inneholder lovnad om bestemte ytelser. Løftet kan være uttrykkelig eller mer underforstått. Hvordan dette nå enn forholder seg er det **åpenbart at spørsmålet om sikkerheten for innfrielsen av pensjonsløftet er helt sentralt. For et stort, velstående og lønnsomt foretak kan dette oppfattes som en selvfølge.** Det som skjedde i Norge på slutten av 1970-tallet med Tandbergs Radiofabrikk er et eksempel på at

dette kan være problematisk. Foretaket var over tiår meget vellykket, men ble utsatt for konkurranse fra japansk forbrukerelektronikkindustri som førte til økonomiske vansker. Foretaket hadde ingen sikret pensjonsordning, det vil si en ordning som var slik at det ble bygget opp pensjonsmidler utenfor foretaket. Foretaket selv sto alene bak pensjonsløftet og dette kalles en usikret ordning. Grønvik (2006:19) sier om blant annet ordningen i Tandbergs Radiofabrikk at “[d]et er flere erfaringer som har ført til endringer i reguleringene som i dag gjelder. Mange land tillater [imidlertid] indre pensjonsfond i private bedrifter. Det er det ikke lenger adgang til i Norge. En bedrift som hadde en slik pensjonsordning var den tidligere radiofabrikken Tandberg. Da bedriften gikk konkurs, mistet pensjonistene sine pensjoner.” En merker seg i sammenhengen at Grønvik omtaler det tenkte fond som foretaket står bak, det vil si bak en usikret ordning, et “indre fond.” Tilsvarende kaller han fond som bygges opp med pensjonsmidler under en sikret ordning for et “ytre fond.” Dette er noe som ikke følges opp. Det viktige er at Tandbergs-konkursen kom som en tragisk overraskelse for mange. Radiofabrikkens faktiske forpliktelser knyttet til pensjoner var noe en med beklagelige følger hadde oversett. **Det er lett å oppfatte det hele som umoralsk, og dermed med godt begrunnet styrke kunne hevde at det under slike omstendigheter foreligger forpliktelser som må bringes inn i den finansielle rapporteringen. Det er nærliggende å argumentere for at dette bør skje ved innarbeiding i finansregnskapet.** Dette selv om et slikt tiltak alene ikke ville reddet pensjonene til Tandbergs ansatte.

En ting er spørsmålet om den finansielle rapporteringen, noe annet er spørsmålet om den faktiske sikring av pensjonsløfter ved at det bygges opp pensjonsmidler utenfor foretaket forankret i avtale mellom foretaket og en pensjonsordning. Kravet om sikring av ytelsesordninger synes åpenbart og er også det det legges opp til i Norge. Oppbyggingen av pensjonsmidler i møtet med forpliktelser reiser spørsmålet om fondet med midler er tilstrekkelig i forhold til det som en forventet skal møte av forpliktelser. Det vil si forpliktelser, løfter om ytelser tatt i betraktning. I prinsippet kan omfanget av slike forpliktelser beregnes som det de representerer i øyeblikket (nåverdien). Dette anslaget kan så stilles opp mot det som foreligger av pensjonsmidler. Både underdekning og overdekning er en mulighet (i tillegg til likhet som er

mindre sannsynlig). **Følgelig kan det forekomme at foretaket fortsatt står overfor en netto forpliktelse. Dermed har vi igjen problemet med at foretaket er med på å sørge for løftene om ytelser innfris. Som ovenfor med Tandberg kan det igjen med moralsk tyngde hevdes at dette må synliggjøres i den finansielle rapporteringen.**

Overdekning er som nevnt også en mulighet, og i dette tilfelle med en netto som i stedet for som forpliktelse kommer ut som det motsatte. Det vil si som midler. Dette er imidlertid ikke rede midler i foretaket, men **pensjonsmidler som et hypotetisk tilgodehavende**. Har en imidlertid først bestemt seg for synliggjøring i den finansielle rapporteringen er det nærliggende også å synliggjøre overdekning, og dermed pensjonsmidler som omtalt. Med finansiell rapportering tenker en her på dette med foretakets årsregnskap inklusive noter og omtale ellers. **Synliggjøring som vi er inne på kan skje på flere måter:**

- For det første ved at det som følger av **ytelser og pensjonsordningene tas inn i resultat- og balanseoppstillingene**. Det vil si at effektene av pensjonsordningene resultat- og balanseføres etter bestemte retningslinjer slik at ordningene er med på å bestemme bildet som formidles av foretaket gjennom oppstillingene.
- For det andre kan en i resultat- og balanseoppstillingene begrense seg til å formidle et bilde av virksomheten på tradisjonelt vis. Det vil si uten at en tar med effekter som nevnt, og dermed at bare pensjonspremien regnskapsføres. Dette med på tradisjonelt vis kan for eksempel bety i henhold retningslinjene i den norske Regnskapsloven av 1998 i snever forstand, særlig lovens kapittel 4 og 5. **Opplysninger om ytelser og pensjonsordninger, og effektene av dette, tas med i noter og omtale ellers**. Det er selvfølgelig viktig at dette skjer på en umiddelbar og forståelig måte.

Både i standardsetting internasjonalt, og i norsk sammenheng, er det **det første alternativet det er satset på. Det vil si innarbeiding i resultat- og balanseoppstillingene med nærmere forklaring i noter**.

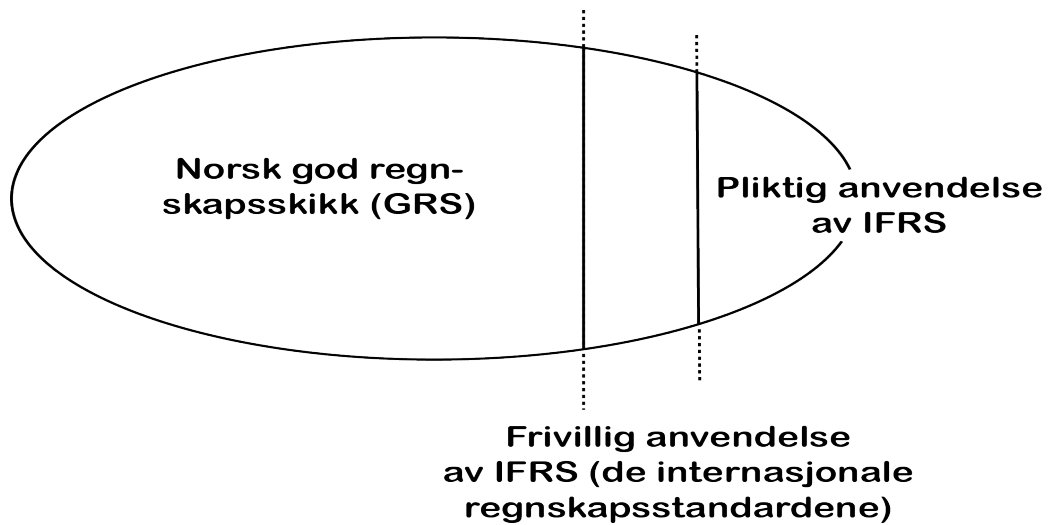
Før vi går videre, noen terminologiske merknader. I foretak som er i gang utarbeides regnskap ved at en "går videre" med utgangspunkt i det som er inngående størrelser. Det "å gå videre" innebærer at en føyer til nye beløp. Denne prosessen kalles

tradisjonelt for regnskapsføring eller bokføring. I vår sammenheng betyr det at effekter som følge av ytelser og pensjonsordninger regnskapsføres. Det som regnskapsføres er avgjørende for hva en ender opp med til slutt. **Slik sett blir regnskapsføring en viktig, ja nærmest “hellig” handling, og kjært barn har gjerne flere navn.** Et helt sentralt formål med regnskapslovgivningen er å regulere det som skal eller kan regnskapsføres, og dermed også det som faller utenfor og ikke skal med. Mer spesifikt snakker vi om balanseføring om det som ender opp i balanseoppstillingen, og tilsvarende om resultatføring om det som ender opp i resultatoppstillingen. Enda mer spesifikt har vi inntektsføring og kostnadsføring. Med den betydning som særlig de internasjonale regnskapsstandardene etter hvert har fått i norsk sammenheng har vi også fått spørsmålet om oversettelser til norsk. Dette er en krevende oppgave som bidrar til norsk terminologiutvikling. I de internasjonale regnskapsstandardene er uttrykket for det å føye til nye beløp “recognition.” Dette er blitt oversatt med “innregning” som lenge har vært brukt i Danmark. For mange er dette fremmedartet. Gitt at “innregning” i noen grad er på vei inn kan en la seg friste av uttrykket. Det tradisjonelle “føring” sikrer imidlertid muligens en større grad av umiddelbarhet, og da særlig når en ønsker å være spesifikk med hensyn til hvordan det “føres.” **Dermed kommer vi til å være “tradisjonelle” i en god del sammenhenger uten helt å gi slipp på “innregning.”** I rapportens overskrift har vi benyttet enda et begrep for regnskapsføring og det er “innarbeiding.” Innarbeiding gir på en fin og uteknisk måte uttrykk for det vi er opptatt av. Det vi er opptatt av er innarbeiding av ytelsesbaserte pensjonsordninger, og konsekvenser som følge av dette. Uttrykt på en annen måte dreier dette seg om “full innregning” i både resultat- og balanseoppstillingene av pensjonsordningseffekter. Det vil si noe mer enn bare regnskapsføringen av innskuddene som følger med ordningene.

Finansiell rapportering er regulert direkte ved lov, eller ved retningslinjer i tillegg med lovs virkning. For riktig lenge siden ble utarbeidingen av regnskap styrt av det som ble oppfattet som god praksis. Etter om lag begynnelsen av 1900-tallet har vi fått en utvikling i retning av det som noen ganger omtales som “kodifisering.” Det vil si at retningslinjene blir gitt en enhetlig og mer presis tekstlig form, i tillegg til en eller annen form for “autorisasjon” som retningslinje. I dette

med “autorisasjon” kan myndighetene komme inn i bildet og gi det hele formell lovs kraft eller virkning. **Utviklingen over de siste tiår er preget av at myndighetene etter hvert i mer og mer utpreget grad spiller en rolle i sammenhengen, og videre av at retningslinjene (regelverket) dessuten er blitt vesentlig mer omfattende.** ¹ Rettstilstanden på regnskapsområdet i Norge har alltid vært preget av det som har skjedd utenfor landet. En merker seg imidlertid at siden 1990-tallet har utviklingen innenfor EU fått økende betydning på en konkret måte. Med EØS-avtalen (effektiv fra 1994) følger det forpliktelser som medfører at Norge må følge opp EU-tiltak på regnskapsreguleringsområdet. Rundt tusenårsskiftet valgte EU å forlate den såkalte harmoniseringslinjen som gikk ut på at en gjennom sentrale mer generelt utformede retningslinjer skulle være i stand til å bidra til likeartete retningslinjer de enkelte landene i mellom. Siden dette ikke førte frem i tilstrekkelig grad, valgte EU å satse på de internasjonale regnskapsstandardene som en felles plattform. Det konkrete uttrykk for dette kom med **Europaparlaments- og rådsforordning nr. 1606/2002 av 19. juli 2002 om anvendelse av internasjonale regnskapsstandarder.** Kort fortalt gjøres de internasjonale regnskapsstandardene pliktige for konsernregnskapene til børsnoterte foretak. Forordningen er tatt inn i Regnskapsloven av 1998 etter det siste kapittel i loven. I tillegg er oppfølgingen av forordningen hjemlet i lovens § 3-9 *Anvendelse av internasjonale regnskapsstandarder*. Dette medfører at norske foretak, avhengig av foretakets karakter, står overfor to forskjellige reguleringsregimer. Dette er anskueliggjort i *illustrasjon 1*.

¹ Bemerkelsesverdig er den rolle Norsk RegnskapsStiftelse spiller i sammenhengen. Institusjonen kan ikke oppfattes som en myndighet, men setter allikevel ut i livet retningslinjer med omfattende konsekvenser. Hjemling for dette finner en i forståelsen av hvordan god regnskapsskikk nevnt i regnskapslovens § 4-6 skal utvikles. Satt på spissen fyller Norsk RegnskapsStiftelse løpende sin rolle på lovgivningsområdet med myndighetenes stilltiende godkjennelse.

Illustrasjon 1: Etter 2005 rapporterer samlingen av norske foretak som faller inn under regnskapsloven i henhold til to forskjellige regelverk.

De internasjonale regnskapsstandardene refereres gjerne ganske enkelt til som IFRS (International Financial Reporting Standard). IFRS forvaltes av en privat stiftelse med sete i London. Stiften omtales forkortet ganske enkelt som IASB, og det står for International Accounting Standards Board. Vi kan derfor også snakke om IFRS som et IASB-regelverk. Som en følge av at EU med Forordning nr. 1606/2002 valgte å satse på IFRS blir regelverket også EU-regelverk på regnskapsområdet. Gjennom en egen prosess blir det IASB kommer med gjort rettskraftig innenfor EU. EØS-avtalen medfører at dette også blir tilfelle for Norge i en neste omgang.

Det kan selvfølgelig skape vansker om det oppstår situasjoner som medfører at regelverkene “blandes.” Selv om det ikke er mulig å se bort fra dette som problem, kan vi legge til grunn at en i Norge har valgt en to-sporet løsning som medfører at vårt nasjonale reguleringsregimet på regnskapsområdet beholdes, i hvert fall inntil videre. Norsk GRS og IFRS er forskjellige både med hensyn til fundament og utforming. Spesielt viktig er det at den norske regnskapsloven adskiller seg i sin innretning fra IFRS. Vi står ganske enkelt overfor to helt forskjellige reguleringsregimer. For å karakterisere dette er det blitt vist til forskjeller i “regnskapsspråk.” “Regnskapsspråk” gir assosiasjoner i retning av at alt dette dreier seg om det samme, bare uttrykt på ulike måter språklig sett. Det er feil, og derfor bør “regnskapsspråk” unngås. Det nasjonale regelverket blir noen ganger vist til som N GAAP der

GAAP står for “Generally Accepted Accounting Principles.” Til tross for at vi fikk IFRS ble norsk GRS ført videre, og for å understreke dette blir det norske noen ganger vist til som “videreført norsk GRS.” Introduksjonen av IFRS i Norge betyr at foretak som rapporterer i henhold dette regimet, pliktig eller frivillig, i pensjonssammenheng må følge standarden om ytelser til ansatte, det vil si IAS 19 *Employee Benefits*.²

IAS 19 og den amerikanske standarden SFAS 87 *Employers' Accounting for Pensions* kommer på plass på 1980-tallet. De amerikanske regnskapsstandardene forvaltes også av en privat stiftelse, Financial Accounting Standards Board (FASB). Historien, og også noe av det videre, om det vi er opptatt av i spørsmålet om “pensjoner og regnskap,” oppsummeres kort i noen punkter.

- På 1980-tallet velger en i standardsetting internasjonalt å **synliggjøre i henhold til det første alternativet omtalt ovenfor**. Det vil si slik at pensjonseffekter resultat- og balanseføres. Dette legger føringer på det videre frem til i dag.
- På 1990-tallet får vi en norsk standard på området og det er NRS 6 *Pensjonskostnader* forvaltet av Norsk RegnskapsStiftelse. NRS 6 er utviklet med IAS 19 som forbilde. Det vil si at **norske foretak som rapporterer i henhold til norsk GRS langt på vei møter tilsvarende krav som inntil nylig har vært stilt internasjonalt i pensjonssammenheng**.
- Med **den norske implementeringen av EU-forordning 1606/2002** rapporterer norske foretak dette gjelder for i henhold til IAS 19 i pensjonssammenheng fra og med 2005.
- Det har vært en god del uro forbundet med IAS 19. Dette har medført at vi har fått en **“ny IAS 19” gjort gjeldende for regnskap fra 1. januar 2013**. Det nye går ut på at mer av effektene resultatføres umiddelbart, og begrensinger i adgangen til valgfrihet med hensyn til balanseføring. Dette reiser **spørsmålet om hva som så kommer til å skje med NRS 6** som nå har utgåtte versjoner av IAS 19 som forbilde.

² IASB ble reorganisert da institusjonen ble EUs “hoffleverandør” av retningslinjer på regnskapsområdet. IASB tok over en del regnskapsstandarder “fra gammelt av” under betegnelsen International Accounting Standard (IAS). Under videreføring med eventuell omarbeiding ble IAS-betegnelsen beholdt, og IAS 19 er en slik standard. Helt nye standarder er gitt betegnelsen International Financial Reporting Standard (IFRS).

- Innarbeiding av pensjonseffekter forbundet med ytelsesordninger er ikke begrenset til virksomhet som rapporterer i henhold til Regnskapsloven av 1998 og dermed NRS 6. **For kommunal og fylkeskommunal virksomhet er noe av det samme gjort gjeldende i Forskrift om årsregnskap og årsberetning av 2000** fra Kommunal- og moderniseringsdepartementet, jfr. § 13 *Regnskapsføring av pensjon*. For statlig virksomhet har vi statlige regnskapsstandarder (SRSer) forvaltet av Direktoratet for økonomistyring (DFØ). **For statlig virksomhet finner en i DFØ (2011) SRS 25 Personal- og pensjonskostnader retningslinjer om det en er opptatt av i NRS 6.**
- Med pensjonsordning i Staten Pensjonskasse (SPK) finner en en lite ensartet gruppe institusjoner. Blant annet innbefatter dette virksomhet organisert som selvstendige og fristilte institusjoner. **Til tross for at staten står som garantist for forpliktelsene i SPK-sammenheng legges NRS 6 til grunn for finansiell rapportering.** Mer om dette i Vedlegg 1.
- Som et siste moment har **innarbeidingen av pensjonseffekter forbundet med ny AFP (Avtalefestet pensjon) vært en aktualitet.** Mer om dette i avsnitt 6.6.

Innarbeiding i regnskap av effekter som følge av ytelsesordninger skjer nær sagt i enhver sammenheng. I dette har NRS 6 fra Norsk RegnskapsStiftelse spilt en sentral rolle. NRS 6 er utviklet for foretak i næringslivet. Det er dermed også nærliggende å gå ut fra at formålet med NRS 6 først og fremst er bestemt av oppfatninger forbundet med de formål finansiell rapportering i næringslivet er ment å tjene. **Av flere grunner er formålene for regnskap for offentlig virksomhet andre enn for virksomhet i næringslivet.** Når den næringslivsorienterte NRS 6, tillempet justert eller ikke, gjøres gjeldende for offentlige virksomheter reiser det åpenbart enkelte helt grunnleggende spørsmål.

Ytelsespensjoner er utvilsomt en stor og sammensatt problemstilling. Det er åpenbart lagt ned et stort arbeid med å sørge for innarbeiding av pensjonseffekter i ulike sammenhenger. Innenfor rammen av oppdraget er det dette vi ønsker å se nærmere på. I det følgende blir det presentert et kort sammendrag av det enkelte kapittel i rapporten.

I **kapittel 2** gis det oversikt over ordninger og dermed en introduksjon til skillet mellom innskuddsordninger og ytelsesordninger. Det er ytelsesordningene vi er opptatt av. For slike ordninger er jevnføringen mellom faktiske pensjonsmidler med den forventede pensjonsforpliktelse et sentralt spørsmål. Dette har ledet til innarbeiding i foretaksregnskapet av effekter forbundet med ytelsesordninger, og det er noe mange sliter med. Det er en ambisjon å forklare dette på en mest mulig umiddelbar og klar måte. Det er gjort i to omganger, først i **kapittel 3** og deretter i **kapittel 4**. I **kapittel 5** ser en på konsekvensene av det som er beskrevet sett ut fra et regnskapsbrugerståsted. **Kapittel 6** er omfattende fordi det ganske enkelt krever en del å presentere den finansielle rapporteringen til et faktisk foretak, selv på en sammenfattet og kompakt måte. Hensikten med dette er å presentere faktiske konsekvenser, og det blir dermed også et poeng med en viss bredde. I **kapittel 7** blir problemstillingen med innarbeiding og synliggjøring analysert. Det argumenteres for at virkningene vi er opptatt av ikke bør innarbeides i resultat- og balanseoppstillingene, men begrenses til å bli synliggjort i noter eller på andre måter.

I det følgende er det tatt med en kort gjennomgang av hvordan rapportens innhold forholder seg til det som er oppdraget: **(i)** Kapittel 6 er spesielt viktig i forhold til spørsmålet som er stilt, og dette er analysert og sammenfattet i kapittel 7. **(ii)** Alle foretak vi ser på i kapittel 6 har en eller annen form for tilknytning til offentlig sektor. Caset i avsnitt 6.7 dreier seg om konkurranseutsetting. **(iii)** NRS 6 spiller hele veien en sentral rolle. **(iv)** Problemet med underskudd og redusert egenkapital er en inne på gjentatte ganger. **(v)** Rapporten underbygger det synspunkt at regnskapsreglene bidrar til å legge ytelsesordningene under press.

2. Kort om pensjonsordninger

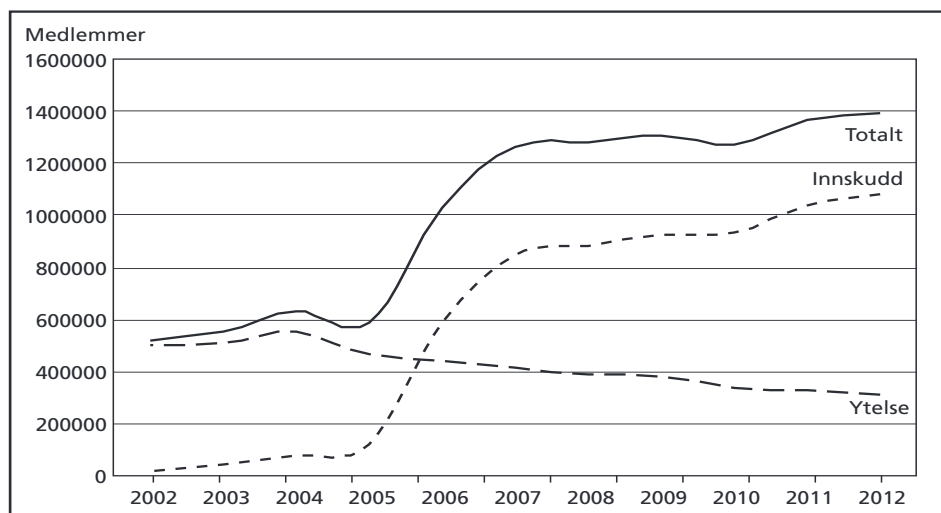
Foretak er aktive i forbindelse med ansattes pensjoner på to måter. For det første ved at foretak som arbeidsgiver kan bidra med avtalte innskudd i de ansattes pensjonsordninger. For det andre kan foretak etablere forståelser med de ansatte som sikrer bestemte ytelser. I begge sammenhenger kan dette inngå som et element i en tariffavtale eller være gjenstand for en forståelse på andre måter. Det skilles mellom to hovedtyper regimer.³

- Den første typen omtales som **innskuddsordninger**, og ordningen medfører at arbeidsgiver ikke tar på seg noen forplikter til å bidra til at arbeidstakerne opparbeider bestemte ytelser.
- Den andre typen ordninger omtales som **ytelsesordninger**, og ordningene innebærer at arbeidsgiver er med på å sørge for at et pensjonsløfte til de ansatte rent faktisk innfris.

De to regimene fungerer forskjellig med hensyn til hva foretaket binder seg til, og dermed også med hensyn til hvordan risiko fordeles. De fleste er opptatt av å sikre seg i forhold til det som kan komme, og særlig det som vil komme uansett. Alderdommen og behovet for å sikre en tilværelse uten inntektsgivende arbeid er noe som typisk kommer. Former for pensjonsordninger er viktige i sammenhengen og det er et selvfølgelig poeng at ordningen det satses på faktisk leverer som forventet når en kommer så langt. Det er lett å innse at risiko er et moment i sammenhengen. Sikres pensjon ved at midler legges til side medfører det at midler plasseres på en eller annen måte. Det sier seg selv at det er risiko forbundet med dette, og spørsmålet om hvordan det lar seg gjøre å sikre bestemte ytelser melder seg. Det er nærliggende at arbeidsgiver bidrar i den forbindelse, og det er bakgrunnen for at vi har fått ytelsesordningene. **Kort sagt bidrar ytelsesordningene til at arbeidsgiver har et medansvar at pensjonsløftene innfris og dermed pådrar seg risiko. Under innskuddsordningene fritas arbeidsgiverne for dette og arbeidstaker stilles overfor risiko forbundet med pensjonsmidlene.**

³ Med en nylig vedtatt lov om tjenestepensjon gjort gjeldene fra 1. januar 2014 er ikke skillet så skarpt lenger. Loven åpner for det som er kalt "hybridpensjon." I rapporten går en ikke inn på mulige innarbeidingseffekter i regnskapssammenheng av denne typen pensjonsordning.

Overgangen fra ytelse til innskudd har vært betydelig i næringslivet. Det skyldes at det slik er mulig for arbeidsgiver å komme over på en ordning som er mer forutsigbar, og som er rimeligere ved at innskuddene eventuelt blir lavere. Da er det nokså åpenbart at arbeidstakerne kommer dårligere ut. I tillegg har vi dette med innarbeiding i finansregnskapet av ytelsesordninger som det vi er opptatt av i denne rapporten. Det er sannsynlig at dette er noe foretak helst vil unngå. Som vi vil se på en konkret måte i kapittel 6 fører dette til at bildet som presenteres av foretaket fort blir et annet. **I mange tilfelle er dette et bilde som innebærer at foretaket fremtrer på en mindre gunstig måte. Innarbeiding av ytelsesordninger kan bidra til at det foreligger et motiv i retning av å gå over til en innskuddsordning av den grunn.** Overgangen til innskuddsordninger har vært markant i næringslivet som en ser av *illustrasjon 2*.

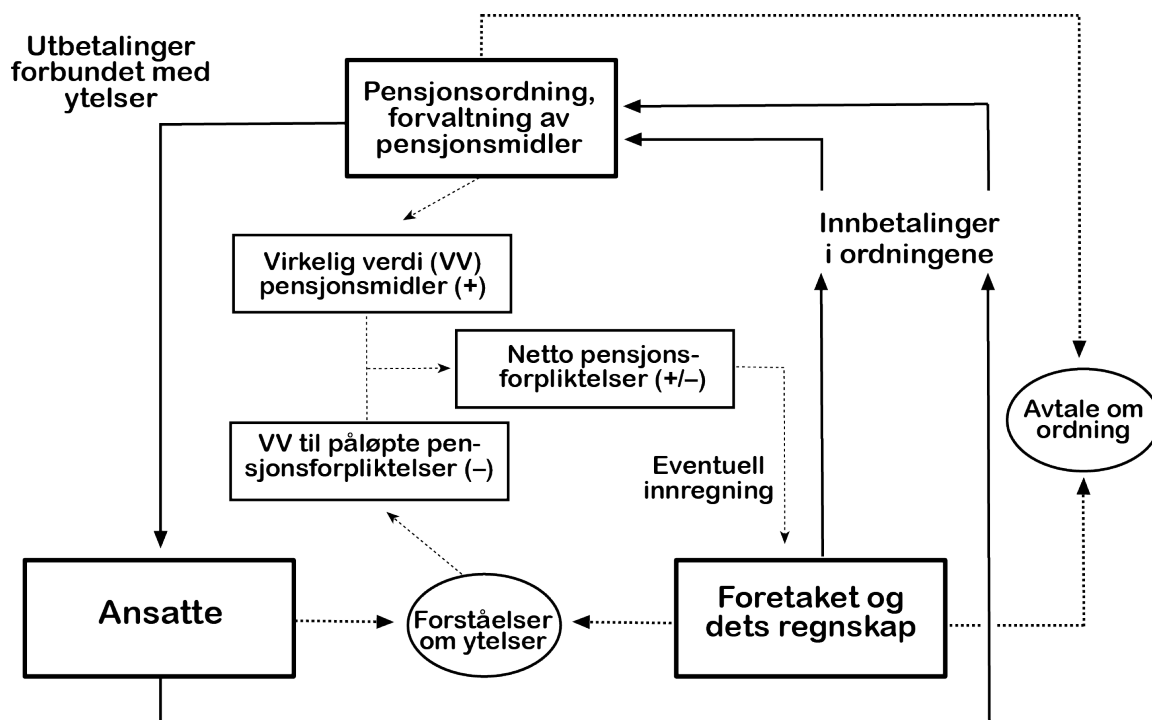

Illustrasjon 2: Illustrasjonen er hentet fra Veland og Hippe (2013) og er basert på FNO (Finans Norge) statistikk.

Ved overgang fra ytelse til innskudd er det i prinsippet mulig å gjøre innskuddsordningene mer gunstige for arbeidstaker ved at arbeidsgiver øker sitt innskudd, alt annet gitt. Ved overgang er det et poeng for arbeidstaker å komme like godt ut. Usikkerhet tatt i betraktning betyr det å komme “forventet like godt ut.” Det som er et poeng å merke seg i tillegg er at risiko er flyttet over fra arbeidsgiver til arbeidstaker, som vi har vært inne på. **Arbeidstakere bør ikke bare komme like godt**

ut “forventet,” men også kompenseres for å bli utsatt for en risiko som ellers ville vært fraværende.

En merker seg at innskuddsordninger typisk binder foretaket/arbeidsgiver til å bidra med et innskudd på den samme måten som en binder seg til å bidra en bestemt godtgjørelse i form av lønn. Innskuddet blir en kostnad der og da, og ut over det er det ingen spesielle virkninger i regnskapssammenheng. Kostnaden som følger med innskuddet har et greit betalingsmessig “speilbilde” ved overføringen til pensjonsordningene til de ansatte. **Ytelsesbaserte ordninger fungerer annerledes ved at foretaket/arbeidsgiver forankret i en eller annen forståelse bidrar til å sørge for at ansatte i fremtiden mottar bestemte ytelser. Dermed kan også kostnader og forpliktelser bli andre.** Lovgivningen krever at slike ytelser skal videresikres ved at det etableres en pensjonsordning der arbeidsgiver bidrar. Pensjonsordninger er ikke uten risiko. Siden arbeidsgiver har et ansvar knyttet opp mot ytelser betyr det at arbeidsgiver også blir sittende med risiko. Det er her riktig å nevne at dette med risiko er en sammensatt problemstilling, og at det avgjørende er hvordan parter til syvende og sist bærer risiko. I ytelsesordningene akkumuleres det pensjonsmidler som skal gjøre det mulig å dekke de forutsatte ytelsene. Hvordan dette virker er anskueliggjort i *illustrasjon 3*.

Illustrasjon 3: Noen grunnleggende trekk ved ytelsesordningene.

Som ved en innskuddsordning er det tre parter som er med i bildet, de ansatte (arbeidstakerne), foretaket (arbeidsgiver) og institusjonen som bidrar med ordningen. Under en ytelsesbasert ordning etableres det typisk et nærmere avtaleforankret samarbeid med institusjonen som videresikrer det som er i tråd med forståelsen med de ansatte. Både foretak og ansatte bidrar løpende med innskudd til den ytelsesbaserte ordningen. Det bygges opp pensjonsmidler som representerer videresikringen av det som kommer av ytelser. **Disse pensjonsmidlene har til enhver tid en virkelig verdi (VV).** Samtidig er det mulig å ta utgangspunkt i foretaket og dets ansatte, og mer spesifikt det foretaket har bundet seg til. Forpliktelsene dette leder til kan en anslå/beregne og det blir dermed **i prinsippet mulig å tilordne en virkelig verdi (VV) til pensjonsforpliktelsene.**⁴

⁴ I standardene refereres det til dette som en nåverdi, og typisk ikke som forpliktelsens virkelige verdi (eller det engelskspråklige "fair value"). Når netto beregnes, forutsetter dette en jevnføring av likt mot likt og dermed VV mot VV. Slik sett følger det underforstått at forpliktelsen tilordnes noe som kan oppfattes som virkelig verdi. I standardene om "fair value," IFRS 13 og SFAS 157, legges det et hierarki for bestemmelsen av VV til grunn med tre nivåer. Bestemmelsen av pensjonsforpliktelsene som en nåverdi, og forståelsen av dette som VV, burde kunne falle inn under nivå 3 som omfatter nokså mye. For øvrig kan det nevnes at en for de amerikanske standardene, i tillegg til SFAS (som her), ofte benytter den reduserte forkortelsen FAS.

Det er nærliggende å forbinde uttrykket virkelig verdi med “noe mer umiddelbart og virkelig gripbart.” Et eksempel er markedsprisen til lett omsettelige eiendeler i motsetning til det eiendelene på et tidligere tidspunkt er anskaffet for (anskaffelseskost). **Virkelig verdi er den norske oversettelsen av det engelskspråklige “fair value.”** Internasjonalt har det over år vært en tendens i retning av å tillate eller kreve at “fair value” legges til grunn ved innregning i regnskapssammenheng. Dette er et brudd med mer tradisjonelle tilnærminger basert på anskaffelseskost. “Fair value” kan bli noe høyst hypotetisk som avledet eller beregnet. Virkelig verdi blir slik på en måte “mindre virkelig” om en tar den norske oversettelsen helt bokstavelig.

Foretakets brutto pensjonsforpliktelser, det vil si før fradrag av verdien av det som er akkumulert av pensjonsmidler, er som nevnt noe som i prinsippet kan beregnes. **Differansen mellom pensjonsmidlene til VV og foretakets brutto pensjonsforpliktelser til VV er foretakets netto pensjonsforpliktelse til VV.** Det er åpenbart at brutto pensjonsforpliktelsene til VV i særlig grad vil måtte ta sitt utgangspunkt i anslag av beregningsmessig art, og mer spesifikt dreier det seg langt på vei om anslag av aktuarfaglig art. **Netto pensjonsforpliktelser kan komme ut som en negativ størrelse (en forpliktelse), eller som en positiv størrelse (et tilgodehavende).** Er det siste tilfellet omtales størrelsen som netto pensjonsmidler, eller rett og slett som pensjonsmidler. I det første tilfelle blir det også riktig å snakke om underdekning, og i det motsatte tilfelle om overdekning.

Når foretak på en eller annen måte bidrar til de ansattes pensjonsordninger vil det måtte gjenspeiles i det avlagte regnskap. **Særlig er det tilfellet med ytelsesbaserte ordninger fordi det gjelder særskilte regler for den regnskapsmessige behandling av slike ordninger.** Som vi ser i det videre er regelverket sammensatt og ikke helt enkelt å sette seg inn i. Regelverket har dessuten vært preget av valgmuligheter og unntak. I den senere tid har vi også hatt vesentlige regelverksendringer.

Retningslinjene for den regnskapsmessige **innarbeiding av ytelsesordninger er basert på et innregningsgrunnlag som er et annet enn det som i mange tilfelle er innregningsgrunnlag ellers. Det som menes med det siste er innarbeiding som er transaksjonsbasert.** Noe av dette med “noe annet” får en et inntrykk av ved de størrelsene vi på en foreløpig måte har introdusert i *illustrasjon 3*. Det klassiske grunnlaget for innarbeiding i regnskap er basert på opplysninger om realiserte transaksjoner (jfr. blant annet transaksjonsprinsippet i Regnskapslovens § 4-1, første ledd nr. 1). Størrelsene introdusert er av et annet slag. Tallgrunnlaget for disse størrelsene er noe regnskapsprodusenten typisk selv må skaffe seg fra andre, og da særlig fra aktuarfaglige eksperter. Dette bidrar til at revisors gransking og konkludering blir vanskeligere og mer krevende.

3. Innarbeiding av pensjonsordninger: Den “enkle mekanikk”

I Regnskapsloven av 1998 går en inn på hva som regnes som store foretak (§ 1-5) og hva som regnes som **små foretak** (§ 1-6). For små foretak gjelder det egne retningslinjer (småforetaksreglene) som har det som formål å gjøre utarbeiding av regnskap enklere. Den norske regnskapsstandarden NRS 8 *God regnskapsskikk for små foretak* inneholder retningslinjene, og på sidene 50-54 blir pensjonsforpliktelser omtalt. Under gitte betingelser åpner standarden for at det er mulig å slippe balanseføring av pensjonsforpliktelser, og dermed også resultatføring av pensjonskostnader slik disse kostnadene er forstått når ytelsespensjoner innarbeides. Bare arbeidsgivers innskudd/premien anses som pensjonskostnad og resultatføres. Som konsekvens slipper en å synliggjøre videre effekter av ytelsesordningene i balanse-sammenheng eller i noter. Dette blir dermed tilsvarende det som gjelder for innskuddsordninger. Det som ikke er små foretak er **øvrige foretak**, og den regnskapsmessige innarbeiding av pensjonsordninger for slike foretak er behandlet i NRS 6 *Pensjonskostnader*.

Det som kreves av øvrige foretak er det som opptar oss. Det vil si at det er gitt en første antydning om i *illustrasjon 3*, ikke bare er en eventualitet, men en realitet ved at innarbeiding kreves. I illustrasjonen har en konsentrert oss om det som har effekt for balansen, det vil si en nettoeffekt som representert ved **netto pensjonsforpliktelser/netto pensjonsmidler**. Ved innarbeiding skjer det i tillegg en resultatføring av beregnede **pensjonskostnader** som noe annet enn arbeidsgivers innskudd. Så langt har vi imidlertid ikke sagt noe mer om hva pensjonskostnadene er for noe. **Både netto pensjonsforpliktelser og pensjonskostnader er en følge av en rekke underliggende størrelser**. De underliggende størrelsene fremkommer et godt stykke på vei som følge av beregninger. Dette er en vesentlig årsak til at innarbeiding av ytelsespensjoner blir sammensatt og vanskelig. Som et forsøk på å “myke opp” presentasjonen går vi nærmere inn på det som innarbeides i to omganger. For det første i dette kapitlet på en forhåpentligvis mer umiddelbart og enkel måte (den “enkle mekanikk”). For det andre i neste kapittel, med det antatt mer vanskelige (den “ikke fullt så enkle mekanikk”). Dette ved at en ser nærmere på det som nettopp er kalt underliggende størrelser.

Når vi nå har introdusert poenget med underliggende størrelser er det mulig å si noe mer om hvordan IAS 19 og NRS 6 forholder seg til hverandre. I spørsmålet om hvordan underliggende størrelser sammenfattes, og skal eller kan føres, følger “gammel” IAS 19 og NRS 6 den samme lest. Dette er ikke så merkelig siden en så hen til IAS 19 da NRS 6 kom. I “ny” IAS 19 behandles de underliggende størrelsene på en annen måte slik at resultat- og balanseføringen også blir en annen, og valgmuligheter er tatt bort. I det videre vil en i hovedsak være opptatt av NRS 6 slik standarden foreligger som retningslinje. **Det er imidlertid grunn til å merke seg at muligheten for at standarden etter hvert blir en annen er tilstede.**

Pensjonsmidler og pensjonsforpliktelser (brutto) er beholdningsstørrelser til virkelig verdi med referanse til et tidspunkt. Selvfølgelig vil størrelsene endre seg over tid. Endringene over tid som ett år kan som netto være i retning av underdekning (endring pensjonsmidler er mindre enn endring forpliktelser), eller i retning av overdekning (endring pensjonsmidler er større enn endring forpliktelser). På et tidspunkt som ved begynnelsen av perioden det fokuseres på kan en starte ut med underdekning eller med overdekning. Kombinasjonene av under/overdekning ved begynnelsen av perioden, og som “bevegelseeffekt” i løpet av perioden, er vist i firefeltstabellen i *illustrasjon 4*.

I “øyeblikket” - inngående for perioden:	I løpet av perioden med effekt i retning av:	
	Under- dekning	Over- dekning
Under- dekning	Tilfelle 1	Tilfelle 2
Over- dekning	Tilfelle 3	Tilfelle 4

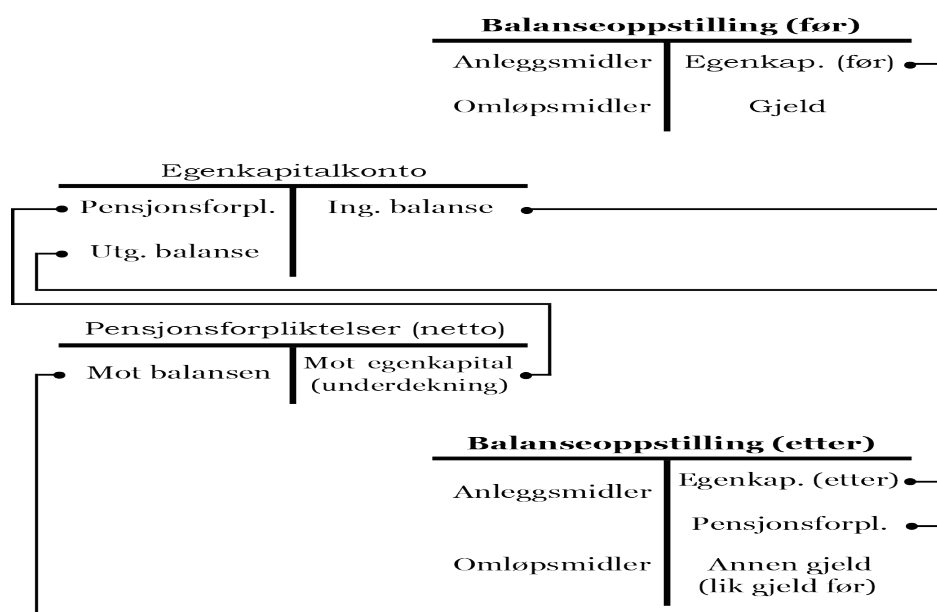
Illustrasjon 4: Gitt dekning inngående i “øyeblikket” og det som bygges opp i løpet av en periode har vi flere typer tilfelle.

En merker seg at Tilfelle 1 og Tilfelle 4 ved utgangen av perioden kommer ut med mer av det en begynte med. For Tilfelle 2 og Tilfelle 3 er det mindre klart hva en kommer ut med. I Tilfelle 2 blir underdekningen i utgangspunktet i alle fall redusert, eller blir eventuelt helt eller mer enn borte slik at en ender opp med det motsatte av det en begynte med. Tilsvarende i Tilfelle 3 blir overdekningen redusert, eller helt eller mer enn borte. Selv om det er nærliggende å tenke seg at en bygger opp pensjonsmidler “på etterskudd,” det vil si slik at forpliktelsene gjennomgående er større enn midlene (underdekning), er det nødvendigvis ikke slik. Hvordan dette forholder seg er et nokså sammensatt spørsmål forbundet med hvordan pensjonsmidler bygges opp og forvaltes på den ene side, og på den annen side alt det som er med på å bestemme anslaget på brutto pensjonsforpliktelser. Det er nærliggende å gå ut fra at en bør sikte seg inn mot at pensjonsmidler til virkelig verdi og brutto pensjonsforpliktelser til virkelig verdi er noenlunde i balanse. Selv om dette er det det styres mot, er det som følge av ulike former for usikkerhet i størrelsene ikke mulig fra periode til periode. **Et synspunkt går ut på tendensene i den ene eller den andre retning vil jevne seg ut over tid.** Dette høres fint ut, men det er viktig å huske på at det ikke er uvesentlig hvor store utslagene er som skal jevnes ut. Videre har vi spørsmålet om hvor lang tid det tar før det hele jevner seg ut. Det er videre mulig å reise spørsmålet om dette virkelig er tilfellet i det variasjonen i størrelsene kan være slik at de pendler frem og tilbake uten å jevne seg ut. I alle fall er det vanskelig å se sporene av utjevning i materialet som er gjennomgått i kapittel 6, og utslagene i form av virkninger som følge av innarbeiding er betydelige.

Innarbeiding i regnskap innebærer at størrelser føyes til. Mer allment kan vi stille spørsmålet om “hvor kommer tallene i et regnskap fra.” For det første dreier dette seg om det som overføres fra foregående periode, og for det andre har vi det som i to omganger føyes til. I første omgang har vi den løpende bokføring, og i annen omgang innarbeides alt det som er forbundet med den regnskapsmessige avslutning for en periode. Innarbeiding av ytelsesordningene skjer typisk i forbindelse med den avsluttende omgangen, og **det er nærliggende å stille spørsmålet om hva det er som innarbeides. I hovedsak er det samle størrelsene vedrørende ordningene, mens de underliggende størrelsene synliggjøres i noter.**

Innarbeidingen av ytelsesordningene har en gang en begynnelse, og etter dette sin fortsettelse. Fortsettelsen er mer sammensatt og det kan derfor være greit først å se litt på **innarbeiding for første gang (førstegangsinngangen)**. Innarbeiding for første gang er en ren balanseføring som blir forklart i detalj. I dette benytter en seg blant annet av en enkel T-kontoskisse. Poenget med dette er ikke på en eksakt måte å gjengi hvordan faktiske regnskapssystemer virker og dermed bokføringen i praksis, men å få frem det grunnleggende om hvordan balansen blir påvirket. For enkelhets skyld går vi i første omgang ut fra at forholdet mellom pensjonsmidler og brutto pensjonsforpliktelse er slik at en ender opp med en netto forpliktelse.

Innarbeiding bringer netto pensjonsforpliktelser inn i balansen under Egenkapital og gjeld (høyre/passiva-siden). Denne forpliktelsen kan betraktes som en usikker gjeld. De fleste er kjent med at innregning skjer ved at samme størrelse føyes til to ganger, og det kreves dermed noe i tillegg til dette at netto pensjonsforpliktelser bringes inn i balansen. Det som må overholdes er dobbelt bokføring som hevdvunnet prinsipp, eller på engelsk det som kalles “double entry bookkeeping.” Det siste leder mer umiddelbart tanken hen til dette med dobbelt innregning. For å vise innregningen benytter en seg av T-kontoskissen i *illustrasjon 5*.

Illustrasjon 5: Førstegangsinngangen av pensjonsforpliktelser under en forutsetning om underdekning.

Går en direkte på balanseoppstillingen i utgangspunktet er det hele nokså enkelt. Bringes noe inn i balansen under Egenkapital og gjeld (passiva/debet/høyresiden), samtidig som Eiendeler (aktiva/anleggs- og omløpsmidler) er uberørt, må som følge av “double entry-kravet” en annen post under Egenkapital og gjeld bli berørt. Bringes netto pensjonsforpliktelser inn sitter en igjen med mindre i egenkapital som derfor reduseres tilsvarende. *Illustrasjon 5* viser i detalj hvordan dette virker ført på konti. I illustrasjonen er dessuten dette med “double entry” demonstrert ved at innarbeiding som er forbundet som høyreside/debetposterings og venstreside/kreditposterings er markert.⁵ Det med å bringe netto pensjonsforpliktelse inn i balansen, og samtidig redusere egenkapitalen tilsvarende, blir i *illustrasjon 5* ivare tatt ved det som skjer via Egenkapitalkonto og konto for Pensjonsforpliktelser (netto). Underdekningen føres mot egenkapitalen og det blir dermed “spist av” egenkapitalen. Den opprinnelig gjeld er som før, og den er i illustrasjonens balanse etter innregning ganske enkelt kalt annen gjeld. En merker seg dessuten at *illustrasjon 5* i tillegg bidrar som en forberedelse til det som blir vist i *illustrasjon 6* i neste kapittel.

Innarbeiding for første gang er ikke noe som er tatt med som en teoretisk betraktning. Dette er noe som kan dukke opp som en faktisk problemstilling for igangværende virksomhet. Et nærliggende eksempel er små foretak som endrer status slik at en underkastes retningslinjene for øvrige foretak. Dette faller inn under retningslinjene for endring av regnskapsprinsipp, og om dette sier **regnskapslovens § 4-3, annet ledd første punktum** at “[v]irkning av endring av regnskapsprinsipp og korrigerings av feil i tidligere årsregnskap skal føres direkte mot egenkapitalen.” En tilsvarende retningslinje finnes i IFRS. Virkningen balanseføres mot egenkapitalen slik dette er diskutert, og gjeld som summen av tradisjonell gjeld pluss forpliktelser ellers øker tilsvarende når det er underdekning en står overfor. Over-

⁵ Med bruken av T-konti for å forklare sammenhenger markerer en seg som “bokføringstradisjonist.” Moderne regnskapsføring skjer ved hjelp av IKT-basert verktøy der kredit og debet er byttet ut med + (kredit) og – (debet). Dette kan lede til merkelige ting når utskrifter hentes direkte ut fra “systemene” fordi kredit og debet ikke kan forstås som +/- for en hvilken som helst konto (oppstilling). Med overgangen til IKT-basert verktøy er mange kommet til at kontosystemer og slikt som T-konti er blitt unødvendig, eller rett og slett virker forvirrende. Andre er mindre overbevist om dette.

dekning virker slik at egenkapitalen styrkes, og netto pensjonsforpliktelser blir til netto pensjonsmidler. Netto pensjonsmidler ender opp under eiendeler i balansen (som anleggsmidler/finansielle anleggsmidler).

Balanseføringen av netto pensjonsforpliktelser/midler slik vi har sett på dette er nokså enkelt. Det er med innarbeiding som omfatter både resultat- og balanseføring, samt opplysninger i noter, at det hele blir mer sammensatt fordi dette tvinger frem at de underliggende størrelsene er med som en helt nødvendig del av bildet. I det neste kapitlet ser vi på dette. Før det kan det være et poeng i noen punkter kort å oppsummere hva det er som gjør at “pensjon og regnskap” blir vanskelig.

- Regelsettet for innarbeiding av ytelsesbaserte ordninger har ikke vært stabilt over tid, og det er omfattende, slik at det er krevende å holde seg à jour.
- Regelsettet er internasjonalt og nasjonalt. Ulikheter gjør det mer krevende å gripe hva det hele går ut på.
- Adgangen til valgmuligheter i enkelte sammenhenger gjør at det hele blir mindre oversiktlig, som dette med “korridorløsningen.”
- Innarbeiding av pensjonskostnader og pensjonsforpliktelser bryter med tradisjonelle tilnærminger til finansiell rapportering. Regnskapet må “leses på en annen måte.”
- Innarbeiding av ytelsesordningene forutsetter beregninger av økonomisk og aktuarfaglig art som i seg selv er krevende.
- Selve innarbeidingen virker dessuten regnskapsfaglig og bokførings-teknisk kompliserende.

Pensjoner er som problemstilling krevende og berører oss alle. Spørsmålene omkring “pensjoner og regnskap” er sammensatte, og for “ytelsespensjoner og regnskap” er dette i tillegg i særlig grad tilfellet. Det er ikke spesielt dristig å konstatere at dette er noe “mange sliter med.” Slitet dreier seg selvfølgelig om det å praktisere et krevende regelverk, men også om rett og slett å forstå hva det hele går ut på i posisjonen som regnskapsbruker. I det neste kapitlet er utfordringen å bidra med noe som er mer umiddelbart og klart selv om dette ikke fullt å enkelt.

4. Den “ikke fullt så enkle mekanikk”

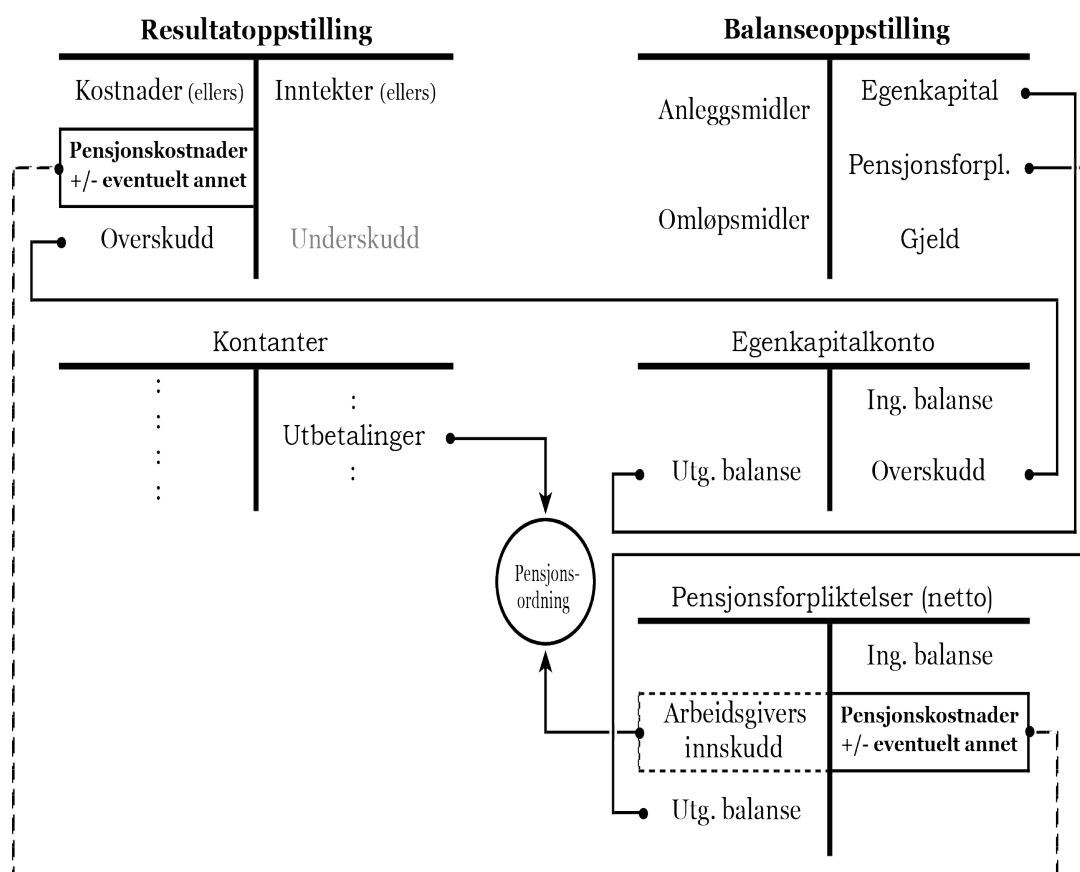
I dette kapitlet ser vi på “det som ikke er fullt så enkelt” i to skritt. For det første innarbeidingen i resultatoppstillingen anskueliggjort ved hjelp av *illustrasjon 6*. For det andre spørsmålet om å gå bak samle størrelsene ved å se på de underliggende størrelsene anskueliggjort ved hjelp av *illustrasjon 7*.

Etter første gangs innarbeiding følger den løpende innarbeiding. Det betyr at pensjonskostnader samt det som eventuelt kommer i tillegg innarbeides, og at netto pensjonsforpliktelser/midler oppdateres. Sammenhengen mellom IB (inngående balanse/beholdning) netto pensjonsforpliktelser/midler og tilsvarende UB (utgående balanse/beholdning) er følgende når netto forpliktelser regnes som absoluttverdi:

$$\begin{array}{r} IB \text{ NETTO PENSJONSFORPLIKTELSER/MIDLER} \\ - \text{ ARBEIDSGIVERS INNSKUDD} \\ + \text{ PERIODENS PENSJONSKOSTNAD} \\ +/\text{- EVENTUELT ANNET} \\ \hline = \text{ UB NETTO PENSJONSFORPLIKTELSER/MIDLER} \\ \hline \end{array}$$

Periodens pensjonskostnader resultatføres, og i første omgang går vi ut fra at det samme er tilfelle for eventuelt annet. Differansen tatt med ovenfor mellom UB og IB er det som i *illustrasjon 4* er kalt “effekt i løpet av perioden i retning under/overdekning.” **En merker seg at dette er noe mer enn differansen mellom arbeidsgivers innskudd og pensjonskostnadene.** Foreløpig nøyer vi oss med å ta med dette mer som “eventuelt annet.” I neste omgang går vi mer konkret inn på de underleggende størrelsene og ser på hva dette er for noe.

En har allerede annonsert at vi i dette kapitlet går videre med en T-kontoskisse som er en utvidelse av *illustrasjon 5*. T-kontoskissen er tatt med i *illustrasjon 6* og viser hvordan den løpende innarbeiding av ytelsespensjonsordninger leder til både resultat- og balanseføring av effekter.

Illustrasjon 6: Løpende resultat- og balanseføring av ytelsesordninger når "periodens bevegelse" før fradrag av arbeidsgivers innskudd resultatføres i sin helhet.

Pensjonskostnadene alene har den effekt at de bidrar til en økt UB netto pensjonsforpliktelsler, eller mer uvanlig bidrar de til å redusere en eventuell UB netto pensjonsforpliktelsler. I resultatoppstillingen kommer pensjonskostnadene ordinært med som en kostnad og bidrar til redusert overskudd eller økt underskudd. **“Eventuelt annet” er typisk endring av regnskapsestimat, og har som dette eventuelt effekt på den samme måten som pensjonskostnader, eller omvendt.** *Illustrasjon 6* åpner for begge deler så lenge pensjonskostnadene er større enn “eventuelt annet” som fratrukket. I Regnskapsloven av 1998 heter det i § 4-2 om regnskapsestimater:

Ved usikkerhet skal det brukes beste estimat, på bakgrunn av den informasjon som er tilgjengelig når årsregnskapet avlegges.

Ved endring av regnskapsestimat skal virkningen resultatføres i den perioden estimatet endres, med mindre resultatføringen kan utsettes i samsvar med god regnskapsskikk.

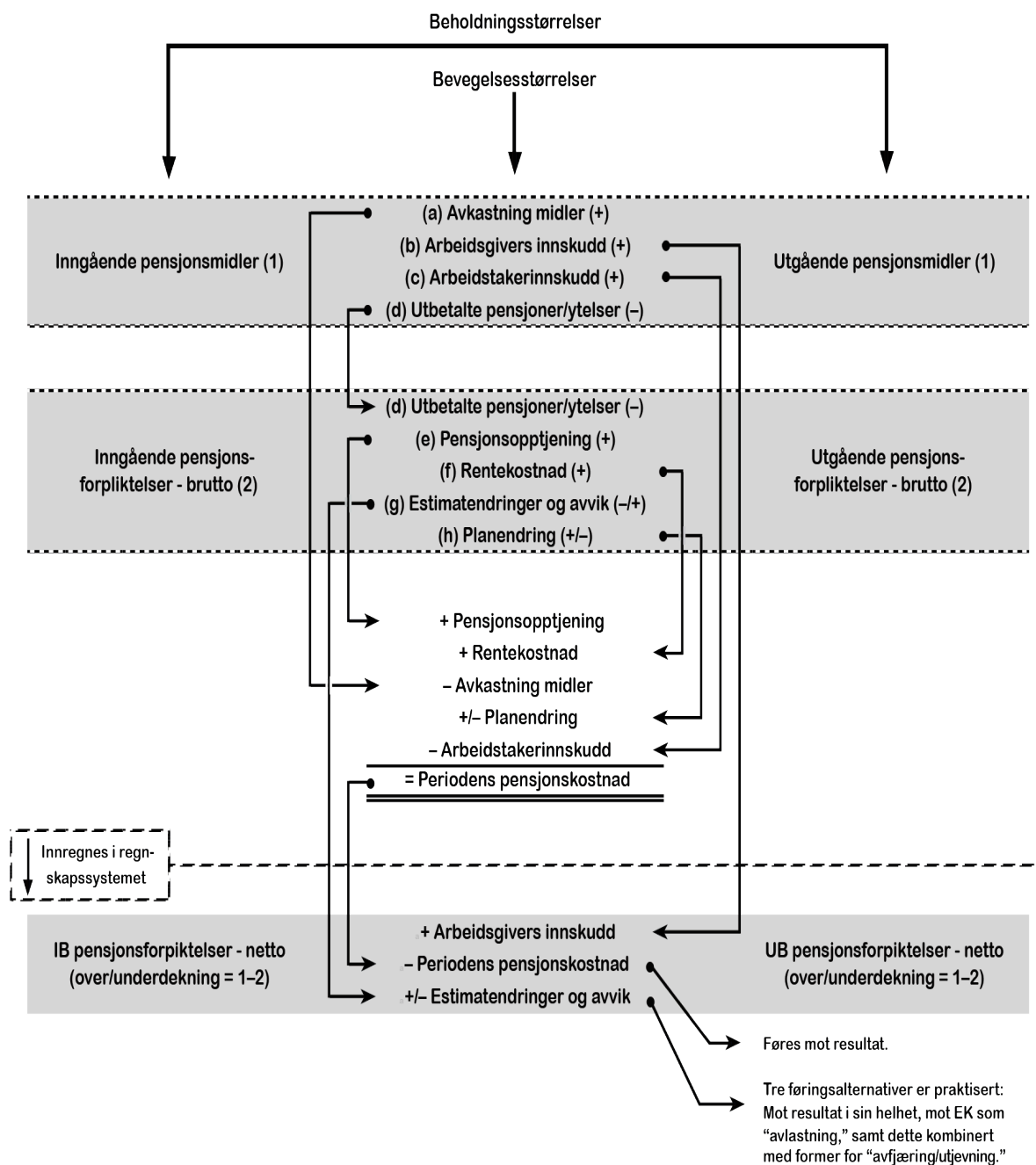
Det vil si at det som er vist i *illustrasjon 6* tilsynelatende også er det regnskapsloven krever. Dette er imidlertid ikke så enkelt som følge av at det er åpnet for tre ulike føringsalternativer:

- **For det første** har vi det som er uttrykt i regnskapslovens § 4-2, annet ledd. En merker seg imidlertid henvisningen til god regnskaps-skikk, og det betyr at føringsalternativet eventuelt kan bli modifisert ved retningslinjer nedfelt i regnskapsstandardene fra Norsk Regn-skapsStiftelse.
- **For det andre** ved at NRS 6 fra Norsk RegnskapsStiftelse åpner for at effekter av ytelsesordningene kan føres direkte mot egenkapital, og slik unndras resultatføring.
- **For det tredje** ved at NRS 6 fra NorskRegnskapsStiftelse under be-stemte betingelser åpner for at effekter av ytelsesordningene holdes utenom umiddelbar innarbeiding.

Vi har vært inne på dette med “gammel” og “ny” IAS 19. Det som er uttrykt i regn-skapslovens § 4-2, annet ledd, passer bedre med det vi finner i “ny” IAS 19, selv om den nye versjonen også inneholder ting som passer mindre godt med norsk regn-skapspraksis. Annet og tredje punkt ovenfor er inspirert av “gammel” IAS 19. Uansett er det åpenbart ut fra *illustrasjon 6*, og videre det som allerede er sagt, at arbeidsgivers innskudd inngår i problemstillingen på en vesentlig måte. Dette er kontanter ut (utbetalinger/innskudd) til pensjonsordningen, og som “speilbilde” av dette arbeidsgivers faktiske bidrag, som antydnet i illustrasjonen.

Det neste skritt er å se på det vi har kalt underliggende størrelser. Med alt av tilhørende tekniske detaljer er dette en omfattende oppgave som det neppe er hensiktsmessig å gå løs på i vår sammenheng. Dette holdes derfor på armlengdes avstand, og det gjøres en del forenklinger. For det første ser en bort fra at det beregnes arbeidsgiveravgift på en del størrelser. For det andre tar en ikke høyde for at det er administrative kostnader forbundet med ordningene. For det tredje ser en bort fra at bergingen av pensjonsmidler er basert på forventet avkastning på pensjonsmidler. Dette leder til et avvik mellom det som etter hvert blir den faktiske avkastning på pensjonsmidler og det som var forventet avkastning (jfr. NRS 6, paragraf 64). For det fjerde er det noen detaljer vedrørende planend-

ringer som vi unnlater å gå nærmere inn på. Sammenhengen mellom underliggende størrelser og det som innarbeides er vist i *illustrasjon 7*.

Illustrasjon 7: Sammenhenger ved beregningen av periodens pensjonskostnad og balanseført pensjonsforpliktelse.

I illustrasjonen er det fire samle størrelser og det er pensjonsmidler, brutto pensjonsforpliktelser, pensjonskostnader og netto pensjonsforpliktelser/midler. Den videre omtale av illustrasjonen er slik organisert at en tar utgangspunkt i samle størrelsene slik de er nevnt.

Pensjonsmidler Dette er midler som er plassert i ordningen, og siden dette er faktiske midler omtales slike ordninger også som sikret ordning. Forvaltningen av slike ordninger er regulert ved lov. Den underliggende størrelsen (a) Avkastning midler tillegges midlene i utgangspunktet, og innskuddene (b) Arbeidsgivers innskudd og (c) Arbeidstakerinnskudd øker omfanget av midler. Utbetalingene (d) Utbetalte pensjoner/ytelser er det som er konstruksjonens formål og medfører at det “tas av” midlene. En registrerer at dette samtidig reduserer forpliktelsene.

Brutto pensjonsforpliktelser Størrelsen (d) Utbetalte pensjoner/ytelser utlignes i de to første samle størrelsene i mellom som vi allerede har vært inne på. Ordningene vi er opptatt av inneholder et pensjonsløfte, og retten til ytelse opp tjenes. (e) Pensjonsopptjening er nåverdien av det som opptjenes i løpet av perioden. Beregningene bak dette er av aktuarfaglig karakter, er teknisk krevende og basert på en rekke forutsetninger. Om rentekostnad på pensjonsforpliktelsen heter det i NRS 6 (paragraf 34) at denne kostnaden er “økning[en] i nåverdien av opptjent forventet pensjonsutbetaling som følge av at utbetalingen kommer en periode nærmere i tid.” At så er tilfelle er lett å se ut fra en rentefri forpliktelse på 100 kroner som skal gjøres opp på det fremtidige tidspunkt t . Kostnaden ved å komme en periode nærmere i tid er $100/(1+r)^{t-1} - 100/(1+r)^t$ som leder til rentekostnaden $100r/(1+r)^t$ der r er rentesatsen som legges til grunn. Dette er det tatt høyde for med (f) Rentekostnad. Bestemmelsen av brutto pensjonsforpliktelse er selvfølgelig basert på samme slags tilnærming som fastleggelsen av periodens pensjonsopptjening. Det vil si en del forutsetninger som er av ikke permanent karakter. Dette innebærer at endring i den eksisterende bruttoforpliktelsen vil forekomme, og dette endringer som samles i (g) Estimatendringer og avvik. Planendringer kan være slikt som endring av en lovnad om 66 prosent pensjon til 70 prosent, og planendringer kan eventuelt ha tilbakevirkende kraft. Effekten av dette samles i (h) Planendring.

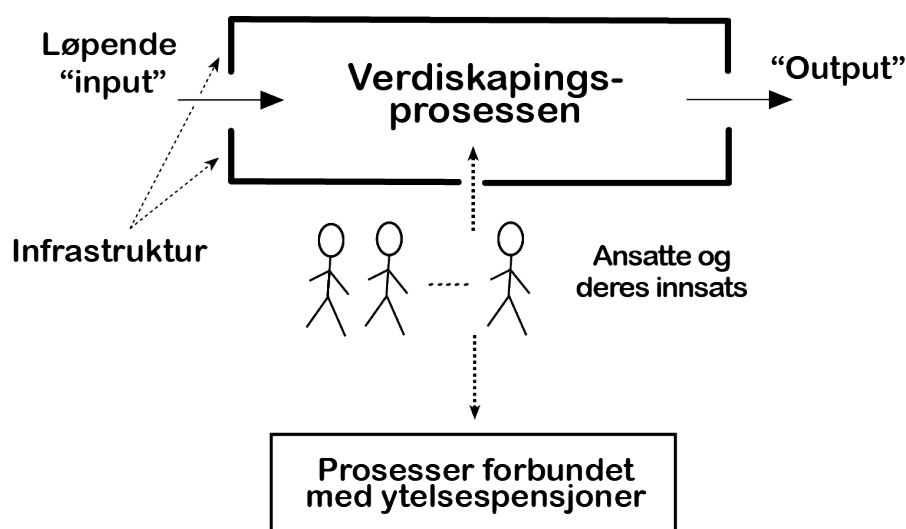
Pensjonskostnader Bestemmelsen av pensjonskostnader kan sees på som en mellomregning på veien hen mot den siste samle størrelsen. Det vil si sammenheng- en mellom IB netto pensjonsforpliktelser/midler og det sammen UB. Tar vi med (h) Planendring er alt det som bestemmer utgående brutto pensjonsforpliktelser, unntatt (d) Utbetalte pensjoner/ytelser og (g) Estimatendringer og avvik, med på å be- stemme pensjonskostnader. (a) Avkastning midler reduserer kostnadene og det samme gjør det arbeidstakerne bidrar med, det vil si (c) Arbeidstakerinnskudd.

Netto pensjonsforpliktelser/midler Sammenhengen mellom IB og UB blir nokså enkel. Det er lett å se hvordan det som er vist i *illustrasjon 6* stemmer med sammenhengen når estimatendring og avvik oppfattes som “eventuelt annet” i illu- strasjonen. Alternativene som er antydnet nederst til høyere i *illustrasjon 7* finner vi igjen i de tre punktene som er tatt med etter *illustrasjon 6*. Det som litt vagt er om- talt som former for “avfjæring” innebærer utsatt balanseføring, under bestemte be- tingelser. Løsningen omtales gjerne som “**korridorløsningen.**” I caset om Posten Norge, etter *illustrasjon 15*, går en nærmere inn på enkelte detaljer vedrørende denne løsningen.

Det er ikke vanskelig å innse at regnskapseffektene av det vi ser nærmere på i dette kapitlet kan bli betydelige. Det betyr at effekten av innarbeiding av ytelsesordninger påvirker bildet av det rapporterende foretaket på en vesentlig måte, og dette er noe som bekreftes med casene vi ser på i kapittel 6. Det er videre et inntrykk at det er en tendens i retning av underdekning. Weiby og Grov (2014) forklarer dette med at “[d]en balanseførte forpliktelsen oppstår fordi man regnskapsmessig estimerer for- pliktelsen (på individnivå) basert på forventet lønn på pensjoneringstidspunktet, mens forsikringsselskapet eller pensjonskassen hvor man har fondert ordningen, baserer kravet til innbetalt premiereserve på de til enhver tid opptjente rettighetene (altså basert på nåværende lønn). Forsikringsselskapet (eventuelt pensjonskassen) tar med andre ord ikke hensyn til virkningen av fremtidig lønnsvekst på de rettig- hetene som til enhver tid er opptjent i ordningen.” I det neste kapitlet ser en nærm- ere på konsekvenser.

5. Ytelsesordningene, regnskapet og virkningene

Organiseringen av et foretak innebærer at en målrettet, og en systematisk og mer eller mindre langsiktig måte, samler ressurser (“input”) for å “skape” verdier i form av varer eller tjenester (“output”). Det sier seg selv at det er vesentlig at en får mer igjen enn det som puttes inn. Når et foretak i næringslivet drives på selvstendig grunnlag betyr det at foretaket fortløpende må være i stand til å gjøre opp for seg, og dessuten kreves det lønnsomhet som er tilstrekkelig til at det finnes eiere som er villige til å drive videre. Det å drive virksomhet betyr vanligvis noe annet enn spontant fra øyeblikk til øyeblikk å samle ressurser for å “skape” noe. Foretak er typisk noe mer langsiktig ved at det etableres en infrastruktur, organisatorisk og på andre måter, for så å kunne “ta i mot den løpende input” i strevet med å skape noe av verdi. Dette er i svært korte trekk det verdiskapingsprosessen i et foretak går ut på, og det er søkt vist i den øvre delen av *illustrasjon 8*. Finansregnskapet er fra gammelt av et viktig verktøy i arbeidet med å “holde orden” på verdiskapingsprosessen i foretak. **Prosessene forbundet med ytelsespensjon kan betraktes som å komme i tillegg** slik dette er vist i den nedre delen av *illustrasjon 8*. Dette fordi det som skjer i slike prosesser bidrar med i stor grad er bestemt av omstendigheter som kommer i tillegg til det som har å gjøre med verdiskapingsprosessen i kjernen av foretaket. Dette er omstendigheter som foretaket i mindre grad kan påvirke og ha kontroll over når de først er satt i gang.

Illustrasjon 8: To prosesser, foretaket i kjernen i tillegg til prosesser forbundet med pensjoner/ytelsespensjoner.

Det er en tradisjonelt viktig oppgave til finansregnskapet å bidra med et **bilde av foretaket som helhet**. På en enkel, umiddelbar og konkret måte skjer dette uttrykt ved “bunmlinjene” i resultatoppstillingen (det vil si ved resultatet) og i balanseoppstillingen (det vil si ved egenkapitalen). Den finansielle rapporteringen er regulert ved lov, og utviklingen på lovgivingsområdet er gått i retning av at en som hovedregel krever innarbeiding av ytelsespensjonsordningene. Tanken bak dette er at det leder til et antatt mer korrekt bilde av foretaket som helhet. Foretak som faller inn under småforetaksreglene kan slippe unna dette. Som vi har vært inne på er alternativet til innarbeiding i oppstillingene, rapportering begrenset til opplysninger gitt i noter, eller opplysninger gitt på annen måte.

Som vi har vært inne på påvirker innarbeidingen av ytelsesordningene i finansregnskapet det presenterte regnskap. Nøytralitet er mindre sannsynlig, og virkninger i både resultat- og balansesammenheng som følge av innarbeiding er det som er sannsynlig. I det videre ser vi nærmere på dette. Først er det riktig å se på det mer generelle problemet med tendenser i retning av mer variasjon i de rapporterte størrelsene.

Variasjon i de rapporterte størrelsene Verden er selvfølgelig usikker og det betyr blant annet at det sist rapporterte resultat ikke nødvendigvis vil gjentas på nytt og på nytt. Vi kan stå overfor overraskelser i form av “godt nytt,” eller “dårlig nytt” (“nøytralt nytt” er åpenbart også en mulighet). Gitt en antakelse om en forventet bane kan det realiserede svinge mer eller mindre i forhold til det som er forventet. Dette har typisk noe med usikkerhet å gjøre og det leder til variasjon i de rapporterte størrelsene over tid. Et annet uttrykk for fenomenet er volatilitet. Det som er mer volatil også mer usikkert, og volatilitet dreier seg om grad usikkerhet som en egenskap ved tidsserier. Andre uttrykk som kan brukes om egenskapen er slikt som grad av flyktighet, eller grad av bestandighet/fravær av dette.

Beregningene som leder frem til netto pensjonsforpliktelse (inn- og utgående) er bestemt av en rekke forhold, og det samme gjelder selvfølgelig periodens endring, herunder pensjonskostnader. Dette er slikt som omstendigheter rundt pensjons-

ordninger “i bunnen” som folketrygden, demografiske og makroøkonomiske forutsetninger, samt forutsetninger som har sammenheng med næring/bransje og foretaksspesifikke forhold. I tillegg kommer mulige endringer i forståelsen av (tolkningen), eller i retningslinjene selv for innarbeiding av ytelsesordninger. **Dette er alt omstendigheter som langt på vei ligger utenfor foretakets kontroll og som i mindre grad vedrører evnen til organisere verdiskapingsprosessene i kjernen av foretaket på en god måte.** Forhold av annen art preget av omskiftelighet (som børsens svingninger) kommer dermed med inn i regnskapene i tillegg, og kan slik bidra til et annet bilde av foretaket som helhet. Omskifteligheten har karakteren av grader av flyktighet, eller grader av fravær av bestandighet. **Innarbeidingen av ytelsesordningene bringer ganske enkelt økt usikkerhet inn i regnskapene.** Den finansielle rapporteringen blir mer preget av variasjon i de rapporterte størrelsene (økt volatilitet) slik Dichev (2008) har påvist dette i et bidrag som har fått en god del oppmerksomhet. For regnskapsbrukerne innebærer dette at det blir mer krevende å trekke slutninger ut fra det som rapporteres. En merker seg i tillegg at usikkerheten er av en slik art at den er preget av stor kompleksitet. Dette medfører at prediksjoner om videre forløp blir vanskeliggjort.

Det regnskapsanalytiske problem Den finansielle rapporteringen skal bidra til at det blir mulig å danne seg et pålitelig og relevant bilde av det rapporterende foretaket. I dette er det den eksterne bruker som er i fokus, og som utfordring står brukerne overfor et regnskapsanalytisk problem. Når høyde er tatt for grad av pålitelighet, vil det si spørsmålet om hvordan slutninger kan etableres vedrørende det som er relevant. Relevant er det som er av betydning og vesentlig for brukerne av regnskapet. Det er åpenbart at innarbeidingen av ytelsesordningene lett medfører at foretaket som helhet fremstår på annen måte, og det representerer en regnskapsanalytisk utfordring. Det er lett å innse at en endring i netto pensjonsforpliktelser, uten mer umiddelbare kontantvirkninger, er noe annet enn netto inntekter/kostnader med umiddelbare kontantvirkninger. Videre kan bildet av finansieringen av foretaket fremtre på en annen måte. I det følgende konsentrerer en seg om to klassiske problemstillinger i regnskapsanalysen. Det vil si for det første soliditetsvirkningene og for det andre rentabilitetsvirkningene (lønnsomhetsvirkningene).

Soliditetsvirkningene Basisfinansieringen av foretak skjer ved at eierne stiller midler til disposisjon. Dette skjer ved eierinnskudd, eller ved at eierne lar opparbeidede verdier bli i foretaket. Av ulike årsaker finansieres foretak ved at en i tillegg henter inn midler fra andre enn eierne slik at foretak med dette pådrar seg gjeldsforpliktelser. Mot lovnad om betjening får foretaket tilgang til midler, eller oppnår betalingsutsettelse. Gjeld er typisk nominelt fastsatt (som pengepost) og slik sikker, selv om det kan knytte seg noe usikkerhet til betingelsene for betjening.

Det sier seg selv at det er avgjørende om egenkapitalen er “tilstrekkelig.” Det knytter seg styringsrett til egenkapitalen, og er den borte drives foretaket for gjeldshavernes regning. Dette betyr noe for styringsretten. Dette er da også tatt høyde for i lovgivningen, og i lovene om aksje- og allmennaksjeselskap heter det i § 3-4 at “[s]elskapet skal til enhver tid ha en egenkapital og en likviditet som er forsvarlig ut fra risikoen ved og omfanget av virksomheten i selskapet.” I § 3-5 er styrets handleplikt i den forbindelse fastlagt, og i § 8-1 stilles det betingelser for utdeling av utbytte. Regnskapet er ganske enkelt viktig som grunnlag for hvordan sentrale prosesser i et foretak blir avviklet. Soliditeten i et foretak er viktig for at virksomheten kan drives på en måte “som er forsvarlig ut fra risikoen ved og omfanget av virksomheten,” og innslaget av egenkapitalfinansiering er av betydning i den sammenheng. På den annen side merker en seg at det i den viste til § 3-4 kreves en “en egenkapital **og en likviditet som er forsvarlig**” (med fet skrift tilføyd). Gitt det vi er opptatt av, er det fullt mulig at egenkapitalen er “spist opp” uten at likviditeten er anstrengt. Kravet om forsvarlighet blir kritisk dersom likviditeten i tillegg er anstrengt. Slik forstått utløser en egenkapital som er kritisk ikke nødvendigvis styrets handleplikt, men helt uten utfordringer kan dette allikevel ikke være.

En merker seg at **forpliktelser forbundet med ytelsesordninger er annerledes enn tradisjonelle gjeldsforpliktelser ellers.** For det første genereres netto under/overdekning pensjonsforpliktelser typisk knyttet til driftsrettet arbeidsinnsats, og mindre typisk knyttet til investeringsaktiviteter. Selv om den løpende drift ofte leder til kapitalbehov er generering av netto pensjonsforpliktelser spesiell som følge av at likviditetsvirkningen for foretaket mer umiddelbart er begrenset til arbeidsgiverinnskudd i ytelsesordningene. For det andre merker en seg at generer-

ingen av under/overdekning følger av en beregnet utilstrekkelighet/mer enn tilstrekkelighet forbundet med det som skytes inn. Forpliktelsen er ikke på den samme måten som for gjeldsforpliktelser ellers, nominelt mer stabilt forankret. For det tredje ligger krav om oppgjør for det eventuelt manglende typisk mer eller mindre langt frem i tid, og det er i tillegg betydelig usikkerhet forbundet med hva som etter hvert manifesterer seg rent faktisk. Utviklingen videre kan dermed være åpen for ulike forløp for hvordan utfordringer møtes. For det fjerde har vi for “virksomheten i kjernen” det forhold at eiernes legitime styringsrett undermineres når egenkapitalen “spises opp.” Et sted på veien blir gjeldhaverne naturlige “arvtakere.” Skyldes det hele høye netto pensjonsforpliktelser blir disse enkle, håndfaste og viktige prosessene mindre klare.

For soliditetsvurderingen av “virksomheten i kjernen” er egenkapitalen en sentral størrelse. Med innarbeidingen av ytelsesordningene kan virkningene være slik at bildet av soliditet uttrykt ved egenkapitalen blir et helt annet. **Da kan en vurdering av soliditet på mer tradisjonelle måter lede helt galt av sted.** Vi er stilt overfor spørsmålet om hva slags tilnærminger en skal legge til grunn når ytelsesordninger innarbeides. Sammenfattet har vi spørsmålet om hvordan et foretak med negativ egenkapital som følge av netto pensjonsforpliktelser skal vurderes.

Rentabilitetsvirkningene Hva får et foretak i form av avkastning igjen for strevet? Dette er et svært viktig spørsmål som det er krevende å besvare. Det skyldes den typiske mangel på sammenfall i tid mellom det en får igjen og innsatsene. Innsats er et godt stykke på vei noe som må forskutteres. Slik sett krever næringsvirksomhet tålmodighet, og regnskapets klassiske oppgave er å måle det en får igjen. Egenkapitalrentabiliteten er et kompakt uttrykk for nettopp dette. Dette er resultat målt relativt i forhold til egenkapital, og det sier seg selv at dette kan bli noe helt annet når egenkapitalen er påvirket av innarbeidning som vi er opptatt av. I tillegg er resultatmålingen også påvirket som følge av resultatføring av effekter. **Innarbeidingen av ytelsesordningene kan åpenbart på vesentlige måter påvirke bildet av lønnsomheten i foretaket både målt relativt i forhold til egenkapital og som absolutt størrelse uttrykt ved resultatet.**

Andre virkninger Faktisk registrerte kostnader blir også benyttet som grunnlag for å stille krav til inntjening. Fører innarbeidingen av ytelsesordninger til økte kostnader medfører det at det stilles høyere krav til inntjening. Er slike krav avgjørende for om et foretak gis anledning til å ta på seg oppdrag eller ikke, står vi overfor innarbeidingseffekter av mer umiddelbar art. Et krav om full kostnadsdekning i konkurranse om oppdrag kan virke konkurransevridende. Konkurrenter med innskuddsordninger, eller som av andre grunn ikke er tvunget til innarbeiding på den måten vi er opptatt av, og vil dermed nyte godt av en fordel. Dette er selvfølgelig også noe som berører ansattinteresser.

6. Virkninger, rent faktisk i praksis

Så langt har vi vært opptatt av hvordan foretakets pensjonsordninger kan lede til virkninger i det presenterte regnskap i sin alminnelighet, og i tillegg eventuelle faktiske konsekvenser som følge av dette for foretaket. I dette spiller regnskapsreglene en sentral rolle. En går ikke “helt til bunden” i så måte, men så langt det er nødvendig for å få et grep om problemstillingen. Hvordan regnskapsføringen gjennomføres mer spesifikt er noe en har hatt i mente. Årsaken til dette med “et stykke på vei” er reglenes kompleksitet, og betraktningene så langt om virkninger er av mer generell karakter. Virkningene kan være omfattende eller mindre omfattende. **For å få et bedre grep om virkninger rent faktisk ser vi på dette ved hjelp av en del “case.”**

6.1 Tafjord Kraft AS

Foretaket er et konsern med Tafjord Kraft AS som morselskap og vi ser på konsernet omtalt her som TAFJORD. **Hensikten med caset er å se på virkninger der en i foretakssammenhengen har valgt mer enkle løsninger i det “korridorløsningen” blant annet ikke er benyttet. I tillegg er det interessant å se nærmere i hvilken grad regnskapene til et kapitalintensivt foretak som TAFJORD er påvirket.**

TAFJORD er viktig som en regionalt forankret produsent og distributør av el-kraft i nordre deler av Sunnmøre. Tafjord Kraft AS har sitt hovedsete i Ålesund. Foretaket eies med 50,1 pst. av Ålesund kommune pluss Bergenshalvøens Kommunale Kraftselskap AS (BKK) med 43,1 prosent, Norddal kommune med 4,3 prosent og Ørskog kommune med 2,5 prosent. TAFJORD har 260 ansatte og befinner seg i en solid og god økonomisk situasjon. Den finansielle rapporteringen skjer i henhold til god norsk regnskapsskikk (GRS). Om pensjoner sies det som i tidligere år følgende i årsrapporten for 2012 (Note 1, side 20).

Selskapet og konsernet har pensjonsordninger som gir de ansatte rett til avtalte fremtidige pensjonsytelser, kalt ytelsesplaner. Pensjonsforpliktelser beregnes etter lineær opptjening på basis av forutsetninger om antall opptjeningsår, diskonteringsrente, fremtidig avkastning på pensjonsmidler, fremtidig regulering av lønn, pensjoner og ytelser fra folketrygd-

en og aktuarmessige forutsetninger om dødelighet, frivillig avgang, osv. Pensjonsmidlene vurderes til virkelig verdi. Netto pensjonsforpliktelse består av brutto pensjonsforpliktelse fratrukket virkelig verdi av pensjonsmidler. Netto pensjonsforpliktelser på underfinansierte ordninger er balanseført som langsiktig rentefri gjeld, mens netto pensjonsmidler på overfinansierte ordninger er balanseført som langsiktig rentefri fordring dersom det er sannsynlig at overfinansieringen kan utnyttes.

Netto pensjonskostnad, som utgjør årets pensjonsopptjening, rentekostnad på forpliktelsen, fratrukket estimert avkastning på pensjonsmidlene, inkludert arbeidsgiveravgift, klassifiseres som ordinær driftskostnad, og er presentert sammen med lønn og andre ytelser.

Formålet med gjennomgangen er få frem et sammenfattet bilde av i hvilket omfang den finansielle rapporteringen til TAFJORD er påvirket av innarbeidingen av pensjonsordninger som vi har vært inne på. En måte å sammenfatte er ved finansielle nøkkeltall, og et utvalg av disse er tatt med i *illustrasjon 9* (som en ser formidles det et bilde av en god og solid økonomisk situasjon).

<u>Tekst</u>	<u>2006</u>	<u>2007</u>	<u>2008</u>	<u>2009</u>	<u>2010</u>	<u>2011</u>	<u>2012</u>
Totalkapitalrentabilitet (før skatt)	12,3 pst.	10,3 pst.	20,3 pst.	11,9 pst.	14,2 pst.	9,0 pst.	7,3 pst.
Egenkapitalrentabilitet (etter skatt)	12,7 pst.	11,0 pst.	21,6 pst.	14,7 pst.	15,5 pst.	10,5 pst.	5,1 pst.
Egenkapitalandel (soliditet)	36,3 pst.	36,5 pst.	35,4 pst.	36,4 pst.	28,6 pst.	26,3 pst.	28,1 pst.
Resultatgrad	42,0 pst.	35,2 pst.	49,4 pst.	37,5 pst.	40,5 pst.	31,5 pst.	30,1 pst.

Illustrasjon 9: Et utvalg finansielle nøkkeltall hentet fra årsrapportene til TAFJORD 2006-2012.

Dersom regelverket hadde vært slik at pensjonsordningene ikke ble regnskapsført slik vi er opptatt av, er det sannsynlig at bildet i større eller mindre grad ville blitt et annet. En mulig, og mer ambisiøs, måte å nærme seg spørsmålet om regnskapsmessige virkninger av innarbeiding kunne derfor være å korrigere regnskapene for nettopp dette. Det vil si sette opp regnskapene på nytt uten å ta med det vi er opptatt av. Nøkkeltallene tatt med *illustrasjon 9* vil kunne beregnes på nytt på et slikt

grunnlag og danne utgangspunkt for sammenlikning. Dette er arbeidskrevende og er da heller ikke det det legges opp til her.

En mindre ambisiøs tilnærming går ut på å ta utgangspunkt i pensjonskostnad og pensjonsforpliktelse som innarbeidingen leder til, og deretter se disse størrelsene i forhold til sentrale størrelser i resultat- og balanseoppstillingene. I årsrapportene til TAFJORD er det redegjort nærmere for pensjonskostnad og pensjonsforpliktelse i Note 4. Fra 2011 til 2012 er presentasjonen i oppstillingene i noten endret. Når det som er med for 2006-2011 presenteres som i Note 4 i 2012-regnskapet kommer en i *illustrasjon 10* frem til følgende bilde for årene 2006-2012 (tall i hele tusen).

<u>Tekst</u>	<u>2006</u>	<u>2007</u>	<u>2008</u>	<u>2009</u>	<u>2010</u>	<u>2011</u>	<u>2012</u>
Periodens pensjonskostnad							
(1) Årets pensjonsopptjening (Service Cost)	9 425	11 520	128 886	16 891	15 732	17 857	24 563
(2) Arbeidsgiveravgift av årets opptjening	1 048	1 505	1 702	2 308	-2 170	3 017	3 417
(3) Rentekostnad på pensjonsforpliktelsen	7 642	9 887	11 633	13 895	14 542	15 746	16 535
(4) Forventet avkastning på pensjonsmidler	-7 995	-8 965	-10 569	-12 283	-14 303	-15 191	-13 465
(5) Resultatført planendring	0	0	0	0	-29 153	6 286	0
(6) Medlemsinnskudd	-1 640	-1 768	-1 962	-2 116	-2 210	-2 473	-2 656
(7) Resultatført pensjonskostnad	8 480	12 179	13 689	18 674	-17 563	25 242	28 394
Balanseført pensjonsforpliktelse							
(8) DBO ved periodens slutt	224 966	264 731	334 890	390 435	422 993	582 259	464 202
(9) Midler ved perodens slutt	-149 151	-165 431	-193 142	-252 195	266 303	304 030	-319 769
(10) Balanseført pensjonsforpliktelse IKA	75 815	104 941	141 748	138 240	156 691	278 229	144 433

Illustrasjon 10: Opplysninger om pensjonskostnad og pensjonsforpliktelse hentet fra Note 4 i årsrapportene til TAFJORD 2006-2012.

I (1) finner vi det som er opptjent i løpet av året i følge den aktuarfaglige beregningen, engelskspråklig omtalt i parentes som “service cost.” (2) korrigerer for effekten av arbeidsgiveravgift i den sammenheng. Pensjonsmidlene plasseres slik at de gir avkastning. På den annen side er det slik at den beregnede forpliktelsen i (8) som

følge av foretakets pensjonsløfte forutsetningsvis bør medføre noen krav om forrentning. Effekten av dette er tatt med i (3), samtidig som avkastningen på de faktiske pensjonsmidlene i (4) korrigerer for dette.⁶ (4) er forventet når regnskapet utarbeides som følge av at størrelsene for den faktiske avkastning typisk ikke vil foreligge. Behandlingen av planendringer er et mer sammensatt spørsmål, og i (5) har vi effekter av dette i 2010 og 2011 som kommenteres mer spesifikt. I 2010 er det en reduksjon i foretakets beregnede forpliktelser som følge av pensjonsreformen samme år, og i 2011 er det andre planendringseffekter som går den andre veien. (6) er de ansattes innskudd som trekkes fra. DBO i (8) står for “defined benefit obligation” og er det aktuarfaglige anslaget på omfanget av brutto av pensjonsforpliktelsen til foretaket. Fratrullet pensjonsmidlene i (9) leder dette til den balanseførte forpliktelsen netto i (10) der IKA står for inklusive arbeidsgiveravgift.

Det er først etter at en ser linje (7) og (10) i *illustrasjon 10* i forhold til størrelser i regnskapet ellers at det er mulig å si noe om omfanget av virkningene til pensjonsordningene inn i regnskapene til TAFJORD. I *illustrasjon 11* som er selvforklarende er dette gjort.

<u>Tekst</u>	<u>2006</u>	<u>2007</u>	<u>2008</u>	<u>2009</u>	<u>2010</u>	<u>2011</u>	<u>2012</u>
(1) Sum driftskostnader	453 952	514 319	586 286	577 152	693 435	778 775	682 897
(2) Personalkostnad	116 529	130 230	141 064	153 301	119 949	173 937	181 591
(3) Resultatført pensjonskostnad	8 480	12 179	13 689	18 674	-17 563	25 242	28 394
(4) (3) som pst. av (1)	1,87	2,37	2,33	3,24	-2,53	3,24	4,16
(5) (3) som pst. av (2)	7,28	9,35	9,70	12,18	-14,64	14,51	15,64
(6) Sum eiendeler/egenkapital og gjeld	2 630 721	2 654 175	2 826 134	2 879 869	3 725 291	3 852 300	3 859 983
(7) Sum egenkapital	955 804	969 890	1 000 382	1 047 666	1 064 716	1 011 770	1 084 910
(8) Balanseførst pensjonsforpliktelse IKA	75 815	104 941	141 748	138 240	156 691	278 229	144 433
(9) (8) som pst. av (6)	2,88	3,95	5,02	4,80	4,21	7,22	3,74
(10) (8) som pst. av (7)	7,93	10,82	14,17	13,20	14,72	27,50	13,31

Illustrasjon 11: Pensjonskostnad og pensjonsforpliktelse sammenstilt med opplysninger i resultat- og balanseoppstillingene til TAFJORD 2006-2012.

⁶ Det er sagt noe mer om (3) i kommentarene vedrørende (f) Rentekostnad i *illustrasjon 7*.

Den enkle analysen i illustrasjon 11 sier at innarbeidingsvirkningen av pensjonsordningen er klart tilstedeværende, og leder til grovt sett økte pensjonskostnader og tilvarende økte pensjonsforpliktelser over årene 2006-2012. Utviklingen er blant annet av årsaker som i noen grad kan leses ut av det som er tatt med her er noe ujevn. Vi har i kapittel 6 med eksempler på innslag av det som opptar oss som er en god del mer markante enn det som er vist her. **Det som er påvist er imidlertid vesentlige momenter dersom en som analytiker, eller av andre grunner, ønsker å se nærmere på et kapitalintensivt foretak som nettopp TAFJORD.**

6.2 Institutt for samfunnsforskning (ISF)

ISF ble opprettet som uavhengig ikke-kommersiell stiftelse i 1950 og har spilt en sentral rolle i norsk samfunnsvitenskapelig forskning. Instituttets medarbeidere er innmeldt i Statens Pensjonskasse (SPK). Fra 2003 regnskapsføres pensjonsforpliktelser og pensjonskostnader i henhold til NRS 6 om pensjonskostnader. **Kombinasjonen av SPK og rapportering i henhold til NRS 6 gjør ISF til et interessant case. I tillegg er virksomheten ved institusjonen relativt stabil over årene vi ser på. Det blir dermed lettere å se virkningene i regnskapssammenheng av regnskapsføring og rapportering i henhold til NRS 6.** SPK som ordning er ikke basert på fondsoppbygging, og ytelsene er til enhver tid garantert av staten. Det er derfor nærliggende å gå ut fra at en institusjon som ISF ikke vil stå overfor pensjonskostnader og pensjonsforpliktelser som ellers forbundet med ytelsesordninger. Det er ikke tilfellet og dette er noe en går nærmere inn på i **Vedlegg 1.**

I styrets beretning i årsmeldingen for 2012 sies det at det ble utført 37 forskerårsverk. Ved slutten av året var det 61 ansatte hvorav 7 var i bistillinger. Instituttets økonomi er karakterisert som solid. Med tilgang til regnskapene over perioden 2002 til 2012 er det nærliggende å se på hele perioden som omfattes av disse årene. I *illustrasjon 12* er det tatt med en oversikt som gir et inntrykk av aktivitetsnivået i

ISF over perioden. Grovt sett kan det sies å ligge på om lag det samme nivå over årene 2002-2012.

<u>T e k s t</u>	<u>2002</u>	<u>2003</u>	<u>2004</u>	<u>2005</u>	<u>2006</u>	<u>2007</u>	<u>2008</u>	<u>2009</u>	<u>2010</u>	<u>2011</u>	<u>2012</u>
Årsverk*	64,0	56,0	53,0	52,0	48,0	52,0	50,5	52,0	49,5	46,5	48,0

* Opplysningene er hentet fra ulike steder i den finansielle rapporteringen over perioden. Tallet for 2002 er presentert som antall ansatte.

Illustrasjon 12: Aktivitetsnivået i ISF 2002 til 2012.

ISFs virksomhet er rettet mot avansert og spesialisert samfunnsvitenskapelig forskning. For å realisere det virksomheten er ment å skulle bidra til kreves det en kjerne av vel kvalifiserte forskere, og dette forutsetter en god del langsiktighet i hvordan en innretter seg organisatorisk. Slikt leder typisk til faste kostnader, og dersom finansieringen ikke er tilsvarende langsiktig står en overfor et stadig strev med å skaffe prosjektmidler. Dette er det som er situasjonen ISF befinner seg i, og det medfører grunnleggende sett at variasjon over årene i driftsresultatet langt på vei skyldes inntektsusikkerhet. Selvstendige institusjoner sikres i forhold til usikkerhet i det løpende når de selv eier vesentlige deler av den nødvendige fysiske infrastruktur, har "penger på bok," og lite gjeld (det vil si solid med egenkapital). Det inntrykk som klart trer fram i det første ISF-regnskapet for 2002 er at det er nettopp dette som er tilfellet. Egenkapitalandelen i utgangspunktet er på 73,98 prosent. Etter ti år med innarbeiding av pensjoner er egenkapitalandelen redusert til 29,94 prosent, og situasjonen dermed tilsynelatende en annen. Bakgrunnen for overgangen til innarbeiding av pensjoner i regnskapet for 2003 og fremover er ikke omtalt nærmere i rapporteringen. Det er imidlertid nærliggende å gå ut fra at dette har sammenheng med omstendigheter som nevnes i Note 6 i regnskapet for 2002. Notens overskrift er "*Krav vedrørende underdekning fra Statens pensjonskasse*" og inneholder følgende:

Statens pensjonskasse har fremmet et krav på kr. 7.600.000,-; underdekning av innskudd fra og med 1997 til og med 2001, samt 14,1%

arbeidsgiveravgift, tilsammen kr. 8.671.600,-. Tilbakebetales over en periode på 5 år fra 1. januar 2003. Institutt for samfunnsforskning bestrider kravet.

Balanseføringen av Pensjonsforpliktelser med et større beløp i regnskapet for 2003 er uttrykk for at en ikke kom noen vei med SPK. Det vil si at det er mindre sannsynlig at det er Norsk RegnskapsStiftelses "strev" med NRS 6 som omtalt i **Vedlegg 1** som er den umiddelbare årsak som bidrar til at ISF fra og med 2003 praktiserer innarbeiding av pensjoner.

I regnskapene til ISF finner en Pensjonsforpliktelser som en egen post i balanseoppstillingene. For å finne frem til Pensjonskostnad må en imidlertid gå til notene. I *illustrasjon 13* presenteres det et sammendrag av regnskapene for årene vi er opp-tatt av der både Pensjonskostnad og Pensjonsforpliktelser er tatt med som egne poster. I det følgende er det tatt med noen merknader til sammendraget som presenteres i *illustrasjon 13*.

- Mer spesifikt er Diverse driftskostnader en beregnet størrelse som følger av at Sum driftskostnader i resultatoppstillingene fratrukket Pensjonskostnader (for å finne frem til opplysninger om disse kostnadene er det nødvendig å gå til notene). Det vil si at summen av disse to kostnadsstørrelsene er lik Sum driftskostnader i resultatoppstillingene til ISF. Andre resultatelementer i sammendraget er summen av finansposter (stort sett renteinntekter) og resultateffektene av skatt.
- Noteopplysningene og opplysningene ellers om regnskapet er av ISF presentert på en måte som er relativt kort og kompakt. Dette medfører at det i noen sammenhenger ikke lar seg gjøre "å gå bak" størrelser i oppstillingene.
- ISF har praktisert "korridorløsningen" som er omtalt mer utførlig i det neste caset om Posten Norge AS.
- Over årene er årsresultatene disponert på den måten at de er ført mot egenkapitalen.
- I styrets beretning for 2009 heter det at "[i]nstituttet kjøpte tilbake byggetrinn to (i Fuglehauggt. 6) som av økonomiske årsaker ble solgt til staten i 1980." Av Note 2 fremgår det at kjøpet leder til at en under anleggsmidler bokfører en tilgang på kr. 17.426.720.

Tekst	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Resultatoppstilling											
Sum driftsinntekter	34 968 889	39 470 388	36 314 284	38 916 549	38 284 428	41 836 539	43 680 590	59 289 080	56 546 766	56 651 736	66 689 649
Diverse driftskostnader*	-33 357 084	-36 738 021	-33 125 774	-36 502 750	-36 639 260	-38 281 801	-40 637 007	-54 913 720	-53 923 091	-58 320 800	-62 227 878
Pensjonskostnad**	-1 527 996	226 211	-3 017 421	-2 217 781	-1 668 238	-4 535 276	-5 013 827	0	-418 404	-1 238 371	-4 324 097
Driftsresultat	83 809	2 958 578	171 089	196 018	-23 070	-980 538	-1 970 244	4 375 360	2 205 271	-2 907 435	137 674
Andre resultatелеmenter	790 069	669 970	236 810	319 310	523 445	716 883	1 173 962	-1 133 146	-696 056	426 174	1 387 703
Årsresultat	873 878	3 628 548	427 899	515 328	500 375	-263 655	-796 282	3 242 214	1 509 215	-2 481 261	1 525 377
Balanseoppstilling											
Eiendeler											
Anleggsmidler	5 615 000	5 226 500	4 948 000	4 786 500	4 571 000	4 429 170	4 240 000	21 437 000	20 992 000	21 600 400	21 301 033
Omløpsmidler	16 637 486	18 830 177	17 749 563	22 277 672	22 055 163	22 035 116	30 830 540	23 692 132	21 115 041	27 218 585	34 341 743
Sum eiendeler	22 252 486	24 056 677	22 697 563	27 064 172	26 626 163	26 464 286	35 070 540	45 129 132	42 107 041	48 818 985	55 642 776
Egenkapital og gjeld											
Sum egenkapital	16 462 304	9 740 053	10 167 952	13 423 585	13 923 960	13 660 306	12 864 024	16 106 237	17 615 452	15 134 191	16 659 568
Pensjonsforpliktelse	----	7 427 910	1 547 776	1 547 776	1 547 776	4 467 681	9 751 316	10 240 771	12 946 144	13 041 035	15 465 936
Annen gjeld	5 790 182	6 888 714	10 981 835	12 092 811	11 154 427	8 336 299	12 455 200	18 782 123	11 545 445	20 643 759	23 517 271
Sum egenkapital og gjeld	22 252 486	24 056 677	22 697 563	27 064 172	26 626 163	26 464 286	35 070 540	45 129 131	42 107 041	48 818 985	55 642 775

* Sum driftskostnader fratrukket pensjonskostnader.

** Pensjonskostnad for 2002 er lik arbeidsgivers innskudd.

Illustrasjon 13: Sammendrag av resultat- og balanseoppstillingene til ISF i hele kroner for årene 2002 til 2012.

Etter merknadene ovenfor ser en nærmere på innarbeidingen av pensjoner for tiårsperioden 2003-2012 med utgangspunkt i *illustrasjon 13*. For innarbeidingen av pensjonskostnader i resultatoppstillingene merker en seg i første omgang 2009 med null i pensjonskostnader. Dette er noe som ikke er forklart i regnskapet. For perioden sett under ett er det lett å se at det er betydelig variasjon i Driftsresultat og Årsresultat fra år til år. Et mulig relativt uttrykk for denne variasjonen i størrelsene får vi frem ved å regne disse to resultatstørrelsene som prosent av Sum driftsinntekter. Dette leder til tallserien (pst. Driftsresultat/pst. Årsresultat) 7,50/9,19 (2003), 0,47/1,18 (2004), 0,50/1,32 (2005), -0,06/1,31 (2006), -2,34/-0,63 (2007), -4,51/-1,82 (2008), 7,38/5,47 (2009), 3,90/2,67 (2010), -5,13/-4,38 (2011) og 0,21/2,29 (2012). Et alternativt uttrykk for graden av variasjon i kjernevirksomheten kommer en frem til ved å gå ut fra at Sum driftsinntekter minus Diverse driftskostnader i *illustrasjon 13* som representerer et uttrykk for driftsbidraget, og så regne ut hva dette leder til som prosent av Sum driftsinntekter. Dette gir tallserien 6,92 (2003), 8,78 (2004), 6,20 (2005), 4,30 (2006), 8,50 (2007), 6,97 (2008), 7,38 (2009), 4,64 (2010), -2,95 (2011) og 6,69 (2012). Det er lett å se at det er mindre variasjon i denne tallserien. **Det konkluderes derfor med at innarbeidingen av pensjonskostnader i resultatregnskapene til ISF i henhold til retningslinjene leder til betydelig variasjon (volatilitet) i de rapporterte resultatstørrelsene.**

Bortsett fra for årene 2004, 2005 og 2006, er det i balanseoppstillingene til ISF tatt med relativt betydelige beløp for Pensjonsforpliktelser. Som nevnt praktiseres "korridorløsningen," men for de nevnte årene er det vanskelig ut fra noteopplysningene å finne ut av hvordan dette leder til beløpene i balanseoppstillingene. Fra 2007 og fremover er dette enklere. I alle tilfelle leder innarbeiding av pensjoner til vesentlige konsekvenser for balanseoppstillingene. Førstegangsinarbeidingen i 2003 ledet til en betydelig svekkelse av egenkapitalen, og for perioden har vi tallserien (prosent) 40,49 (2003), 44,80 (2004), 49,60 (2005), 52,29 (2006), 51,62 (2007), 36,68 (2008), 35,69 (2009), 41,83 (2010), 31,00 (2011) og 29,94 (2012). Det er ISFs solide økonomi og praktiseringen av "korridorløsningen" som i hovedsak bidrar til at institusjonen ikke er kommet inn området for negativ egenkapital (mer om dette lenger ned i avsnitt 6.4). I pensjonsnoten for

2012 (Note 4) er det opplyst at netto pensjonsforpliktelse (inklusive arbeidsgiveravgift) er kr. 26.471.883, mens det som er balanseført er kr. 15.465.936, og det betyr at en har et betydelig “overheng.” **Det er klart at innarbeidingen av pensjoner medfører at ISF fremtrer som vesentlig mindre solid enn det som ellers ville vært tilfellet.**

6.3 Posten Norge AS

Under navnet Postverket (siden 1933) ble postvesenet i Norge drevet som en statlig etat. Virksomheten ble i 1996 lagt inn under et særlovselskap gitt navnet Posten Norge BA (begrenset ansvar). I 2002 fulgte omgjøring til et aksjeselskap eid av staten. **Posten Norge hadde frem til 2005/6 pensjonsordningene sine hos SPK og praktiserte som en nevner i Vedlegg 1 resultat- og balanseføring av pensjon. Etter at en forlot SPK gikk Posten formelt over til en innskuddsordning den 1. januar 2006. Begge deler medfører at det blir et poeng å se nærmere på Posten fra tusenårsskiftet og noen år fremover.**

Postens årsrapporter fra og med år 2000 er lett tilgjengelige elektronisk og en ser nærmere på opplysninger på konsernnivå for årene 2000-2004.⁷ I resultat- og balanseoppstillingene finner en ikke umiddelbart beløpseffektene som følge av pensjoner. Virkningene av ytelsesordningen til SPK er “aggregert bort,” og pensjonseffektene er noe det er gitt opplysninger om i notene. Det som er gjort i *illustrasjon 14* er å kombinere opplysningene i resultat- og balanseoppstillingene og noteopplysningene. I resultatberegningen (Årets virksomhet) er dette gjort på den måten at Diverse kostnader (samtlige kostnader eksklusive pensjonskostnader) er regnet ut som Diverse inntekter (samtlige inntekter) fratrukket Pensjonskostnader i notene, samt at Årsresultat tilsvarende også er trukket fra.⁸

⁷ Jfr. <http://www.postennorge.no/finansiell-informasjon/aars-og-kvartalsrapporter>. Året 2005 er ikke tatt med fordi det knytter seg enkelte spesielle forhold til den omstendighet at en i ferd med å forlate SPK og gå over til en innskuddsordning for de ansatte. Dessuten går Posten i 2005 over til å rapportere i henhold til IFRS.

⁸ I noteopplysningene finner en pensjonskostnadene med to forskjellige beløp i to forskjellige oppstillinger. En må gjøre et valg. I noteoppstillingen der disse kostnadene presenteres som en beregnet størrelse er de ikke identisk med pensjonskostnader i en oppstilling der disse kostnadene presenteres som en del av Lønnskostnader. For årene 2000, 2001 og 2002 er alle opplysninger om pensjonskostnader samlet i Note 2 (Lønnskostnader, godtgjørelser, pensjonskostnader). For årene 2003 og 2004 er dette delt på Note 2 (Lønnskostnader og andre godtgjørelser) og Note

For balansens høyreside (finansiering/egenkapital og gjeld pr. 31/12) er Annen gjeld/forpliktelser lik balansens SUM fratrukket Egenkapital og Pensjonsforpliktelser som er hentet fra notene. Som følge av at Pensjonsforpliktelser (med underdekning) er noe som manifesterer seg utelukkende for årene 2000 og 2001 har dette en effekt bare for disse årene. Posten har overdekning for årene 2002, 2003 og 2004 (forpliktelsene blir til et tilgodehavende/en eiendel). Under Anleggsmidler inngår dette elementet i posten/størrelsen Rentefrie langsiktige fordringer som for år 2002 er spesifisert i Note 10 og for årene 2003 og 2004 i Note 11 (for 2004 betegnet som Andre langsiktige fordringer). **Litt forvirrende er det selvfølgelig at pensjonsforpliktelsene med overdekning er omtalt som pensjonsmidler (eller netto pensjonsmidler).**⁹ Størrelsen er noe annet enn pensjonsmidler forstått som faktiske plasseringer i eiendeler knyttet til en pensjonsordning. Begrepet pensjonsmidler i Note 10/11 er en abstrakt og beregnet størrelse.

Presentasjonen av resultat- og balanseopplysningene som redegjort for leder til oversikter som er en god del mer sammenfattet (aggregert) enn det Posten selv presenterer. Dette er gjort for å få frem pensjonsvirkningene. I *illustrasjon 14* er dessuten både absolutte og relative størrelser tatt med.

3 (Pensjoner). I *illustrasjon 14* er det beløpet hentet fra oversikten over Lønnskostnader som inngår fordi denne oppstillingen forklarer Lønnskostnader som post i resultatoppstillingen. De beregnede størrelsene er 416 (2000), 464 (2001), 469 (2002), 433 (2003) og 455 (2004). Hva som forklarer forskjellen har en ikke klart å finne ut av. Kan det være at periodens pensjonskostnad presentert som beregnes er basert på **forventet** avkastning av pensjonsmidler, og at differansen mellom forventet og realisert "hentes inn" i det som er med i oversikten over Lønnskostnader?

⁹ Problemstillingen dukker opp i både Widerøe og NRK casene.

<u>Tekst</u>	<u>2000</u>		<u>2001</u>		<u>2002</u>		<u>2003</u>		<u>2004</u>	
Årets virksomhet										
Diverse inntekter	13 994	100,0	15 113	100,0	15 280	100,0	15 737	100,0	18 074	100,0
Diverse kostnader *	14 272	102,0	14 213	94,0	14 944	97,8	15 060	95,7	16 945	93,8
Pensjonskostnader	377	2,7	420	2,8	446	2,9	403	2,6	426	2,4
Årsresultat	-655	-4,7	480	3,2	-110	-0,7	274	1,7	703	3,9
Balansens høyreside (Passiva) pr. 31/12										
Egenkapital	2 012	24,8	2 193	23,9	4 034	42,2	4 776	47,5	4 879	41,9
Pensjonsforpliktelser	342	4,2	141	1,5	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Annen gjeld/forpliktelser	5 754	71,0	6 832	74,5	5 527	57,8	5 276	52,5	6 769	58,1
Sum	8 108	100,0	9 166	100,0	9 561	100,0	10 052	100,0	11 648	100,0
Fra balansens venstre- side (Aktiva) pr. 31/12										
Pensjonsmidler	0	0,0	0	0,0	201	2,1	2 206	21,9	2 322	19,9

* Kostnader eksklusive pensjonskostnader.

Illustrasjon 14: Posten Norge (konsernet) 2000-2004, pensjonskostnader og pensjonsforpliktelser/midler som del av det hele (beløp er i millioner).

En første observasjon går ut på at Pensjonskostnader inngår som et relativt stabilt element i resultatgenereringen.¹⁰ Den klart markante variasjonen i Årsresultat skyldes andre omstendigheter enn variasjon i pensjonskostnader. Dekomponer-

¹⁰ Selv om tallene er litt andre, tar vi her med hvordan opplysningene om beregnede pensjonskostnader er dekomponert.

<u>Tekst</u>	<u>2000</u>	<u>2001</u>	<u>2002</u>	<u>2003</u>	<u>2004</u>
Nåverdi av årets opptjening	530	537	532	546	573
Rentekostnad av forpliktelsen	507	583	625	653	717
Avkastning på midler	-504	-552	-585	-677	-789
Ansattes 2 % innskudd	-117	-116	-117	-111	-107
Resultatførte estimatendringer og avvik	0	0	5	13	51
Resultatførte planendringer	0	12	9	9	10
Netto pensjonskostnader	416	464	469	433	455

Opplysningene er hentet fra Note 2 for 2000, 2001 og 2002, og Note 3 for 2003 og 2004.

ingen av de beregnede pensjonskostendene (se fotnote 10) viser imidlertid at det er en del mer variasjon i komponentene enn det en finner i sluttsummen (pensjonskostnadene).

Sammenliknet med det som er tilfellet for pensjonskostnader er det en god del mer variasjon i pensjonsforpliktelsene (under/overdekning). En merker seg at Posten går fra en situasjon med noe underdekning over til en situasjon med betydelig overdekning. Opplysninger hentet fra notene tatt med i *illustrasjon 15* sier noe mer om pensjonsforpliktelser/midler slik vi finner størrelsen i *illustrasjon 14*.

<u>Tekst</u>	<u>2000</u>	<u>2001</u>	<u>2002</u>	<u>2003</u>	<u>2004</u>
Fra Note 2 (2000/2001) og 3 (2002/2003/2004)					
(1) Estimerte påløpte forpliktelser	-9 463	-10 720	-11 445	-11 726	-13 261
(2) Estimert verdi av pensjonsmidlene	8 917	9 807	10 433	12 643	13 765
(3) Netto estimerte pensjonsmidler/(-forpl.) (= (1) + (2))	-546	-913	-1 012	917	504
(4) Ikke resultatført planendring	0	146	118	92	82
(5) Ikke resultatførte estimatendringer og avvik	204	626	1 095	1 197	1 736
(6) Netto pensjonsmidler/(-forpliktelser) bokført i balansen (= (3)+(4)+(5))	-342	-141	201	2 206	2 322

Illustrasjon 15: Posten Norge, noteopplysninger om pensjonsforpliktelser/midler.

En merker seg at postene (4) og (5) i *illustrasjon 15* er holdt utenom i beregningen av pensjonsforpliktelser/midler som er balanseført. Om denne typen poster sies det i gjeldende NRS 6 (paragraf 54) at “[e]ndringer i de underliggende økonomiske forhold kan medføre at beregningsforutsetningene bør endres. Likeledes kan det oppstå endringer i aktuarmessige forutsetninger. Slike endringer er å betrakte som endringer i regnskapsestimater, og virkningen burde således inngå i resultatet for den periode de oppstår i.” Som likestilt åpnes det for to innarbeidingsalternativer.

- For det første åpnes det for at “det [er] tillatt å fordele virkningen av slike endringer og avvik som eksisterer ved årets begynnelse systematisk over gjennomsnittlig gjenværende opptjeningstid eller over kortere tid.” Jfr. NRS 6, paragraf 54 femte punktum.

- For det andre åpnes det for “en spesiell utjevningemetode for det beløp som skal fordeles over tid. Akkumulert virkning av estimatendringer og avvik på inntil 10% av hva som er størst av pensjonsforpliktelsene og pensjonsmidlene, kan holdes utenfor grunnlaget for resultatføring. Når akkumulert virkning ved årets begynnelse overstiger 10%-grensen, skal resultatføring av det overskytende påbegynnes og fordels over gjennomsnittlig gjenværende opptjeningsstid eller kortere.” Jfr. NRS 6, paragraf 55.

Det siste alternativet omtales ofte som “**korridorløsningen**” og dette er noe som er praktisert av Posten Norge for årene vi er opptatt av. Paragrafene 54 og 55 i NRS 6 åpner for at foretak gis valgfrihet med hensyn til hvordan enkelte poster behandles. Innarbeiding kan holdes tilbake slik at en unngår en umiddelbar svekking av egenkapitalen. **Det er nærliggende å gå ut fra at Posten har benyttet seg av dette for å fremstå med en mer en tilforlatelig egenkapitalisering/egenkapitalprosent.**

Innledningsvis i omtalen av Posten Norge AS ble det vist til at en fra 1. januar 2006 gikk over til at pensjonene baseres på innskuddsordninger. Overgangen reiser en rekke spørsmål som det er mulig å danne seg et bilde av ved foredrag holdt i Fafos Pensjonsforum av en representant for Posten som arbeidsgiver og en representant for arbeidstakersiden.¹¹ Som vi har vært inne på i kapittel 2 dokumentert med *illustrasjon 2*, har overgangen fra ytelse til innskudd har vært betydelig i næringslivet. Selv om Posten i utgangspunktet ikke kan oppfattes som et helt ordinært næringslivsforetak, er Postens overgang et interessant og rimelig godt dokumentert eksempel. Saken har flere sider, og den regnskapsmessige behandlingen av ytelsesordningene er et moment som bidro til at en innskuddsordning ble oppfattet som mer attraktiv av foretaket. Ved en overgang fra ytelse til innskudd er det som vi har vært inne på i prinsippet mulig å gjøre innskuddsordningene så gode at de ansatte usikkerhet tatt i betraktning “forventet” kommer like godt ut. Det er imidlertid viktig å

¹¹ Grunnlaget for foredragene i form av Powerpoint-slides finner en under

<http://develop.faf.no/pensjonsforum/pensjonsforum/article/497.html>

for 17. september 2007. Foredraget til arbeidsgiversiden er ved Marie-Therese Hammersborg (direktør Pensjonsforvaltning i Posten), og til arbeidstakersiden ved Odd Christian Øverland (forbundsleder for Norsk Post- og Kommunikasjonsforbund/Postkom).

huske på at arbeidstakerne ikke bare bør komme like godt ut “forventet,” men også kompenseres for den risiko de utsettes med en innskuddsordning, og som ellers er fraværende eller i det minste manifesterer seg på en annen måte i en ytelsesordning. I overgangen fra ytelse til innskudd i Posten kom arbeidstakersiden etter hvert frem at det var nødvendig å være villig til diskutere en slik overgang for å “komme på offensiven i retning av å komme minst like godt ut.” Dette er også noe en mener å ha oppnådd.

6.4 Et tenkt eksempel

I næringslivet kjøpes og selges foretak, eller virksomhetsdeler skilles ut og selges/kjøpes. Foretak kan deles opp på mer grunnleggende måter enn ved at enkelte virksomhetsdeler skilles ut (fisjon), og i den forbindelse kan gamle eiere skilles ad eller nye kommer til. Foretak går også sammen, eller slås sammen (fusjon). **I sammenhengene vil selvfølgelig eventuelle ytelsesordninger, og den regnskapsmessige behandling av disse, spille en rolle. Poenget med dette “fiktive” caset er å se litt nærmere på hvordan “pensjoner og regnskap” kan få betydning ved omdanning av foretak.**

I det tenkte eksempelet ser vi på en situasjon der flere foretak skiller ut likeartete virksomhetsdeler og samler disse i et felleskontrollert nytt foretak. Hensikten med dette er å bidra til lavere kostnader enn det som er tilfellet om de likeartete virksomhetene drives hver for seg. For at eksemplet skal bli interessant i vår sammenheng går en ut fra at alle foretakene som skiller ut virksomhetsdeler har ytelsesbaserte pensjonsordninger for sine ansatte, selv om dette nok er mindre realistisk i relevante næringslivssammenhenger. I tillegg går en ut fra at foretakene som skiller ut virksomhet faller inn under reglene for små foretak, og videre at det nye foretak er tilstrekkelig stort til å falle inn under reglene for øvrige foretak, jfr. omtale i kapittel 3. Det siste leder til et krav om full innarbeiding av effektene til pensjonsordningene. Som vi vil se leder dette til enkelte utfordringer av problematisk art slik at det er mindre realistisk å gå ut fra omdanningen rent faktisk ville blitt gjennomført. La oss allikevel se på konsekvensene.

Vi tenker oss at virksomheten som skilles ut og samles i det nye foretaket er arbeidsintensiv og tar utgangspunkt i en åpningsbalanse slik den er presentert i *illustrasjon 16*. Dette er åpningsbalansen for det nye foretak og balansepostene er regnet relativt.

Å p n i n g s b a l a n s e			
Anleggsmidler	20	35	Egenkapital
Omløpsmidler	80	65	Gjeld
SUM	100	100	SUM

Illustrasjon 16: Åpningsbalanse for det nye foretak i et tenkt eksempel.

Det forutsettes for enkelhets skyld at åpningsbalansen utarbeides pr. 31/12 og at førstegangsføringen av pensjonsforpliktelsene ikke er tatt med. I eksemplet går en ut fra at de beregnede pensjonsforpliktelsene ført mot egenkapitalen utgjør en betraktelig del av åpningsbalansens SUM. Her er dette anskueliggjort med en relativ størrelsesorden på 45. Ut fra strikte bokføringsmessige tilnærminger, presentert i henhold til et T-kontoformat i *illustrasjon 16*, leder dette til den endelige balanseoppstilling pr. 31/12 utgående (UB).

B a l a n s e o p p s t i l l i n g 31/12 (UB)			
Anleggsmidler	20	45	Pensjonsforpliktelsener
Omløpsmidler	80		
Egenkapital (negativ)	10	65	Annen gjeld/forpliktelsener
SUM	110	110	SUM

Illustrasjon 16: Negativ egenkapital ført under eiendeler som følge av konsekvent dobbelt bokføring.

Det er lenge siden årsregnskapets resultat- og balanseoppstillinger ble presentert på T-kontoformatet. Det som tok over er det såkalte rapportformatet. Resultatoppstillingen presenteres gitt et slikt format som en kolonne der en begynner med

driftsinntektene og så “arbeider seg nedover” ved at nye resultatelementer føyes til slik at en underveis kommer frem til “resultat etter ...” eller “resultat før ...” Til slutt kommer en frem til “bunnlinjen” (årsresultatet). Balansen presenteres som to separat oppstilte kolonner, en for eiendeler (balansens høyreside/aktiva) og en for egenkapital og gjeld (balansens venstreside/passiva). Gitt rapportformatet vil selvfølgelig en oppstilling med negativ egenkapital som i *illustrasjon 16* se merkelig ut. Det er nærliggende å la egenkapitalen inngå som en negativ størrelse i oppstillingen for egenkapital og gjeld. Selv om dette også ser litt merkelig ut, er det vist ved hjelp av T-kontoformatet i *illustrasjon 17*.

Balanseoppstilling 31/12 (UB)			
Anleggsmidler	20	-10	Egenkapital
		45	Pensjonsforpliktelser
Omløpsmidler	80	65	Annen gjeld/forpliktelser
SUM	100	100	SUM

Illustrasjon 17: Negativ egenkapital ført som “virkelig negativ” under eiendeler og gjeld (balansens venstreside).

Under klassiske tilnærminger til finansiell rapportering er negativ egenkapital et spesielt tilfelle. Den enkle tolkningen går ut på at tidligere innskudd/opptjent egenkapital er “spist av” for å holde det gående og at det ikke er noe igjen. Det sier seg selv at en ikke uten videre kan drive på slik og at det er nødvendig å stoppe opp og se nærmere på “hva gjør vi nå?” Mer formalisert er det dette som kommer til uttrykk i aksjeselskapslovgivningens § 3-5 (jfr. en mer omfattende omtale i kapittel 5). Når eierinteressene går i null, eller er over i det negative, er det tilsynelatende rimelig at eierne gir fra seg styringsretten, og at den tas over andre. Dersom det er grunnlag for det reorganiseres foretaket, eller det avvikles ved at eiendeler selges og forpliktelser gjøres opp så langt det lar seg gjøre. I tillegg er det naturlig at det i lovgivningen er stilt krav til “tilstrekkelighet” for at utbytte (dividende) kan utdeles. Dersom pensjonsforpliktelsene har “spist tilstrekkelig” av egenkapitalen blir problemstillingen aktualisert.

I det aktuelle tilfelle ser vi at alt dette “blir forstyrret.” Egenkapitalen blir negativ som følge av en rent beregningsmessig forpliktelse som er uten umiddelbare betalingskonsekvenser. Virksomheten i det løpende kan greie seg meget vel (virksomhetens lønnsomhet “i kjernen” er tilstrekkelig), og videre ha en finansieringsmessig basis som er tilfredsstillende virksomheten tatt i betraktning (soliditeten er god ut fra det som er den faktiske situasjon). Allikevel fremstår foretaket som reorganiserings- eller avviklingsmodent selv om begge deler er noe som er mindre meningsfullt. Dette reiser spørsmålet om hva foretaket gjør i en slik situasjon. I offentlig sammenheng der avvikling er mindre aktuelt blir signalene om hva som foregår feilaktige.

Slik eksemplet er tenkt er reorganisering unødvendig og avvikling meningsløst, og det reiser spørsmålet om det er mulig å drive videre. Gitt at en er i stand til å gjøre opp for seg i det løpende burde dette rent faktisk være mulig, men med negativ egenkapital er det i det minste upraktisk. Med negativ egenkapital blir en registret som upålitelig betaler og det vanskeliggjør alle former for anskaffelse. Problemet med den negative egenkapitalen kan løses ved et tilstrekkelig stort innskudd av ny egenkapital. Det leder til at foretaket enten vil sitte med mer eiendeler enn det en strengt tatt trenger, eller at gjeld en godt kunnes tenke seg å beholde blir gjort opp. Et mer langsiktig tiltak, dersom det lar seg gjøre, kan være å utnytte den driftsmessige nærheten til eierne ved at disse godtar såpass godt betalte tjenester at det leder til at resultatet blir tilstrekkelig brukbart til at egenkapitalen kan bygges opp over tid. Med dette kan en imidlertid også ende opp med en balansestruktur som er mindre hensiktsmessig.¹²

¹² Situasjonen kan virke nokså spesiell, men har mye til felles med den en fikk i Hedmark fylkesmuseum AS (nå Anno museum AS) etter etableringen som aksjeselskap rundt årsskiftet 2009/10, jfr. årsmeldinger for 2010-2012. Tilstrekkelig årsresultat sikres ved å knipe inn på omfanget av museumsdriften, og dette lar seg gjøre fordi det er en mindre tett kobling mellom virksomhet og inntekter i form av offentlige tilskudd.

6.5 Widerøe's Flyveselskap AS

Det gammelmodige foretaksnavnet (firma) bærer bud om en etablering en god del år tilbake i tid, og foretaket som ganske enkelt omtales som **Widerøe** ble grunnlagt på 1930-tallet. Med kortbanerutenettet, og den rolle mindre propell-drevne fly fortsatt spiller, har foretaket fått en viktig posisjon i Norden. 80 prosent av Widerøe ble nylig solgt av SAS som i 1997 gikk inn i foretaket for så å bli majoritetseier i 1998. SAS ble deretter eeneier i 2002.¹³ Etter at SAS ble eeneier sto en overfor betydelige utfordringer som er omtalt av Watle (2004). **Widerøe hadde da finansregnskapet pr. 31.10. 2012 ble avlagt ytelsespensjonsordninger og dette reiser spørsmålet om hvilken rolle overveielser med utgangspunkt i den regnskapsmessige behandlingen av disse kan ha spilt ved overtakelsen av kontrollen av foretaket.** En konstellasjon av nord-norske interesser organisert gjennom WF Holding AS sto for overtakelsen av de nevnte 80 prosent (Torghattan ASA med 51 pst., Fjord1 AS med 34 pst. og Nordland fylkeskommune med 15 pst.). Spekulasjonene omkring kjøpesum dekker et bredt intervall.

Den som kjøper seg opp i et foretak skaffer seg fundamentalt sett rettigheter til større eller mindre andeler i foretakets kontanter i utgangspunktet, og dets evne til fremtidig å genere netto kontantstrømmer (minus rentetapet på de fremtidige kontantbeholdningene). Spørsmålet om kjøpesum er nært forbundet med spørsmålet om verdien av det en kjøper, og verdi kan tilsynelatende på en fundamental måte avledes av kontanter og kontantstrømmer. Dette er imidlertid en krevende tilnærming, og alternativt kan en legge regnskapsstørrelser til grunn i form av faktisk realiserte størrelser i tillegg til anslag på fremtidige størrelser. Dette er den tilnærming som legges til grunn.

Finansregnskapsbasert verdsetting er kjennetegnet ved at dette kan gjøres på flere ulike måter. Som en godt begrunnet fremgangsmåte benytter en seg av residualinntektsverdsetting (residual income valuation/forkortet RIV både i norsk og engelsk sammenheng). Versjonen som benyttes representerer en rimelig "røff" anvendelse.

¹³ Se <http://snl.no/SAS>.

De tekniske detaljene forbundet med dette er tatt med i **Vedlegg 2**. I det videre følger en ikke-teknisk omtale av det som er gjort. Alle er fortrolige med at en serie med kontanter fremover i tid har en dags- eller nåverdi. Hundre kroner om t år har nåverdien 100 delt på $1+r$ opphøyd i t der r er det relative årlige avkastningskravet. Uttrykket $1/(1+r)^t$ kalles diskonteringsfaktoren og nåverdien vi ser på blir følgelig 100 ganger den relevante diskonteringsfaktoren. Det er den generaliserte anvendelsen av dette en benytter seg når et foretak verdsettes kontantbasert. Det regnskapsbaserte RIV kan avledes av det kontantbaserte utgangspunktet. I vedlegget er det tatt med noen praktiske anvendelser av RIV. Dette forutsetter at en spesifiserer et tidsforløp for størrelsene som er med i verdsettingen. Vår analyse er "røff" i den forstand at det ikke gjøres noen antakelser om tidsforløp, men tar utgangspunkt i et basisår som en tenker seg føres videre "langt fremover i tid." Nåverdien av størrelser som føres videre "langt fremover i tid" er størrelsen dividert med avkastningskravet, det vil si $1/avkastningskravet$ som multiplikator. I *illustrasjon 18* finner en et sammendrag av årsregnskapet til Widerøe for 2012 som danner grunnlaget for det som gjøres videre.

Resultatoppstilling

D r i f t	<u>2012</u> (1/1-31/10)	<u>2011</u>
Sum driftsinntekter	2 820 145	3 270 482
Diverse driftskostnader	-2 529 214	-2 758 442
Pensjonskostnader	-123 966	-96 610
Driftsresultat	166 965	415 430
F i n a n s (inntekter/kostnader)		
Netto finansinntekter/kostnader	12 080	-44 932
Ordinært resultat før skattekostnad	179 045	370 498
Skattekostnad på ordinært resultat	-50 319	-104 003
Ordinært resultat/Årsresultat	128 726	266 495

Balanseoppstilling

E i e n d e l e r		
Diverse anleggsmidler	977 781	866 503
Pensjonsmidler (under finansielle AM)	578 751	520 165
Sum omløpsmidler	623 595	507 010
Sum eiendeler	2 180 127	1 893 678
E g e n k a p i t a l o g g j e l d		
Sum egenkapital	573 177	534 782
Diverse langsiktig gjeld	223 818	225 292
Pensjonsforpliktelse	68 943	38 105
Sum kortsiktig gjeld	1 314 189	1 095 499
Sum egenkapital og gjeld	2 180 127	1 893 678

Kontantstrømoppstilling

Ordinært resultat før skattekostnad	179 045	370 498
Sum korrigerende poster av operasjonell art	111 470	101 668
Netto kontantstrøm fra operasjonelle aktiviteter	290 515	472 166
Netto kontantstrøm fra investeringsaktiviteter	-224 605	-227 611
Netto kontantstrøm fra finansieringsaktiviteter	-10 747	-153 564
Netto endring i kontanter og kontantekvivalenter	55 163	90 991
IB kontanter og kontantekvivalenter	137 012	46 021

Illustrasjon 18: Sammendrag av det siste finansregnskapet til Widerøe med pensjonsvirkninger, samt sammenlikningstall for 2011 (hele tusen kroner).

En merker seg at regnskapet for 2012 er for 10 måneder og det skyldes Widerøes overgang til avvikende regnskapsår. Bruken av størrelsene for 2012 forutsetter dermed at en tar høyde for dette. Widerøe utarbeider regnskapet sitt i henhold til god norsk regnskapsskikk (N GAAP). Det vil si i henhold Regnskapsloven av 1998 pluss de norske regnskapsstandardene fra Norsk RegnskapsStiftelse. I Widerøes regnskap, om pensjoner heter det at “[b]asert på forsikringstekniske prinsipper be-

regnes nåverdien av antatt framtidige pensjonsytelser. Den beregnede påløpte forpliktelsen sammenholdes med verdien av innbetalte og oppsparte pensjonsmidler. Netto pensjonsmidler balanseføres og klassifiseres som finansielle anleggsmidler så lenge framtidig bruk av pensjonsmidlene kan sannsynliggjøres.” Videre er det opplyst at “[p]lanendringer amortiseres over forventet gjenværende opptjeningstid. Det samme gjelder estimatavvik i den grad de overstiger 10 % av den største av pensjonsforpliktelsene og pensjonsmidlene (korridor).” I følge noten om pensjonsforpliktelser (Note 6) leder anslaget på brutto pensjonsforpliktelser og pensjonsmidler til en vesentlig netto pensjonsforpliktelse på 355,77 millioner kroner. Det er imidlertid plassert store beløp i korridor slik at en ender opp med et beløp på nærmere 600 millioner under eiendeler i balansen som Pensjonsmidler, og dette bidrar vesentlig til det som balanseføres av egenkapital. Pensjonsforpliktelser under langsiktig gjeld vedrører usikrede ordninger. Et anslag på Årsresultatet for 2012 etableres ved å dividere ti-månedersresultatet med fem, og så multiplisere med seks, som gir 154,5 millioner. Legger vi så tilnærming (v) i **Vedlegg 2** til grunn med lik egenkapital hele veien, og et avkastningskrav på 10 prosent, leder det til et verdianslag på 1.545 millioner. Med 15 prosent får vi 1.030 millioner. Dette er vesentlig mindre enn de to milliardene som ble antydnet da overtakelsen kom i stand, særlig dersom dette beløpet er for de 80 prosent.¹⁴

Resultat- og balanseføringen av pensjoner i Widerøe aktualiserer spørsmålet om hvordan regnskapseffektene som følge av dette bør behandles i verdsettingssammenheng. Rent metodisk ser en på dette ved at det under ulike forutsetninger utarbeides finansregnskap for tre basisår (a), (b) og (c) som så “testes ut,” og de tre tentative alternativene er vist i *illustrasjon 19*.

¹⁴ Jfr. <http://www.dn.no/forsiden/naringsliv/article2607685.ece> publisert 03.05 2013.

Resultatoppstilling Basisår (a)		Resultatoppstilling Basisår (b)		Resultatoppstilling Basisår (c)	
Drift	20XX	Drift	20XX	Drift	20XX
Sum driftsinntekter	3 350 000	Sum driftsinntekter	3 350 000	Sum driftsinntekter	3 350 000
Diverse driftskostnader	-2 931 250	Diverse driftskostnader	-2 931 250	Diverse driftskostnader	-2 931 250
Pensjonskostnader	-110 000	Pensjonskostnader	-110 000	Pensjonskostnader (arbeidsg.innskudd)	-135 000
Driftsresultat	308 750	Driftsresultat	308 750	Driftsresultat	283 750
Finans/Skatt (inntekter/kostnader)		Finans/Skatt (inntekter/kostnader)		Finans/Skatt (inntekter/kostnader)	
Netto finansinntekter/kostnader	-40 000	Netto finansinntekter/kostnader	-40 000	Netto finansinntekter/kostnader	-40 000
Ordinært resultat før skattekostnad	268 750	Ordinært resultat før skattekostnad	268 750	Ordinært resultat før skattekostnad	243 750
Skattekostnad på ordinært resultat	-57 136	Skattekostnad på ordinært resultat	-57 136	Skattekostnad på ordinært resultat	-51 821
Ordinært resultat/Årsresultat	211 614	Ordinært resultat/Årsresultat	211 614	Ordinært resultat/Årsresultat	191 929

Balanseoppstilling Basisår (a)		Balanseoppstilling Basisår (b)		Balanseoppstilling Basisår (c)	
Eiendeler		Eiendeler		Eiendeler	
Diverse anleggsmidler	970 000	Diverse (sum) anleggsmidler	970 000	Diverse (sum) anleggsmidler	970 000
Pensjonsmidler (under finansielle AM)	500 000	Pensjonsmidler (under finansielle AM)	0	Pensjonsmidler (under finansielle AM)	0
Sum omløpsmidler	620 000	Sum omløpsmidler	620 000	Sum omløpsmidler	620 000
Sum eiendeler	2 090 000	Sum eiendeler	1 590 000	Sum eiendeler	1 590 000
Egenkapital og gjeld		Egenkapital og gjeld		Egenkapital og gjeld	
Sum egenkapital	505 000	Sum egenkapital	-255 000	Sum egenkapital	5 000
Diverse langsiktig gjeld	225 000	Diverse langsiktig gjeld	225 000	Diverse langsiktig gjeld	225 000
Pensjonsforpliktelser (usikret)	60 000	Pensjonsforpliktelser (sikret+usikret)	320 000	Pensjonsforpliktelser (usikret)	60 000
Sum kortsiktig gjeld	1 300 000	Sum kortsiktig gjeld	1 300 000	Sum kortsiktig gjeld	1 300 000
Sum egenkapital og gjeld	2 090 000	Sum egenkapital og gjeld	1 590 000	Sum egenkapital og gjeld	1 590 000

Illustrasjon 19: Widerøe, tre tentative basisår (a), (b) og (c) i hele tusen kroner.

De tre alternativene er kommentert hver for seg i det følgende.

- **Basisår (a)** Resultat- og balanseoppstillingene under dette alternativet er basert på regnskapene for 2011 og 2012 (pr. 31.10). I resultatoppstillingen starter en med et nøkternt anslag på Sum driftsinntekter, og det videre er basert på tilsvarende forsiktige anslag vedrørende driftsmargin og Pensjonskostnader. Netto finansinntekter/kostnader er anslått med en netto kostnad. Siden vi går ut fra at størrelsene ligger “flatt” legger en til grunn at skattekostnaden er 27 prosent av årsresultatet. Balanseoppstillingen er en lett justert versjon av balan-

seoppstillingen pr. 31.10. 2012. Det er lett å se at vi nå kommer nærmere de to milliardene som er lansert som verdien til Widerøe, eller mer. Et poeng med alternativ (a) er at det danner grunnlag for alternativene (b) og (c).

- **Basisår (b)** I dette alternativet tar en høyde for at Widerøe som omtalt ovenfor rapporterer en vesentlig netto pensjonsforpliktelse (jfr. Note 6). Nye eiere kan oppfatte dette som noe en rent faktisk må slite med, og i alternativet er Pensjonsmidler satt lik 0. Samtidig har en som Pensjonsforpliktelser (sikret+usikret) tatt med det som kan være et anslag. I balanseoppstillingen ser en at Sum eiendeler (nå med sum anleggsmidler som eksklusive Pensjonsmidler) knapt overstiger samlet gjeld eksklusive Pensjonsforpliktelser. En merker seg videre at Sum kortsiktig gjeld er mer enn det dobbelte av Sum omløpsmidler. Arbeidskapitalen er dermed sterkt negativ. Alt dette peker i retning av at den finansielle stillingen til Widerøe er mindre tilfredsstillende. Med en multiplikator på 1/0,1 (avkastningskrav på 10 prosent) får vi et verdianslag på 2.116,14 millioner og med 1/0,15 har vi 1.410,76. Med fraværet av egenkapital, eller til og med en egenkapital som er negativ, samt betydelige pensjonsforpliktelser, kan det være nærliggende å redusere verdien med 700 til 800 millioner. Med et avkastningskrav på 15 prosent bringer dette oss i nærheten av det som raskt ble spekulasjonene omkring verdien til Widerøe.¹⁵ Et avkastningskrav i området 15 prosent kan være nærliggende gitt usikkerheten knyttet til problemstillingen tatt i betraktning.
- **Basisår (c)** I alternativet har en satt opp et regnskap for basisåret ført eksklusive retningslinjene i NRS 6, det vil si uten å resultat- og balanse-føre effekter av ytelsesbaserte pensjonsordninger som er sikret. Regnskapet er dermed satt opp som for små foretak. Pensjonskostnad er da lik arbeidsgivers innskudd, og siden det i kontantstrømoppstillingene for 2012 og 2011 fremgår at innskuddene er noe høyere enn de resultatførte pensjonskostnadene er det tatt høyde for dette. I balanseoppstillingen merker en seg at egenkapitalen blir så godt som borte. Problemet med negativ egenkapital som i alternativ (b) unngås imidlertid. Vi går frem som tidligere og legger tilnærming (v) omtalt i **Vedlegg 2** til grunn. Med et avkastningskrav på 15 prosent leder dette til en verdsetting til 1.279,53 millioner. Tar vi så høyde for at egenkapitalen er godt som null og stiller et skjønnsmessig krav om egenkapital tilsvarende 500 millioner, er vi nede i området 750 til 800 millioner. Trekker vi så inn underdekningen i sikrede ytelsesordninger er vi raskt ned mot en halv milliard i verdi. Dette rimer ikke så aller verst med det som raskt ble antydnet i presseomtalen av Widerøe-kjøpet. Med litt endrede forutsetninger, eller et noe

¹⁵ Partene har ikke offentliggjort opplysninger om den faktiske overdragelsessummen. Spekulasjonene om de to milliardene holdt seg ikke særlig lenge. Etter kort tid ble vesentlig lavere tall lansert, jfr. følgende publisering 04.05. 2013, <http://www.dn.no/forsiden/naringsliv/article2608127.ece> .

moderert avkastningskrav, kan en lett komme frem til de 625 millionene som nevnes i presseomtalen vist til i fotnote 15.

Overfladisk betraktet bidrar Widerøe-regnskapene for 2012 og 2011 med et tilforlatelig bilde av foretaket. I regnskapene er ytelsesordningene i foretaket resultat- og balanseført. Går en bak dette danner det seg imidlertid et annet bilde. **Dette reiser spørsmålet om resultat- og balanseføring av slike ordninger virkelig bidrar til finansiell rapportering som leder til bedre informasjon.** Tilsynelatende får en mer ut av å analysere basisår (c) utarbeidet på en mer konvensjonell måte. Med detaljerte opplysninger om pensjonsordningene henvist til noter kan verdsetting gjennomføres i to omganger. Først på en mer pålitelig måte med utgangspunkt i det virksomheten bidrar med representert ved et regnskap eksklusive slikt en finner i NRS 6/IAS 19. Dernest i neste omgang ved at en tar en høyde for det som er effekter av pensjonsordningene basert på noteopplysninger. Overgangen fra ytelsesordninger til innskuddsordninger har vært betydelig. Det er ikke mulig å se bort fra at regnskapsmessige effekter bidrar til dette. I henhold til opplysninger gitt av representanter for WF Holding AS er det derfor i sammenhengen interessant at Widerøe nå går over til innskuddsbaserte ordninger.

6.6 Norsk rikskringkasting AS (NRK)

Institusjonen har vi alle et forhold til. NRK ble etablert i 1933 og er fra 1996 et i sin helhet statlig eid aksjeselskap med Kulturdepartementet som generalforsamling. NRKs finansielle rapportering skjer dermed i henhold til retningslinjene i Regnskapsloven av 1998, samt det som for øvrig faller inn under norsk god regnskapskikk. Som AS er NRKs situasjon spesiell. NRK er langt på vei i finansiert ved kringkastingsavgiften (94,8 prosent i 2012 og 95,2 prosent i 2011) som har karakteren av en øremerket avgift, eller øremerket særskatt om en vil. Det vil si at omfanget av virksomheten er noe som er politisk bestemt. **Det er åpenbart at det for NRK er viktig å fremstå som en legitim forvalter av midler som stilles til disposisjon av det offentlige. Pensjoner resultat- og balanseført er et vesentlig innslag i regnskapene til NRK og dermed et eksempel på nettopp dette i en spesiell institusjonell sammenheng. Resultat- og balanseføringseffektene av ny AFP (Avtalefestet pensjon) er dessuten**

betydelige i sammenhengen. Dette gjør caset interessant i tillegg fordi ny AFP som ordning reiser en del egne spørsmål vedrørende “pensjoner og regnskap” som det er nærliggende å se på.

Foretak i næringslivet sikrer sin virksomhet ved å møte kunder som er villige til å betale minst det som skal til for at kostnadene dekkes. Dette er annerledes for de fleste offentlige virksomheter. Helt konkret har NRK AS i hovedsak en enkelt “kunde” å forholde seg til på en konkret måte, og det er Regjering og Storting. I Kulturdepartementets bidrag til Statsbudsjettet 2014 sies det følgende om dette (sidene 143 og 144 der fremheving med fet skrift er tilføyd).

Siden 1998 er det lagt til grunn at kringkastingsavgiften bør økes tilsvarende forventet pris- og lønnsvekst. Eventuelle økninger utover dette må vurderes og begrunnes særskilt. NRKs forslag til kringkastingsavgift legger til grunn at det er behov for å øke avgiften med 90 kroner i 2014. Anslått pris og lønnsvekst vil innebære at NRKs utgifter øker med om lag 144 mill. kroner. Utover dette innebærer NRKs forslag et behov for å dekke økte kostnader til samtidig analog og digital distribusjon av radio og investeringer som skal øke sikkerhet og beredskap. I tillegg vil det påløpe ekstra kostnader i forbindelse med særlige økninger av prisene for kjøp av rettigheter. Dette vil til sammen føre til et merbehov på om lag 130 mill. kroner. Behovet dekkes delvis inn gjennom anslagsvis 15 000 flere lisensbetalere.

Departementets forslag innebærer at NRK må finne inndekning for deler av lønns- og prisveksten, særskilte kostnadsøkninger til samtidig analog og digital distribusjon av radio samt sikkerhets- og beredskaps-tiltak gjennom effektivisering og innsparing. De senere års vekst i NRKs inntekter og utviklingen i markedet peker i retning av at NRKs rammer bør kunne reduseres noe. Forslaget innebærer følgelig ikke at departementet forlater hovedregelen om at lønns- og prisvekst skal kompenseres.

Teksten gir et interessant innblikk i hvordan rammen for NRKs virksomhet bestemmes. Utgangspunktet er virksomhetsomfanget slik det er og kostnadene det medfører. Ved fastlegging av det som stilles til disposisjon tar en høyde for videre pris- og lønnsvekst. Dette skal åpenbart også dekke investeringer av mer løpende art. Investeringer av mindre ordinær karakter krever særskilt begrunnelse og vurdering. Med dette i mente går vi over til regnskapene for 2012 og 2011 som er tatt med i *illustrasjon 20*.

Resultatoppstilling (konsern)

D r i f t	<u>2012</u>	<u>2011</u>
Kringkastingsavgift	4 950 279	4 714 226
Annen driftsinntekt	217 372	235 439
Lønnskostnad eksklusive pensjonskostnader *	-2 442 165	-2 339 643
Pensjonskostnader, sikret ordning	-216 852	-44 823
Pensjonskostnader, usikret ordning	-3 157	288 552
Pensjonskostnader, ny AFP	-118 407	-435 954
Diverse andre driftskostnader **	-2 358 473	-2 388 116
Driftsresultat	28 597	29 681

* Lønnskostnad i resultatoppstillingene fratrukket **Pensjonskostnader (sikret, usikret og ny AFP)** hentet fra Note 4.

** Beløpene følger av Sum driftskostnader i resultatoppstillingene fratrukket driftskostnadene ovenfor.

F i n a n s (inntekter/kostnader) mv.

Sum finansposter	24 176	11 260
Resultat før skattekostnad	52 773	40 941
Skattekostnad	-4 090	-2 188
Årsresultat	48 683	38 753

Balanseoppstilling (konsern)

E i e n d e l e r

Immartrielle anleggsmidler	769	716
Varige driftsmidler	1 442 832	1 444 261
Pensjonsmidler (under finansielle AM, sikret)	204 358	220 301
Andre finansielle anleggsmidler	172 752	178 941
Omløpsmidler	1 296 586	1 247 143
Sum eiendeler	3 117 297	3 091 362

E g e n k a p i t a l o g g j e l d

Sum egenkapital	1 231 838	1 183 154
Pensjonsforpliktelser, usikret ordning	53 424	71 468
Pensjonsforpliktelser, ny AFP-ordning	503 247	413 946
Andre pensjonsforpliktelser *	2 471	73 728
Annen langsiktig gjeld/forpliktelser	145 912	377 578
Kortsiktig gjeld	1 180 404	971 488
Sum egenkapital og gjeld	3 117 296	3 091 362

* Fremkommer som **Pensjonsforpliktelser** i balanseoppstillingene under Gjeld fratrukket **Pensjonsforpliktelser usikret og ny AFP** hentet fra Note 4.

Kontantstrømoppstilling (konsern)

Resultat før skattekostnad	52 773	40 941
Sum korrigerende poster av operasjonell art	429 281	393 923
Netto kontantstrøm fra operasjonelle aktiviteter	482 054	434 864
Netto kontantstrøm fra investeringsaktiviteter	-270 456	-207 517
Netto kontantstrøm fra finansieringsaktiviteter	-89 858	-213 731
Netto endring i kontanter og kontantekvivalenter	121 740	13 616
IB kontanter og kontantekvivalenter	172 268	158 652
UB kontanter og kontantekvivalenter	294 008	172 268

Illustrasjon 20: Sammendrag av finansregnskapene til NRK AS for 2012 og 2011 (hele tusen kroner) med pensjonsvirkninger.

I resultatoppstillingen er pensjonskostnadene for 2012 12,17 prosent av samlet Lønnskostnad i resultatoppstillingen til NRK. Dette er et høyt tall, og for 2011 har vi et lavere tall med 7,59 prosent. Som andel av Sum driftskostnader får vi for pensjonskostnadene 6,59 prosent (2012) og 3,91 prosent (2011). En merker seg at **Driftsresultat er beskjedne 0,55 prosent (2012) og 0,60 prosent (2011) av driftsinntekter samlet. Det kan være et poeng for NRK å komme ut med slike størrelser i nærheten av null. Dette for ikke å fremstå på en måte som indikerer at for mye er stilt til disposisjon i form av kringkastingsavgift. En merker seg videre at pensjonskostnadene bidrar vesentlig til at det er mulig å presentere et slikt bilde.** I 2011 er det under **Pensjonskostnader, usikret ordning** inntektsført et større beløp på kroner (hele tusen) 288.552. Dette er noe som virker litt pussig, og det er forklart i Note 4 med resultatføring av en betydelig planendring for ordningen som er slik at den har inntektsvirkning. Dette mer enn motvirkes av svært store pensjonskostnader i 2011 forbundet med ny AFP. En merker seg for øvrig at det av kontanstrømoppstillingen i NRK-regnskapet for 2012 fremgår at Innbetalinger pensjonsordninger (konsern) er på kroner (tusen) 216.025 i 2012 og 190.487 i 2011 (sammenlikningstall i 2012-regnskapet). Det vil si en god del lavere enn det pensjonskostnadene beløper seg til.

Knyttet til ulike ordninger balanseføres både Pensjonsmidler og Pensjonsforpliktelser. Nettoen av dette er kroner (hele tusen) 354.784 i 2012 og kroner (hele tusen) i 338.841 i 2011. Som andel av balansesummen er dette 11,38 prosent i 2012 og 10,96 prosent i 2011. Samlet er dermed effektene av pensjoner ikke spesielt markante i balansene. **Markant er imidlertid de store pensjonsforpliktelsene knyttet til ny AFP. Regnet som andeler av balansesummene utgjør dette 16,14 prosent i 2012, og 13,39 prosent i 2011. Dette er bakgrunnen for at vi i det videre ser nærmere på ny AFP. I tillegg inneholder revisors beretning for både 2012 og 2011 forbehold forbundet med AFP ved påpeking av at regnskapsføringen er skjedd “uten å fremlegge pålitelige estimater.”**

Vi har fått en annen AFP-ordning omtalt som ny AFP, og ordningen har bydd på en god del utfordringer i regnskapssammenheng. Dette er noe partene i arbeidslivet med tyngde har vært opptatt av og fremmet spørsmålet om ordningen bør behandles som en innskuddsordning. Norsk RegnskapsStiftelse kom imidlertid til at ordningen må behandles som en ytelsesordning i regnskapssammenheng, jfr. NRS (2010), og Finanstilsynet kom også til den samme konklusjonen, jfr. Finanstilsynet (2010). Som en reaksjon på dette nedsatte Finansdepartementet en arbeidsgruppe som skulle se på sakens ulike sider, mer enn å komme frem til definitive konklusjoner. Arbeidsgruppen kom med sin rapport om “Regnskapsføring av ny AFP” den 7. oktober 2011. Rapporten bidrar med en nyttig og balansert oversikt over utfordringer i regnskapssammenheng forbundet med pensjon i sin alminnelighet, og naturligvis ny AFP i særdeleshet. Nylig ledet alt dette til omtale i Nasjonalbudsjettet 2014 side 80 (annen spalte, der fremheving med fet skrift er tilføyd).

En arbeidsgruppe oppnevnt av Finansdepartementet har i samråd med Arbeidsdepartementet kartlagt problemstillingen ved regnskapsføring av ny avtalefestet pensjon (AFP). Arbeidsgruppen har vært på høring. Arbeidsgruppen har påpekt at krav om balanseføring av flerforetaks ytelsesordninger i arbeidsgiverforetaketets regnskap forutsetter at det er tilstrekkelig informasjon om totalforpliktelsen i ordningen, og at det er mulig å allokere totalforpliktelsen konsekvent og pålitelig til enkeltforetak. Dersom ikke begge disse vilkårene er oppfylt, vil balanseføring kunne gi et feilaktig bilde av foretakets reelle økonomiske forpliktelser og svingningene i forpliktelser over tid. **I lys av arbeidsgruppens rapport og høringsuttalelsene mener Finansdepartementet at det ikke er grunnlag for å konkludere med at det er plikt til å med at det er plikt til å balanseføre ny AFP.** Etter det departementet har kunnet bringe på det rene, skal det i dag være flerforetaks ytelsesordninger i Finland og USA der det ikke er krav til balanseføring. Departementet vil også framover søke oversikt over utviklingen av praksis i andre land for regnskapsføring av flerforetaks ytelsesordninger i arbeidsgiverforetaks regnskap.

Dette er ikke en formell retningslinje, men en intensjonserklæring. Utformingen av den formelle retningslinjen er et interessant spørsmål i seg selv som vi fortsatt avventer svaret på. I tillegg har vi i mellomtiden hatt et regjeringsskifte. Det er derfor flere grunner til å avvente det videre med en viss spenning.

Innslaget av ny AFP i regnskapene til NRK reiser flere spørsmål. **For det første spørsmålet om hvorfor NRK har dette med når det er en god del som tyder på at en kunne unnlatt å ta det med. For det andre, når ny AFP først er med, spørsmålet om dette bidrar til et regnskap som er mer informativt og riktig.** Pensjonskostnader forbundet med ny AFP bidrar vesentlig til at resultatene kommer ut i nærheten av null. Dette er antakelig noe som er ønsket og slik et mulig uttrykk for “earnings management.”¹⁶ Gir nå ny AFP muligheter for “earnings management” er dette en effekt som i seg selv er uønsket. NRK har lagt flere skjønnsmessige vurderinger til grunn i sammenhengen, og dette er noe revisor har reagert på. Som revisor påpeker ville kostnadene være lavere og egenkapitalen høyere dersom ny AFP ikke var tatt med. Bildet av NRK ville vært et annet. Dette er ikke til hinder for at effektene av ny AFP ville kunne ha vært henvist til omtale i noter på en fyldestgjørende måte, eller på andre måter.

6.7 Omsorg Oslo KF

Foretaket ble etablert i år 2000 under foretaksnavnet Kommunal konkurranse Oslo KF (der KF står for kommunalt foretak). Senere er dette endret til Omsorg Oslo KF. I henhold til vedtektenes § 3.1 er det foretakets formål at det “skal levere konkurransedyktige tilbud innen pleie- og omsorgssektoren på vegne av kommunen. Dersom foretaket vinner konkurransen, skal tjenesteleveransen ytes i henhold til tjenesteavtale inngått med oppdragsgiver.” Tilfellet Omsorg Oslo er interessant av minst to grunner. **For det første er det et eksempel på hvordan annen virksomhet enn virksomhet som faller direkte inn under retningslinjene for regnskapsføring av pensjon i henhold til Regnskapsloven av 1998 også påvirkes av noe av det samme.** For kommunal/fylkeskommunal virksomhet, og for kommunale foretak (KF) spesielt, gjelder det egne retningslinjer om pensjoner. **For det andre er formålet med Omsorg Oslo KF konkurranseutsetting**

¹⁶ En er ikke kjent med en god norsk oversettelse. Regnskapsmanipulasjon har vært benyttet, men er mindre heldig fordi uttrykket i norsk sammenheng er mer negativt ladet enn “earnings management.” I motsetning til det som entydig er regnskapsjuks, er det et poeng med “earnings management” å sikte seg inn mot å holde seg innenfor rammen av det regelverket tillater. Kinserdal (2006) påviser at innarbeidingen av pensjonseffekter leder til “earnings management” og at dette er noe analytikere har vansker med å oppdage.

og dermed har vi spørsmålet om hvordan retningslinjene for regnskapsføring i KF har betydning for mulighetene til å konkurrere.

Virksomheten i kommuner og fylkeskommuner er regulert på en overordnet måte gjennom **Kommuneloven av 1992**. I lovens kapittel 11 (§§ 61 til 75) finner en det utdypende som vedrører kommunale og fylkeskommunale foretak. Interessant er det som sies om regnskap i § 75 som går ut på at “[d]epartementet kan i forskrift pålegge enkeltforetak eller typer av foretak plikt til å føre regnskap etter regnskapsloven i tillegg til, eller i stedet for etter kommunale prinsipper, og herunder gi de bestemmelser som er nødvendige for å tilpasse dette regnskapet til lovens bestemmelser om foretakenes økonomiforvaltning.” Kommunenes og fylkeskommunenes finansielle rapportering er regulert ved **Forskrift om årsregnskap og årsberetning av 2000** fra Kommunal- og moderniseringsdepartementet. I vår sammenheng er § 13 *Regnskapsføring av pensjon* av særlig interesse og paragrafen omfatter underparagrafene § 13-1 til § 13-5. Retningslinjene i §13 er åpenbart inspirert av Norsk RegnskapsStiftelses standard NRS 6 *Pensjonskostnader*, noe tilpasset sektoren paragrafen med underparagrafer gjelder for. Regnskapsføringen av pensjon i henhold til § 13 kom i 2002 med kommunal- og regionalminister (2001-2005) Erna Solberg og har ført til betydelige utfordringer som nærmer seg uro. Dette er et eget problemkompleks opp i alt det som er forbundet med spørsmålene omkring “pensjoner og regnskap” i kommunal sammenheng. I § 1 heter det at forskriften av 2000 gjelder “med unntak av kommunale og fylkeskommunale foretak etter kapittel 11 i kommuneloven.” Det vi er opptatt av for slik virksomhet er regulert i **Forskrift om særbudsjett, særregnskap og årsberetning for kommunale og fylkeskommunale foretak av 2006**. Formålet med forskriften er å bidra til at regnskapene for KF utarbeides etter en mal tilsvarende den i næringslivet, samtidig som en tar høyde for at KF-regnskap skal inngå som et element i kommunal og fylkeskommunal finansiell rapportering i henhold til den nevnte forskriften av 2000. En merker seg at det flere steder vises til Regnskapsloven av 1998 som retningsgivende. Spesielt interessant er det i § 12 *Regnskapsføring av pensjon* at det konstateres at “[f]oretakets regnskapsføring av pensjon skal følge forskrift 15. desember 2000 nr. 1424 om årsregnskap og årsberetning (for kommuner og fylkeskommuner) §

13.” Med dette blir regelverket med hensyn til pensjoner det samme i KF som ellers for kommuner og fylkeskommuner. Retningslinjene for regnskapsføringen i kommuner og fylkeskommuner er i tillegg til supplert gjennom det arbeid **Foreningen for god kommunal regnskapsskikk** bidrar med. Foreningen omtaler seg selv som “en uavhengig, ideell forening som skal fremme og utvikle god kommunal regnskapsskikk [**GKRS**]. Hovedoppgaven for foreningen er å utarbeide og utgi standarder for god kommunal regnskapsskikk i henhold til økonomireglene i kommuneloven, samt å fortolke prinsipielle spørsmål i tilknytning til avgitte standarder.”

Omsorg Oslo rapporterer i henhold til de ovenfor omtalte forskriftene av 2000 og 2006, og utdypende regnskapsstandarder. Dette sammenfattes i forkortelsen GKRS (god kommunal regnskapsskikk). Som for regnskap i næringslivet i henhold til norsk god regnskapsskikk, eller IFRS, spiller resultat- og balanseoppstillingene en sentral rolle. Oppstillingene utarbeides imidlertid på en noe annen måte, og det som kommer i tillegg av rapportering er dessuten annerledes. Spesielt merker en seg at det også rapporteres i forhold til budsjett. Dette er helt fraværende i ekstern finansiell rapportering i næringslivet. Bakgrunnen for at budsjetter er med er at **KF som Omsorg Oslo både i “forkant og etterkant” vil måtte forholde seg i overordnede kommunale instanser fordi budsjettene er en del av det politiske styringsverktøyet for kommuner**. Gjennomgangen av Omsorg Oslo begynner med en presentasjon av et sammendrag av resultat- og balanseoppstillingene for 2012 og 2011 i *illustrasjon 21*.

Resultatoppstilling (GKRS)

Drift	<u>2012</u>	<u>2011</u>
Sum driftsinntekter	62 417	48 741
Sum driftskostnader *	-77 303	-56 751
Brutto driftsresultat	-14 886	-8 010
F i n a n s (inntekter/kostnader) mv.		
Netto finansinntekter/kostnader	-931	3
Netto driftsresultat	-15 817	-8 007
Netto avsetning	10 987	793
Regnskapsmessig mer/mindreforbruk	-4 830	-7 214

* I Note 2 er det om **pensjonskostnader** opplyst at de som Samet kostnad (inkl. administrasjon) er kr. 10.793.475 for 2012, og kr. 7.287.275 for 2011.

Balanseoppstilling (GKRS)

Eiendeler		
Sum anleggsmidler (Pensjonsmidler i sin helhet)	145 585	227 635
Sum omløpsmidler *	37 033	41 020
Sum eiendeler	182 618	268 655
Egenkapital og gjeld		
Sum egenkapital	-41 102	4 849
Sum langsiktig gj. (Pensjonsforpliktelse i sin helhet) **	175 115	226 559
Sum kortsiktig gjeld	48 605	37 247
Sum egenkapital og gjeld	182 618	268 655

* Av balanseoppstillingene fremgår at Sum omløpsmidler inneholder et **Premieavvik** for 2012 kr. (tusen) 34.759, og tilsvarende for 2011 kr. (tusen) 37.973.

** For 2012 er det under posten i tillegg til **Pensjonsforpliktelse** kr. (tusen) 174.642 tatt med **Premieavvik 2012** kr. (tusen) 473.

Illustrasjon 21: Sammendrag av KF-regnskapet til Omsorg Oslo for 2012 og 2011.

Det første en merker seg er føringen av balanseoppstillingene der midler og forpliktelser vedrørende pensjoner inngår brutto, og ikke netto som ellers i henhold til NRS 6 og IAS 19. Bruttoføring følger av § 13-1 ledd A i Forskrift om årsregnskap og årsberetning av 2000. I resultat- og balanseoppstillingene inngår pensjoner som et vesentlig innslag, og i balanseoppstillingene er dette særlig markant. Sum anleggsmidler er i sin helhet pensjonsmidler, og 79,7 prosent (2012) og 84,7 prosent (2011) av balansesummen. Tilsvarende har vi for Sum langsiktig gjeld og pensjonsforpliktelser 95,9 prosent (2012) og 84,3 prosent (2011). Egenkapitalen er i 2011 nær null

og i 2012 negativ. Det er lett å se at driftsfremmede omstendigheter knyttet til pensjonsmidler og pensjonskostnader, og det de kommer ut med, er helt avgjørende for hva egenkapitalen blir oppført med. Det er av særlig interesse å se nærmere på driften, og dette er bakgrunnen for at balanseoppstillingene etter denne korte omtalen skyves i bakgrunnen.

Av resultatoppstillingene for 2012 og 2011 fremgår det at driften kommer ut med et Brutto driftsresultat som er klart negativt for begge år. "Bunnlinjen" er også negativ for begge år. Regnskapene tatt med her bidrar dermed med et samlet bilde av virksomheten som er mindre oppløftende. I det videre er det nærliggende å se nærmere på sammensetningen av driftskostnadene og det er gjort i *illustrasjon 22*.

Driftskostnadene i resultatoppstillingene (GKRS)

<u>Tekst</u>	<u>2012</u>		<u>2011</u>	
	Beløp	Prosent	Beløp	Prosent
Lønnsutgifter i resultatoppstillingene	46 994	60,79	33 426	58,90
Pensjonskostnader *	10 793	13,96	7 287	12,84
Andre driftskostnader **	19 516	25,25	16 038	28,26
Sum driftskostnader	77 303	100,00	56 751	100,00

* Se fotnote tatt med under resultatoppstillingene presentert ovenfor.

** Beløp følger som Sum driftskostnader minus Lønnsutgifter og Pensjonskostnader.

Illustrasjon 22: Omsorg Oslos driftskostnader for 2012 og 2011 dekomponert på tre poster (hele tusen kroner).

Det fremgår av illustrasjonen ovenfor at pensjonskostnadene er vesentlige som andel av Sum driftskostnader. Som andel av Lønnsutgifter har vi 22,97 prosent (2012) og 21,80 prosent (2011). Dette er høye tall og i private sykehjem med innskuddsordninger er arbeidsgivers innskudd toppen 4 eller 5 prosent av lønn. **Det er åpenbart at dette har betydning når det skal konkurreres om tilslag gjennom anbud.** Oslo kommune har ytelsesordninger forvaltet av Oslo Pensjonsforsikring AS og kravet med hensyn til innbetalinger er økt. Dette kan bidra til å forklare høye prosenter som andel av Lønnsutgifter. I tillegg har Omsorg Oslo forpliktelser på vegne av kommunen ut over det som har sammenheng med faktisk tilsatte i

foretaket. I årsberetningen for 2012 kommer dette til uttrykk gjennom påpekingen av at “[f]oretaket har fortsatt pensjonsforpliktelser for i overkant av 500 tidligere ansatte, noe som utgjør en årlig kostnad på ca. 4,5 mill.” Omsorg Oslo har slitt med å vinne anbud. Om aktiviteten for årene vi ser på sies det i årsberetningen for 2012 at “Omsorg Oslo KF overtok på kort varsel driften av Ammerudlunden sykehjem 14. mars 2011 etter at Oslo kommune så seg nødt til å si opp kontrakten med Adecco Helse. Det ble ikke inngått kontrakt om driften før september 2012. Vederlagsinntekter i denne avtalen er ikke slik at driften av Ammerudlunden i perioden har bidratt til å dekke foretakets øvrige kostnader og forpliktelser.” Ammerudlunden ble lyst ut i en ny konkurranse som en tapte. **Som følge av dette sto Omsorg Oslo uten oppdrag og ble besluttet nedlagt pr. 1. januar 2014.** Som punktum for et forsøk på å etablere en kommunalt forankret enhet som skal delta i anbudskonkurranser reiser dette enkelte spørsmål som allerede antydningvis er berørt. Særlig åpenbart er det forhold at regnskapsreglene for KF er slik at enheten stiller med et handikap. **Regnskapsreglene leder til et feil bilde av KFets konkurransevne forstått som evnen til å kunne bidra med en effektiv driftsmodell.** I tillegg har vi dette at Omsorg Oslo blir belastet “et etterslep” som virker merkelig. I realiteten er etterslepet et kommunalt ansvar med et mer perifert forhold til virksomhet som den til Omsorg Oslo “i øyeblikket.”

Omsorg Oslo KF ble etablert som del av en politikk som gikk ut på å konkurranseutsette driften av kommunale sykehjem ved at anbud innhentes. I dette ble det lagt opp til at kommunen fortsatt står som eier av sykehjem som konkurranseutsettes. Etter anbudsprosessen overtas driften inklusive de ansatte av vinneren. Typisk er det private foretak som har vunnet slike konkurranser. Poenget med det hele er at dette skal lede til mer effektiv drift. Alt sammen har sin begynnelse rundt tusenårsskiftet, og det er nærliggende å stille spørsmålet om dette faktisk leder til mer effektiv drift. Pensjoner er en del av problemstillingen. Det er nærliggende å se på det noe større “landskap” Omsorg Oslo har befunnet i, og spørsmålet om faktisk effektivitet. Dette som en videre utdyping av spørsmålet om hvordan regnskapsreglene kan lede til et feil bilde av et KFs konkurransevne forstått som evnen til å bidra med en effektiv driftsmodell.

Først noen prinsipielle betraktninger. Driften av et sykehjem bidrar med tjenester og forutsetter en rekke innsatser. Oslo Economics (2013) mener å kunne påvise at private sykehjem i Oslo er mer kostnadseffektive, og at besparelsene som følge av dette er betydelige.¹⁷ Det er snakk om nærmere 200 millioner kroner som følge av økt kostnadseffektivitet. Hvordan henger nå dette sammen helt konkret? Oslo Economics er ikke i stand til å besvare det konkrete. Hva økt kostnadseffektivitet betyr er lett å forstå ved å ta utgangspunkt i at en gitt tjeneste med økt kostnadseffektivitet kan tilbys til en lavere kostnad. Det lar seg gjøre på to måter drøftet mer utførlig i **Vedlegg 3**. For det første ved en mer effektiv driftsmodell, teknisk-organisatorisk sett. For det andre ved at en skaffer seg adgang til innsatser til lavere priser, herunder også lavere lønninger og mindre gode arbeidsvilkår ellers. Flytting av en uforandret teknisk-organisatorisk driftsmodell til China er således mer kostnadseffektiv fordi en nyter godt av lavere lønninger. Oslo Economics går ikke inn på om den økte kostnadseffektiviteten er brakt til veie på den ene eller andre måten. Det er velkjent at en i private sykehjem tilbyr dårligere lønns- og arbeidsvilkår. Det vil si at det som påvises meget vel kan skyldes noe annet enn mer effektive driftsmodeller, og det er alvorlig siden mer effektive driftsmodeller er det som er avgjørende for vekst og velstand. Ugjennomtenkt henvisning til og satsing på kostnadseffektivitet som et resultat av at enkelte arbeidstakere kommer dårligere ut, og slik bidrar til lavere kostnader for kommuner er å tilsløre viktige sider ved saken. Leder konkurranseutsetting virkelig til bedre og mer effektive driftsmodeller, er det som er spørsmålet.

Med konkurranseutsetting gis den som tar over også ansvaret for driftsmodellen, under visse gitte betingelser. Et sentralt spørsmål er om dette leder til forbedret effektivitet mer fundamentalt sett. Arbeidsmiljølovens kapittel 16 *Arbeidstakernes rettigheter ved virksomhetsoverdragelse*, og mer spesifikt § 16-2 *Lønns- og arbeidsvilkår*, åpner for visse muligheter til å endre lønns og arbeidsvilkår. Ansatte kan etter hvert komme dårligere ut med hensyn til samlet godtgjørelse for innsats. Pensjon er viktig i sammenhengen. Dette reiser spørsmålet om private

¹⁷ Det foreligger også en rapport om barnehager i Oslo der konkurranseutsetting er behandlet. Selv om problemstillingen er sammenliknbar med den vedrørende sykehjem går vi ikke nærmere inn på arbeidet her. Rapporten er utarbeidet av PricewaterhouseCoopers, jfr. PwC (2012).

sykehjem dermed også **kan fremstå som mer effektive uten å være det mer fundamentalt sett.** Som nevnt foreligger det anslag på gevinster som følge av konkurranseutsetting på opp mot 200 millioner kroner fra Oslo Economics (2013). Det er nærliggende å gå ut fra at i det minste noe av dette er en følge av press i retning av lavere samlet godtgjørelse for innsats, og at den påståtte gevinst dermed er av mindre fundamental art. Mekanismen er omtalt som “sosial dumping.” Noen kommer dårligere ut til glede for Oslo kommune og dermed en bredere allmenhet. **Om en nå ønsker å analysere problemstillingen på en seriøs måte, kan det som faktisk er tilfellet ikke feies under teppet ved å gjemme seg bak kostnadseffektivitet. Det er i tillegg nødvendig å ta høyde for andre kostnader som kommer i tillegg for kommunen, som blant annet transaksjonskostnader som følge av arrangement av anbudskonkurranser. Dessuten har vi dette med ”pensjoner og regnskap.” Det må sikres at kostnadsopplysningene har en god mening og er sammenliknbare.**

7. Synliggjøring begrenset til noter, mer meningsfullt?

Systematisk klargjøring av problemstillinger på et vitenskapelig grunnlag går ut på ved ulike anerkjente former for vitenskapelig metodikk å besvare spørsmål som stilles. **Spørsmålene dreier seg typisk om problemstillinger av positiv beskrivende art, eller problemstillinger som er av normativ art.** Skillet er ikke nødvendigvis skarpt. For eksempel er undersøkelsen av om et medikament har en bestemt virkning en positiv beskrivende problemstilling. Dersom virkningen viser seg å være tilstede med den nødvendige grad av sikkerhet, og er ønsket, vil en også kunne trekke den normative konklusjon at medikamentet bør tas i bruk. Alternative muligheter, kostnader, og bivirkninger kan gjøre den normative siden av saken mer sammensatt. I alle fall har vi at det positivt beskrivende typisk dreier seg om det som faktisk er tilfelle, og det normative om hva som er ønskelig.

I regnskap finner vi en rekke interessante positive beskrivende problemstillinger. Dette gjenspeiles i den vitenskapelige interesse som “positive accounting” møtes med. Det sies at så mye som 80 eller 90 prosent av de vitenskapelige bidragene kan være av en slik art. Tilgangen på opplysninger av kvantitativ art er stor, og til dels lett tilgjengelig. Dette er en klar invitasjon i retning av positive empiriske studier som gjør det mulig å benytte seg av en betydelig samling statistiske teknikker som bidrar til å sikre vitenskapelighet. Den normative analyse går ut på å se på spørsmålene om hva som er gode retningslinjer, og praksis ellers, for finansiell rapportering. I tillegg til dette kommer det som eventuelt fungerer mindre godt. **Analysen av normative problemstillinger er tilsynelatende kommet i miskreditt.** Det kan skyldes at det er krevende å komme frem til noe definitivt, og at normativ forskning derfor lett blir stående på stedet hvil. I tillegg har vi dette med den vitenskapelige metodikk, og det at det muligens er ekstra krevende å leve opp til dette når problemstillingen er normativ. For forskere som er avhengige av å levere vitenskapelige resultater, på en eller annen måte, er dette et problem. Som et apropos kommer Jiang og Penman (2013:234) med den observasjon at “[r]esearchers are sometimes advised to avoid normative statements on accounting policy, but to deny this mission would be akin to medical

school that has no interest in healing patients.” **Det normative blir overlatt til standardsettere, og folk ellers som er opptatt av “the politics of financial reporting regulation.”** Faktisk bruk av finansiell rapportering og brukerinteresser er åpenbart viktig, og det betyr at det er mindre heldig dersom det ikke blir lagt tilstrekkelig vekt på nettopp dette i standardsetting og i “the politics of financial reporting regulation.”

Utformingen av retningslinjer for finansiell rapportering er en åpenbar normativ problemstilling. Det vil si spørsmålet om hvordan retningslinjene bør se ut, og det forutsetter en forståelse av hva formålet er. **Utformingen av retningslinjer for finansiell rapportering er en problemstilling som er klart tilstedeværende, enten vi vil det eller ikke, og den er normativ i sin karakter.** Gitt problemstillingens tilstedeværelse uansett, har det mindre mening å legge til grunn at problemstillingen har mindre med vitenskap å gjøre, for så som vitenskapsperson å plassere seg selv fornemt i bakgrunnen. Det er en mer fruktbar posisjon å gå ut fra at vitenskapelige plattformer fortsatt bør kunne bidra til å klargjøre det som er vesentlig. Herunder også spørsmålet om mulige strategier for å bringe problemstillingen videre og eventuelt komme frem til svar. En kjempeutfordring i dette er at det både blant akademikere (som representanter for vitenskapen i den grad de er normativt aktive) og blant praktikere (som representanter for de som møter faktiske utfordringer) er en liten grad av samstemthet selv om det helt grunnleggende. På det grunnleggende og overordnede plan er det to syn som gjør seg gjeldende og de er sammenfattet i det følgende.¹⁸

- **Den balanseorienterte posisjon** Vi er opptatt av å skape verdier og da følger spørsmålet om hva verdien er av det vi driver med. Verdi er en beholdningsstørrelse og i balanseoppstillingen finner en nettopp eiendeler og gjeld/forpliktelser som beholdningsstørrelser. Egenkapitalen følger som nettoen. Balanseføring skjer tradisjonelt ikke på den måten at balanseopplysningene kan forstås som verdi i en mer fundamental forstand. Det er dermed nærliggende å utbryte “hvilken skam,” og så gå inn for å gjøre noe med dette. Alternativet er typisk

¹⁸ Posisjonene inntas noen ganger med betydelig grad av intensitet i troen på det ene eller andre. På den annen side har vi de som den ene dag uttrykker at de ikke har noen overbevisning i den ene eller andre retning, men bare er opptatt av det som er godtgjort strengt vitenskapelig, for så den neste dag å delta i standardsetting med betydelige konsekvenser. Det er åpenbart behov for å finne frem til noe som kan bringe det hele videre.

virkelige verdier og dermed “fair value accounting.” Differansen forbundet med egenkapital ved periodens slutt minus egenkapitalen ved periodens begynnelse antas være et uttrykk for periodens resultat mer fundamental sett.

- **Den resultatorienterte posisjon** Denne posisjonen tar utgangspunkt i at resultater i går og i dag sier noe om evnen til å bidra med resultater fremover, og videre at verdi skapes nettopp gjennom denne evnen. Regnskapet må si noe om dette som er pålitelig, og dermed blir resultatoppstillingen sentral. Pålitelighet sikres ved å gjøre regnskapet transaksjonsbasert uten at en dermed utelukker innarbeiding av regnskapsestimater.

Regnskapsloven av 1998 er resultatorientert og IFRS oppfattes som balanseorientert. Rent faktisk sliter standardsetterne med å være konsekvente, og ender dermed opp med blandingsløsninger.¹⁹ I kapittel 1 var vi inne på at en i Norge har to reguleringsregimer på det som er en svært vesentlig del av regnskapsområdet (retningslinjer for foretak i næringslivet). Dette er i seg selv krevende, og det blir ytterligere vanskeliggjort ved at de to regimene er helt forskjellige i sin grunnleggende innretning.

I arbeidet med norske regnskapsstandarder ser Norsk Regnskapsstiftelse hen til IFRS. I arbeidet med å følge opp regnskapslovens § 4-6 *God regnskapsskikk* ved å utdype loven ut fra dens egne forutsetninger er det tilsynelatende i mindre grad satset på fordi “alle” er blitt så opptatt av, eller ser hen til IFRS. NRS 6 *Pensjonskostnader* er et tidlig eksempel på hvordan IFRS er brakt inn i de norske retningslinjene (N GAAP) for øvrige foretak. Små foretak slipper unna. Dette leder til både resultatføring og balanseføring av effekter forbundet med ytelsespensjonsordninger. **Pensjonskostnadene** i resultatoppstillingen inneholder drifts/virksomhetsfremmede elementer, og elementer ellers som er basert på usikre eller svært usikre beregningsmessige forutsetninger, jfr. *illustrasjon 7* og den videre omtale. Innslaget av dette kan være betydelig som casene i kapittel 6 peker i retning av. Det sier seg selv at resultatstørrelsen blir mindre pålitelig slik at dette leder til redusert “earnings quality” som konsekvens. I **balanseoppstil-**

¹⁹ Et regelverk som er “litt av hvert” blir vanskeligere å forstå og forholde seg til ut fra det grunnleggende. FASB og IASB har slitt selv om en har drevet på med balanseorientering siden 1970-tallet. Regelverkene er svært omfattende og i stadig endring. Bare dette medfører at det er grunn til å **stille spørsmål om balanseorienteringen virkelig har vært en velsignelse.**

lingen balanseføres virkelige verdier som kan “snu opp ned” på det meste. I norsk balanser (N GAAP) vil en som hovedregel balanseføre transaksjonsbasert ut fra tanken om “kostnader på vent.” Det vil si som kostnader som etter hvert havner i resultatoppstillingen i tråd med tanken om sammenstilling av opptjente inntekter (inntekter som er realisert med rimelig grad av sikkerhet) og tilhørende kostnader. Med NRS 6 får balansen karakter av en blandingsløsning som vi har vært inne på. Ulikt summers og stilles opp mot hverandre, og dette leder til det som er blitt omtalt som “mismatch.” **Blandingsløsningen som NRS 6 leder til er en konsekvens av at en i oppstillingene ønsker å se det vi i illustrasjon 8 har kalt de “to prosesser” under ett. Tanken bak dette er nokså enkel og går ut på at en slik kan få frem et klarere bilde av foretakets faktiske kostnader og forpliktelser. Problemet med dette er at de to prosessene er av vidt forskjellig karakter.**

Det som er kalt verdiskapingsprosessen i *illustrasjon 8* har det grunnleggende formål å skape verdier for eierne, og hvordan det går med dette bør selvfølgelig regnskapet bidra til å fortelle noe om. En tradisjonell balanse forteller mindre om dette alene, og også for resultatoppstillingen alene kan det argumenteres for at det er nødvendig med noe mer. Det er heller ikke nok å være rent tilbakeskuende. Det som er av verdi bestemmes ofte av fremtidig potensiale, og slik blir fremtidig evne til å skape resultater av betydning. Alt dette medfører at det ikke er nok “å stirre på” regnskapet slik de foreligger. Det er nødvendig å gå videre med tilnærminger som er regnskapsanalytiske. Det vil si tilnærminger som tar sitt utgangspunkt i regnskapsbrukerposisjonen. Tilsynelatende burde et slikt utgangspunkt lede til mer håndfaste og klare retningslinjer for hvordan regnskap bør utarbeides. Som Jiang og Penman (2013:235) påpeker (fremheving med fet skrift er tilføyd) er dette imidlertid ikke så enkelt.

Indeed, the accounting Boards [som FASB og IASB] have been very keen to get the opinions of analysts. It appears, however, that this approach does not elicit clear recommendations. For example, the leadership of the CFA Institute has come out strongly in favor of fair value accounting, while rank-and-file working analysts seem to have a different opinion. The Boards' recent insurance proposals have been controversial among analysts, some endorsement (largely in Europe) and some strong opposition (largely in the US). We suspect the reason is that analysts use accounting data in very different ways; **there is no common platform for carrying out analysis.**²⁰

Dette er deprimerende og medfører at regnskapsanalyse av mange blir sett på som en "kunst," mer enn "fag" i strikt forstand. Den regnskapsanalytiske tilnærmingen som er benyttet i Widerøe-caset (avsnitt 6.6), residualinnteksverdssetting (RIV), er attraktiv fordi tilnærmingen har en god fundamental faglig begrunnelse. Det er lett å se at både resultat- og balanseoppstillingene spiller en rolle. Det vil si at den balanseorienterte posisjons ensidige fremheving av balansen blir meningsløs. Den resultatorienterte posisjon blir nyansert ved å gi balansen mening i tillegg. I RIV er både realiserte og fremtidige anslåtte størrelser med. Pålitelighet i de realiserte størrelsene er et åpenbart poeng ved at de danner grunnlag for prediksjon. Slik blir transaksjonsbasert historisk kost viktig som grunnlag for måling av det som innarbeides. Virkelig verdi og "fair value accounting" ødelegger dette.

Det er ovenfor konstatert at vi har to grunnleggende posisjoner som overordnede tilnærminger til utformingen av regelverk, og videre at RIV representerer noe som er annerledes og mer fundamentalt. Interessant er det i sammenhengen at innarbeidingen av ytelsesordninger kan begrunnes ut fra både en resultatorientert og en balanseorientert tilnærming. Kvaal og Sellæg (2003:46) sier om dette følgende (fet skrift er tilføyd).²¹

Regnskapsføring av pensjoner kan begrunnes med sammenstilling (jf. henvisning til sammenstillingsprinsippet i NRS 6 og APB 8), eller ut fra et ønske om å føre forpliktelser i samsvar med definisjonen av forpliktelser i conceptual frame-

²⁰ Den viste til institusjonen står for Chartered Financial Analyst Institute som er en verdensomspennende organisasjon for analytikere med hovedsete i Charlottesville, Virginia (USA).

²¹ APB som står for Opinions of the Accounting Principles Board er bidrag fra en forløperinstitusjon til FASB. APB 8 som det vises til kom i 1966.

work (for eksempel IAS 19). Tankesettene kommer frem i et enkelt eksempel, hvor vi ser bort i fra både fondsoppbygging og diskontering. Anta et prosjekt med én ansatt som varer i fem år. Den ansatte starter med årslønn på 100 og en avtale om en engangs pensjonsytelse lik siste årslønn ved fratreden. Ut fra et sammenstillings-synspunkt er det klart at en relevant andel av pensjonsytelsen skal inngå i lønnskostnaden første år, fordi den er en del av arbeidstakers kompensasjon for verdiskapningen. På samme måte kan det være behov for å ta med en andel av forventet pensjonsforpliktelse, ut fra prinsippet om å vise påløpte forpliktelser. Ut fra begge synsvinkler kan en fornuftig beregningsmåte være å anta jevn fordeling av forventet pensjonsytelse over prosjektperioden. Hvis en videre antar forventet pensjonsytelse lik første års lønn, får vi en pensjonskostnad lik $100/5 = 20$ som pensjonskostnad første år, og denne føres som pensjonsforpliktelse i balansen.

Pussig nok spiller det tilsynelatende ingen rolle hva som er utgangspunktet, resultatorientert eller balanseorientert. **Uansett blir konklusjonen den at effektene av ytelsespensjoner skal innarbeides.** Dette kan bidra til å forklare hvorfor dette også er blitt det som praktiseres i Norge, tilsynelatende uten alt for mye om og men. Problemet med den betydelige variasjonen over tid i det som innarbeides avfeies med at dette er noe som jevner seg ut over tid.

Det er vel og bra at prinsipper og fundamenter diskuteres. Det bidrar til at tanken skjerpes, og til økt klarhet vedrørende posisjoner. Det hele kan imidlertid få et abstrakt preg, og kanskje til og med ende opp nærmest som en skolastisk øvelse. En “går i ring” uten få et grep om noe vesentlig som er avgjørende i den ene eller andre retning. Da kan det være **et poeng å si “la oss se på hvordan dette nå faktisk virker.”** Det er det vi har gjort med de syv casene i kapittel 6, uten å ty noen spesielt vitenskapelige grep. Dermed er faren der for å miste utsagnskraft og bli oppfattet som å bidra med noe som er anekdotisk. På den annen side, når feilvare er der er det ikke nødvendigvis slik at det kreves spesielt avansert metodikk for å komme på sporet av det som har skjedd. Rent praktisk går en i kapittel 6 frem på den måten at regnskapene omarbeides slik at pensjonseffektene kommer frem på en tydelig måte. Deretter går en nærmere inn på konsekvensene av effektene. I det følgende oppsummeres inntrykkene.

- (i) Innslaget av pensjonseffekter er betydelig selv om dette varierer en del fra case til case, avhengig av situasjonen. Gjennomgående er bildet av foretaket endret på vesentlige måter og dette bekrefter antakelser formulert i oppdraget.
- (ii) Vi har vært inne på dette med spørsmålet om blandingsløsning. Det er ikke vanskelig å gjenkjenne regnskapene i casene som blandingsløsninger og dermed tilstedeværelsen av problemet med “mismatch.”
- (iii) I noen situasjoner blir egenkapitalandelen kritisk. I andre situasjoner er det motsatte tilfelle som følge av at pensjonsforpliktelser som skifter fortegn og dermed blir til pensjonsmidler. Dette reiser spørsmålet om hvordan egenkapitalen blir å forstå. Dette og andre virkninger kan en gå ut fra er en vesentlig årsak til overgangen fra ytelses- til innskuddsordninger en har sett i næringslivet.
- (iv) NRS 6 (og gammel IAS 19) åpner for at regnskapsprodusenten selv kan velge løsninger, jfr. blant annet “korridorløsningen.” Konsekvensene av dette kan være betydelige. Valget av løsninger presenteres som rent tekniske selv om de åpenbart kan være motivert av overveielser forbundet med “earnings management.”
- (v) Innarbeiding av ytelsespensjonsordninger bringer over tid mer variasjon inn i regnskapsstørrelsene og det er noe som observeres. Selv fra år til år kan variasjonen være betydelig.
- (vi) For å kunne arbeide videre med regnskapene er det nødvendig å gå til notene. En nærmere diskusjon av noteopplysningene er ikke en del av det som presenteres om casene. Allikevel er det som et samlet inntrykk riktig å peke på at noteopplysningene er for knappe og presenteres med nokså forskjelligartet systematikk. Dette virker forvirrende og vanskeliggjør arbeidet med regnskapene.
- (vii) Regnskapsbasert verdsetting er viktig som brukerformål og litt av en prøvesten for hvordan regnskap fungerer. I et av casene er dette problemstillingen (Widerøe). Det er mindre åpenbart at innarbeidingen av ytelsesordninger er av det gode i sammenhengen.

Med innarbeidingen av ytelsesordninger bringer en i oppstillingene sammen verdiskapingsprosessen i foretaket og prosesser forbundet med pensjonsordninger. Dette er to forskjellige ting. I det tilføyde er en opptatt av å jevnføre oppsamlingen av faktiske pensjonsmidler med en beregnet forpliktelse som det knytter seg en god del usikkerhet til. Som et biprodukt av dette får en også synliggjort en beregnet pensjonskostnad. En merker seg at de beregnede forpliktelsene (brutto) er av en slik art at dette har sine begrensninger selv i den prakt-

iske administrasjon og forvaltning av ytelsesordningene. Allikevel er dette noe som er brakt inn i oppstillingene slik at bildet av det som er kjernevirksomheten blir mindre klart. Det betyr imidlertid ikke at spørsmålet om hvordan forpliktelser (brutto) anslått møtes med faktiske midler er uinteressant, eller ikke bør synliggjøres. I kapittel 1 ble det påpekt at dette kan skje på to alternative måter. For det første ved innarbeiding i oppstillingene kombinert med noteopplysninger og opplysninger ellers, eller for det andre begrenset til noteopplysninger eventuelt i kombinasjon med opplysninger ellers. **Svakhhetene ved det første alternativet er vesentlige og dette er noe vi har bidratt til å klargjøre. Dette medfører at vi helt til slutt anbefaler at en ser nærmere på det andre alternativet som grunnlag for videre arbeid med retningslinjene.** Dette forutsetter en grundig gjennomgang av det som nå ikke er med i oppstillingene, det vil si i noter og som opplysninger ellers. Det er viktig at en synliggjøring som forutsatt står på egne ben og er umiddelbart forståelig. Både produsenter og brukere har store vansker med å følge med slik det er nå.

Vedlegg 1: Innarbeiding av SPKs PAYG-finansierte ytelsesordninger som om de var noe annet

I “Lov om Statens Pensjonskasse” heter det i § 41 at

[p]ensjonskassens årlige utgifter utredes av medlemmenes innskott og avkastningen av Pensjonskassens fond med det nødvendige tilskott av staten.

I praksis er det “det nødvendige tilskott av staten” som for det meste finansierer det som utbetales av ytelser. Som ordning blir dermed SPK langt på vei en “pay as you go” (PAYG) ordning garantert av staten. Dette medfører at det kan bli mindre meningsfullt å snakke om pensjonsforpliktelser for institusjoner som har sine arbeidstakere innmeldt i SPK. I tråd med dette har en da også i den årlige finansielle rapporteringen for slike institusjoner kunnet finne omtaler som at “[p]ensjonsordningen anses som en ytelsesplan og premien anses regnskapsmessig å være lik pensjonskostnaden.” Formuleringen forefinnes blant annet i “NSB BA Årsrapport 2000,” p. 10.

Omtalen ovenfor er imidlertid ikke hele historien og årsrapportene til Posten Norge for 2000-2004 er følgende om lag dekkende for det som går igjen om rapporteringen av pensjonskostnader og pensjonsforpliktelser:

Posten Norge BA/AS har kollektiv pensjonsordning for sine ansatte i Statens Pensjonskasse (SPK) og ordningen omfatter ytelser etter lov om Statens Pensjonskasse. Premiefastsettelsen og beregning av verdien av pensjonsforpliktelsene skjer etter aktuarprinsipper./Pensjonskostnader og pensjonsforpliktelser er behandlet etter NRS's regnskapsstandard for pensjonskostnader. Pensjonsordningen i SPK er imidlertid ikke fondsbasert, men det blir simulert en forvaltning av fondsmidler (“fiktive fond”) som om midlene var plassert i langsiktige statsobligasjoner.

Til tross for at SPK er PAYG-finansiert med staten som garantist finnes det institusjoner som innarbeider pensjonskostnader og pensjonsforpliktelser “som om.” Det krever noe mer med hensyn til videre klargjøring. Ordningen med “simulert forvaltning av fondsmidler,” som den også er omtalt som, går som spesifikk problemstilling tilbake til en stortingsmelding (1993-94) om SPK. Sentralt i meldingen er spørsmålet om retten til medlemskap i SPK aktualisert av at statlig virksomhet or-

ganiseres i egne selvstendige og fristilte institusjoner. I denne forbindelse er det åpenbart at spørsmålet om institusjonenes økonomiske bidrag til SPK melder seg.

I stortingsmeldingen om SPK konstateres det at innskuddssatsene (arbeidstaker-innskudd/arbeidsgiverinnskudd) er de samme for alle. Det er naturlig for ensartete typer virksomhet, men det er ikke det som er tilfellet i den aktuelle situasjon som omtales som et konglomerat av ulike virksomheter. Spørsmålet om innskudd bestemt av forholdene i den enkelte virksomhet mer spesifikt følger, og særlig er det tilfellet for virksomhet som er fristilt. Dette er behandlet i meldingens kapittel 6, *Økonomiske vilkår for medlemskap*.

I kapittel 6 ser departementet først på en ordning der det bygges opp fond med faktiske pensjonsmidler som i private pensjonsordninger. Kravene til fondsoppbygging og dermed innskudd følger av aktuarfaglige beregninger med blant annet utgangspunkt tatt i forpliktelsene knyttet til pensjonsløftene. Departementet fester seg imidlertid ved en ordning der kravene til innskudd beregnes på den samme måten som om det skjer en fondsoppbygging, men uten at dette gjennomføres rent faktisk. Det betyr at pensjonsmidlene blir en tenkt størrelse også omtalt som et "fiktivt fond." For at det hele skal fungere "som om" må de "fiktive fondene" på en eller annen måte bli tilført avkasting. Stortinget slutter seg i det alt vesentlige til meldingen om SPK, samtidig som det understrekes at statsgarantien for ytelsene fortsatt skal gjelde uavkortet.

Som en oppfølging av stortingsmeldingen om SPK utvikles det i SPK et forsikringsteknisk system for bestemmelsen av arbeidsgiverinnskudd og simulert fondsoppbygging (jfr. "Høring" om formaliseringen av dette i brev av 3. november 2008). I en forskrift fra Arbeidsdepartementet i 2009 ble det forsikringstekniske systemet gitt en sterkere rettskildeteknisk forankring.

Det omtalte "som om" legger forholdene til rette for at enkelte institusjoner med ytelsesordninger i SPK i egen finansielle rapportering vil kunne gjennomføre innarbeiding av pensjonskostnader og pensjonsforpliktelser. Som vi har sett er det mulig at praksis har vært noe forskjelligartet over tid. Det vi nå ser på er hva regn-

skapsstandardene sier om dette når det rapporteres i henhold til norsk god regnskapsskikk (GRS). Dermed blir IAS 19 mindre relevant, og NRS 6 mer relevant. La oss allikevel si noen ord om IAS 19 *Ytelser til ansatte/Employee Benefits* fordi en ser hen til denne standarden i arbeidet med norske retningslinjer. I paragraf 4 litra (b) sies det at standarden omfatter ytelser til ansatte hvor foretaket forutsettes å bidra med innskudd til “national, state, industry or other multi-employer plans”. Videre i paragraf 8 defineres/beskrives innskuddsordningene (Defined contribution plans), og ytelsesordningene (Defined benefit plans) omtales deretter som alt det som ikke er innskuddsordninger. Med disse konstateringene er det nærliggende å gå ut fra at ordningene til SPK vil kunne falle inn under standarden. Allikevel kan dette som vi har sett ovenfor (forskjelligartet praksis) ikke ha blitt gjort helt klart med NRS 6 slik den forelå da den kom på 1990-tallet.²² I et diskusjonsnotat fra 2002 er Norsk RegnskapsStiftelse inne på spørsmålet. Med en revidert versjonen av NRS 6 fra november 2005 avklares spørsmålet om innarbeiding for ordninger under SPK i retning av at det er nettopp innarbeiding som er retningslinjen. Mer konkret skjer dette i Vedlegg 1 til regnskapsstandarden (paragrafene 53-58).

Vedlegg 2: Mer om verdsetting i avsnitt 6.5

RIV-apparatet har en formell, analytisk side som det er gitt noen antydninger om i avsnitt 6.5. Selv om det er velkjent at “x-er og y-er” lett støter på motstand hos lesere tas det med noe om dette. RIV-formelen for verdsetting på tidspunkt 0 med gitt en horisont T er

$$V_0^{RIV} = EK_0 + \sum_{t=1}^T \frac{R_t - rEK_{t-1}}{(1+r)^t}. \quad (i)$$

En tenker seg at T er “langt fremover i tid.” EK_0 er egenkapital i utgangspunktet og EK_{t-1} med $t=2$ eller mer er egenkapital fremover i tid. R_t er resultat fremover i tid og r er det relative årlige avkastningskravet. Uttrykket for V_0^{RIV} kan avledes av

$$V_0^{KON} = BC_0 + \frac{C_1 - rBC_0}{1+r} + \frac{C_2 - rBC_1}{(1+r)^2} + \dots + \frac{C_T - rBC_{T-1}}{(1+r)^T} \quad (ii)$$

²² Ved hjelp av <http://www.regnskapsstiftelsen.no/?did=9209979> er det mulig å skaffe seg noe mer innsikt i hvordan NRS 6 har utviklet seg over tid.

som er uttrykket for kontantbasert verdsetting. I uttrykket er B_{CO} kontanter på verdsettingstidspunktet, C_t er netto kontantstrøm fremover i tid, og det som trekkes fra C_t er rentetapet fremover i tid ved å sitte med kontanter. Siden det ene uttrykket kan utledes av det andre er de ekvivalente. En utledning med videre diskusjon finnes i Lundesgaard (2012a). Ved en praktisk tillemping av (i) konsentreres oppmerksomheten om noen få år fremover og sammenfatter det videre i en terminalverdi. Når de få år er representert med to år leder det til

$$V_O = EK_O + \frac{R_1 - rEK_O}{1 + r} + \frac{R_2 - rEK_1}{(1 + r)^2} + \frac{TERMINAL-}{VERDI}. \quad (\text{iii})$$

Terminalverdier blir typisk bestemt ved en mer "røff" tilnærming som ved at en for eksempel legger den videre utvikling "flatt." For en autoritativ presentasjon og diskusjon av regnskapsbasert verdsetting er det nærliggende å vise til Penman (2011/2013). Det er lett å innse at (iii) kan omformuleres ved at en benytter seg av egenkapitalrentabiliteten (Return on Equity/ROE) og det leder til

$$V_O = EK_O + \frac{(ROE_1 - r)EK_O}{1 + r} + \frac{(ROE_2 - r)EK_1}{(1 + r)^2} + \frac{TERMINAL-}{VERDI}. \quad (\text{iv})$$

I den enkle analysen som legges til grunn i Widerøe-caset gjør en det enda enklere enn (iii) og (iv) ved å benytte seg av

$$V_O = EK_O + \frac{R - rEK}{r} \quad (\text{v})$$

der R og EK er fremførte størrelser. En ser at vi får $V_O = R/r$ når $EK = EK_O$. Det vil si verdsetting basert på multiplikatoren $1/r$. Det langsiktige som legges til grunn er den forventede resultatgenerering minus det absolutte kravet til avkastningen på egenkapitalen (det vil si residualinntekten) dividert med det relative avkastningskravet.

Vedlegg 3: Mer om effektivitet i avsnitt 6.7

Det er selvfølgelig at driften av et sykehjem bidrar med tjenester og forutsetter en rekke innsatser. Hva som kreves er teknisk-organisatorisk bestemt av driftsmodellen en satser på og dette kan representeres med uttrykket

$$TJENESTE = \frac{EFFEKTIVITETSAKTOR}{(TEKNISK-ORGANISATORISK)} \times INNSATS. \quad (i)$$

Når en driftsmodell er valgt er det lett å innse at et gitt tjenesteomfang krever bestemte innsatser. En driftsmodell med gjennomgående lavere innsatser, og dermed høyere effektivitetsfaktorer, er mer effektiv i teknisk-organisatorisk forstand. Dette er en fundamental form for effektivitet som er avgjørende for vekst og velstand. I uttrykket (i) kan vi dividere den teknisk-organisatoriske effektivitetsfaktoren med det det koster å tilveiebringe en enhet innsats (kostnad pr. innsatsenhet) og multiplisere innsatsen med den samme størrelsen. Det leder til

$$TJENESTE = \frac{EFFEKTIVITETS-}{FAKTOR (KR. INNSATS)} \times INNSATS \times \frac{KOSTNAD PR.}{INNSATSENHET}. \quad (ii)$$

Effektivitetsfaktoren er nå uttrykt pr. krone i innsats, og dersom de to siste elementene i (ii) sammenfattes leder det til

$$TJENESTE = \frac{EFFEKTIVITETS-}{FAKTOR (KR. INNSATS)} \times KOSTNADER. \quad (iii)$$

Når en er opptatt av kostnadseffektivitet er det nærliggende å konsentrere seg om (iii). Da er det lett å overse spørsmålet om en er blitt bedre i teknisk-organisatorisk forstand. Går en ut fra (ii) er det lett å innse at dersom en gitt driftsmodell uforandret flyttes fra en situasjon med høye lønninger, til en annen situasjon med lavere lønninger, skjer det ikke noen effektivitetsforbedring i teknisk-organisatorisk forstand. Flyttes en gitt driftsmodell til China der lønningene er lavere, skjer det som en mer konkret illustrasjon av problemstillingen, ingen effektivitetsforbedring i teknisk-organisatorisk forstand. Effektivitetsfaktoren pr. krone (eller en annen pengeenhet) i innsats blir imidlertid høyere som følge av lavere lønninger. **Virk-somheten fremstår som mer kostnadseffektiv uten at det er skjedd noe med driftsmodellen og dermed med effektiviteten mer fundamentalt sett.**

Støtte ellers i henvisninger

“Pensjoner” er et stort område, og “regnskap” er et enda større område. Snittmengden “pensjoner og regnskap” er ikke summen av de to, men fortsatt et meget stort område. Stofftilfanget er svært omfattende slik at det ikke er mulig å gjennomgå alt som er relevant i en rapportssammenheng som vår. Det vil si at dette er noe en etter beste evne har forholdt seg til. Henvisningene gir et inntrykk av hva en har vært opptatt av. Det er i den sammenheng riktig å gi en oversikt over det som er særlig “nært innpå” i forhold til det enkelte kapittel, men som det ikke er redegjort nærmere for i tekstene.

Kapittel 1: I henvisningen til det som skjedde med Tandbergs Radiofabrikk benytter en seg av Grønvik (2006). Arbeidet til Gunnvald Grønvik er interessant av andre grunner. Med pensjon gis pensjonistene mulighet til å sikre seg en andel av det som er tilgjengelig i samfunnet i øyeblikket. Tilsynelatende er det derfor av underordnet betydning om pensjonene finansieres ved “pay as you go” (PAYG) eller på andre måter som ved fondering (det bygges opp fond). Med dette overser en at det knytter seg en god del effekter til hvordan pensjoner finansieres. Grønvik er opptatt av ulikheter med hensyn til effekter og argumenterer for at det er mange fordeler forbundet med ordninger basert på fondering. I NOU 1994:6 (utredningen til Hylland-utvalget) er spørsmålet om beregnet forpliktelse som pensjonsløfter forbundet med ytelser fører med seg viet en god del oppmerksomhet. Det er nærliggende å gå ut fra at dette kan ha hatt betydning for Norsk RegnskapsStiftelses arbeid med NRS 6. EUs adoptering av IFRS er en svært viktig hendelse og hjemlet i EU (2002). Hulle (2001) oppsummerer det viktigste av bakgrunnen for dette og Lundesgaard (2005) er i tillegg nyttig i sammenhengen. FASB med SFAS 87 (innimellom bare vist til som FAS 87) og IASB (ved forløperinstitusjonen IASC) med IAS 19 får på 1980-tallet på plass standarder for ytelsesbaserte ordninger. På dette tidspunktet er den internasjonale standardsetteren “lillebror.” Det er derfor særlig interessant å kunne gjøre seg kjent med hvilket omfattende arbeid det er som ligger bak SFAS 87 og dette fremgår av sidene 94-96 i Appendix C: BACKGROUND. Kompleksiteten i det hele finner en også formidlet i PAAinE (2008). Uten å gå nærmere inn på dette synes området å vært preget av en god del forskjeller i oppfatninger. Se for øvrig <http://www.iasplus.com/en/standards/ias/ias19> for mer om historien bak IAS 19. Klump og Li (2005) gir en oversikt over en del av utfordringene på området “pension accounting.” Hva en vil med regnskap og spørsmålet om formål er viktig. En skulle tro at det er åpenbart at formålene forbundet med foretak i næringslivet er andre enn for virksomhet i offentlig sektor. Nokså overraskende er dette imidlertid ikke tilfelle. Norvald Monsen har vært opptatt av disse forskjellene og drøftet spørsmålet i en bemerkelsesverdig serie med arbeider som blant annet omfatter Monsen (2012a/b/c/d) og Monsen (2014a/b).

Kapittel 2: Over en del år er pensjonsområdet viet betydelig oppmerksomhet. Dette er noe blant annet en lang serie med NOUer bærer et bud om. Tre lover er sentrale med hensyn hva som kreves vedrørende pensjonsordninger: Lov om foretakspensjon (foretakspensjonsloven) Lov 2000-03-24 nr 16, Lov om innskuddspensjon i arbeidsforhold (innskuddspensjonsloven) Lov 2000-11-24 nr 81 og Lov om forsikringsselskaper, pensjonsforetak og deres virksomhet mv. (forsikringsvirksomhetsloven) Lov 2005-06-24 nr 44. Nylig fikk vi også Lov om tjenestepensjon (tjenestepensjonsloven) Lov 2013-12-13 nr. 106. Vegeland og Hippe (2013) bidrar med en interessant oppsummering av situasjonen i øyeblikket. Relativt sent i den omtalte utviklingen i retning av å tillate eller kreve innarbeiding av virkelig verdi i en god del sammenhenger kom det standarder internasjonalt som inneholder en videre klargjøring av hva “fair value” er for noe. SFAS 157 fra FASB og IFRS 13 fra IASB har denne funksjon. Med disse standardene tas det skritt videre med hensyn til å hva som kan omfattes av “fair value” begrepet, og dermed også det som kan godtas som grunnlag for innarbeiding.

Kapittel 3/4: Viktig for det en er opptatt av i de to kapitlene er Lov om årsregnskap m.v. (regnskapsloven) Lov 1998-07-17 nr. 56. Utdypingen i form av god regnskapsskikk (GRS) som nevnt i § 4-6 forvaltes av Norsk RegnskapsStiftelse, og NRS 6 og NRS 8 av særlig interesse i vår sammenheng. Det å få et grep om det som er omtalt som de underliggende størrelsene bak innarbeidingen av ytelsesordninger krever en del. Kvaal og Sellæg (2003), MacNicol (2004), samt Bozewicz og Lilien (2005) kan være til hjelp.

Kapittel 5: Mye av stoffet inneholder synpunkter av mer almen karakter på bruken av finansregnskapet. I sentrum står foretaket. Dette reiser spørsmålet om “hva et foretak er for noe,” og spørsmålet om foretakets grenser. I alle fall er foretak noe som “formes,” men ikke bare. Foretak som virksomhet er også preget av at driftsmodellen kjennetegnes ved permanens fordi valg binder, som påpekt i et berømt norsk bidrag av Johansen (1959). Tanken om de “to prosessene” leder i retning av at det må være et poeng at det legges til rette for at regnskapsbrukere kan sette seg inn i hva prosessene bidrar med hver for seg.

Kapittel 6: Stoffet er båret av faktiske situasjoner og den finansielle rapporteringen til det enkelte foretak vi ser på. Interessant i Widerøe-sammenheng er arbeidet til Moe og Opeide (2013) som er en god del mer omfattende enn det som er mulig i denne rapporten. En merker seg at de to kommer frem til noe helt annet enn det som er tilfellet i vårt case. Thonstad (2013) gir mer om konkurranseutsetting enn det som er mulig å komme inn på i caset om Omsorg Oslo KF. I tillegg er dette noe som er satt inn i et videre perspektiv av Voldnes (2007/2012).

Kapittel 7: En klassiker om “positive accounting” er Watts og Zimmerman (1986). Retningslinjene for finansiell rapportering er av normativ art. Konseptuelle rammeverk (“Conceptual Framework” eller bare “Framework”) er forsøk på å etablere normative grunnlag for finansiell rapportering, først og fremst i balanseorientert retning. FASB begynte med dette på 1970-tallet i form av SFACer og vi har med noen av disse under henvisninger. Forløperorganet til IASB fulgte opp dette med IASB (1989) og standardsetteren har nå med IASB (2013) gått løs på prosessen med å revidere rammeverket. Steinar Sars Kviftes arbeider (noen er tatt med under henvisninger) er interessante bidrag på området rammeverk i norsk sammenheng. Lundesgaard (2005) kobler det balanseorienterte rammeverket med EUs adopsjon av IFRS. Lundesgaard (2007) er et bidrag til diskusjonen av regnskapets formål i rammeverkssammenheng. Den resultatorienterte posisjonen begrunnes med henvisning til det som er hevdvunnet som prinsipper. En diskusjon av dette finner vi i NOU 1995:30 *Ny regnskapslov*, Johnsen (1988/1993) og Johnsen og Kvaal (1999). En prominent referanse til dette med opptjent inntekt og tilhørende kostnad er Paton og Littleton (1940). I diskusjonen av tilnærminger og posisjoner er det vanskelig ikke å komme utenom Stephen Penman som er prominent professor i regnskap ved Columbia University, New York City. Hans siste arbeid som er sammen med Guohua Jiang er vist til flere ganger i kapittel 7. Det som er interessant med Penman er at han begrunner den resultatorienterte posisjonen på en mer fundamental måte enn ved bare å vise til det som er hevdvunnet som prinsipper. Samtidig gir dette Penman et grunnlag for å diskutere den balanseorienterte posisjon, samt IFRS og FASB-standardene, på en kritisk og interessant måte. Begge deler er gjort i en rekke arbeider som blant annet Penman (2011). Den anerkjente læreboken til Penman (2013) som kommer stadig i nye utgaver bør også nevnes i sammenhengen. Lundesgaard (2011/2012a/2012b/2012c) er arbeid som bidrar til å gjøre Penmans bidrag mer kjent. I Lundesgaard (2013b) spiller Penmans bidrag også en rolle. Oppe i alt dette er residualinntektsverdsetting (RIV) grunnleggende.

Henvisninger:

- Andersen, K. (2001): "Regnskapsmessig behandling av pensjonsordninger." *Magma*, Vol. 4, nr. 6.
- Bozewicz, J. og S.B. Lilien (2005): "Pensions." C. Clubb (red.): *Accounting*, The Blackwell Encyclopedia of Management (Vol. I), pp.337-40.
- Bullen, H.G. og K. Crook (2005): "A New Conceptual Framework Project." *Financial Accounting Standards Board (FASB) og International Accounting Standards Board (IASB)*. Dokument datert mai 2005 gjort tilgjengelig på IASBs hjemmeside.
- DFØ (2011): *Anbefalte, men ikke obligatoriske, statlige regnskapsstandarder*. Direktoratet for økonomistyring, mai 2011.
- Dichev, I.D. (2008): "On the Balance Sheet-Based Model of Financial Reporting." *Accounting Horizons*, Vol. 22, No. 4, pp. 453-470.
- Fardal, A.B. (2010): "Pensjoner: IASBs forslag vil medføre vesentlig økning i pensjonsforpliktelsene." *Magma*, Vol. 13, nr. 5.
- Finanstilsynet (2010): "Regnskapsføring av ny AFP-ordning i privat sektor." To brev (01.11.2010 og 01.12.2010) til Finansdepartementet med samme overskrift.
- Gjesdal, F. (1990): "Bedriftsøkonomisk og regnskapsmessig verdsettelse og vurdering." *Praktisk økonomi* nr. 4/90, pp. 47-57.
- Grønvik, G. (2006): "Om fondering av pensjoner." Norges Bank, Staff Memo No 2006/2 (Oslo, 31. januar 2006).
- Haugen, F. og S. Rødevand (2012). "Forslag til ny tjenestepensjon." *Magma*, Vol. 15, nr. 5, pp. 13-16.
- Hulle, K. van (2001): "The EU Directives and IAS." I S.S. Kvifte og L.I. Pettersen (red.): *Mot et nytt regnskapsregime i Norge: International Accounting Standards*. Oslo Børs.
- Jiang, G. og S. Penman (2013): "A fundamentalist perspective on accounting and implications for accounting research." *China Journal of Accounting Research*, Vol. 6, pp. 233-245.
- Johansen, L. (1959): "Substitution versus Fixed Production Coefficients in the Theory of Economic Growth: A Synthesis." *Econometrica*, Vol. 27, No. 2, pp. 157-176.
- Johnsen, A. (1988): "Hva er god regnskapsskikk?" *Praktisk økonomi* nr. 3/88 (pp. 6-8).
- Johnsen, A. (1993): "Accounting Regulation in Norway." *European Accounting Review*, Vol. 3, pp. 617-626.
- Johnsen, A. og E. Kvaal (1999): *Regnskapsloven: Kommentarer til lov av 17. juli 1998 nr. 56 om årsregnskap m.v.* Cappelen Akademiske Forlag.
- Kinserdal, F. (2006): *Accounting for and Valuation of Pensions in Norway: Earnings Management and whether Analysts Detect it*. PhD (dr. oecon.), Dissertation in Accounting. Norges Handelshøyskole.
- Klump, P.J.M. og Y. Li (2005): "Pension accounting." C. Clubb (red.): *Accounting*, The Blackwell Encyclopedia of Management (Vol. I), pp. 333-37.
- Kvifte, S.S. (1997): "Konseptuelt rammeverk for regnskapsføring." *Beta* nr. 2/97, pp. 9-31. Artikkelen er også gjengitt i *Revisjon og regnskap* nr. 6/98, pp. 34-47.

- Kvifte, S.S. (2003): *The Usefulness of the Asset-Liability View: An Analysis of Conceptual Frameworks and the Implementation for Norwegian Accounting Regulation*. PhD (dr. oecon.), Dissertation in Accounting, Norges Handelshøyskole.
- Kvifte, S.S. (2004): *Konseptuelle rammeverk for regnskap*. DnR forlaget.
- Kvifte, S.S. og F.E. Sellæg (2004): "Regnskapsføring av pensjon etter IFRS." *Magma*, 2004 nr. 3, pp.
- Kvaal, E. og F.E. Sellæg (2003): "Regnskapsføring av pensjoner." *Praktisk økonomi & finans*, 2003 nr. 3, pp. 45-58.
- Lundesgaard, J. (2005): "Mot et europeisk regnskapsreguleringsregime: IASB-regelverket og det balanseorienterte konseptuelle rammeverket." *Arbeidsnotat Høgskolen i Hedmark*, nr. 7 2005.
- Lundesgaard, J. (2007): "Utkast til FASB/IASB rammeverk: Regnskapets formål." *Revisjon og Regnskap*, nr. 2 2007, pp. 26-32.
- Lundesgaard, J. (2011): "Penman om investering og formuesforvaltning." Bokomtale i *Revisjon og regnskap*, nr. 8 2011, pp. 20-21.
- Lundesgaard, J. (2012a): "Penman: Bruken av finansregnskapet og en IFRS-kritikk." *Magma*, Vol. 15 (2012) nr. 2, pp. 42-50.
- Lundesgaard, J. (2012b): "Kritikken av IFRS," *Revisjon og regnskap*, nr. 3 2012.
- Lundesgaard, J. (2012c): "Residual Income Valuation and the Normative Problem in Financial Accounting." Konferansebidrag presentert på 8. EUFIN-samling (Praha) september 2012, FIBE 2013 ved NHH og SASE (Milano) juni 2013.
- Lundesgaard, J. (2013a): "Revisjon – historien om fristelser og mottiltak." *Kommunal Økonomi*, Oktober 2013.
- Lundesgaard, J. (2013b): "Finansregnskapet og verdiskapningen for eierne." *Beta (Scandinavian Journal of Business Research)*, nr. 2/2013, pp. 144-155.
- MacNicol, R. (2004): "Pensions: Finance, Risk and Accounting." *Encyclopedia of Actuarial Science*. John Wiley & Sons.
- Monsen, N. (2012a): "Regnskapsføring av pensjon i kommuner: En kommentar til Revisorforeningen." *Kommunal økonomi*, januar 2012, pp. 12-14.
- Monsen, N. (2012b): "Statsregnskapet og kommuneregnskapet: En innføring med refleksjoner om veien videre." NHH-rapport (2012), 2. utgave.
- Monsen, N. (2012c): "Forretningsregnskap og kameralregnskap: En sammenlikning med henblikk på bruk i offentlig sektor." NHH-rapport (2012), 3. utgave.
- Monsen, N. (2012d): "Inntekter og utgifter: Et begrepsapparat." *Kommunal økonomi*, august 2012, pp. 6-8.
- Monsen, N. (2014a): "Anordningsprinsippet: Et viktig periodiseringsprinsipp i kommunene." *Kommunal økonomi*, januar 2014, pp. 21-30.
- Monsen, N. (2014b): "Bør kommunene utarbeide pengeregnskap eller lønnsomhetsregnskap? Empirisk og teoretisk diskusjon." *Magma*, Vol. 17 (2014) nr. 1, pp. 50-61.
- Moe, K. og N. Opeide (2013): "Verdsettelse av Widerøes Flyveselskap AS." *Universitetet i Tromsø/Handelshøgskolen i Tromsø*, masteroppgave i økonomi og administrasjon mai 2013.
- Oslo Economics (2013): *Sykehjemdrift i Oslo – effekten av konkurranse*. Rapport utarbeidet for NHO Service datert 16. januar 2013, Oslo Economics-rapport nr. 2013-2.

- PAInE (2008): *The financial reporting of pensions*. Rapport fra “Pro-active Accounting Activities in Europe,” et partnerskap bestående av “European Financial Advisory Group” (EFRAG) og europeiske standardsettere. EFRAG 2008.
- Paton, W.A. og A.C. Littleton (1940): *Introduction to Corporate Accounting Standards*. American Accounting Association.
- Penman, S.H. (2011): *Accounting for Value*. Columbia University Press.
- Penman, S.H. (2013): *Financial Statement Analysis and Security Valuation*. McGraw-Hill/Irwin, 5th edition.
- PwC (2012): “Salg av kommunale barnehager: Utredning av alternativ og konsekvenser.”. PwC etter oppdrag av Oslo kommune, oktober 2012.
- Statskonsult (1999): *Staten, pensjoner og konkurranse*. Rapport 1999:17 fra Direktoratet for forvaltning og IKT (Defi/etterfølgeren til Statskonsult).
- Thonstad, K. (2013): “Konkurransetsetting – Norge i nordisk sammenheng.” LO, Samfunnspolitisk avdeling, Samfunnsdokumentasjon nr 1/13.
- U.S. Congress (2002): *Sarbanes-Oxley Act of 2002* (An act to protect investors by improving the accuracy and reliability of corporate disclosures made pursuant to the securities laws, and for other purposes). Lov vedtatt 24. juli 2002, godkjent av President Bush 30. juli samme år.
- Veland, G. og J.M. Hippe (2013): “Utviklingstrekk og utfordringer i det norske pensjonssystemet.” Fafo-notat 2013:19.
- Voldnes, F. (2007): “Helseforetakene – forretningsmessig drevne foretak i en større reform.” Vedlegg 2 i B. Jensen og M. Bollingmo: “Helsereform: Utfordringer og løsninger.” Høgskolen i Hedmark, Rapport nr. 15/2007.
- Voldnes, F. (2012): “Folkevalgt styring eller markedsstyring?” *Fagbladet samfunn & økonomi*, 2-2012, pp. 7-27.
- Wattle, P.A. (2004): “Den store omstillingen i Widerøe.” *Magma*, Vol. 7 (2004) nr. 4.
- Watts, R.L. og J.L. Zimmerman (1986): *Positive Accounting Theory*. Prentice-Hall, Inc.
- Weiby, S. og H. Grov (2014): “Virksomhetsoverdragelser – oppgjørmekanismer og klassifisering av balanseposter.” *Magma*, Vol. 17 (2014) nr. 1, pp. 66-77.

Offentlige utredninger mv.:

- NOU 1994:6 *Private pensjonsordninger*. Utredning fra et utvalg (Hylland-utvalget) oppnevnt ved kongelig resolusjon 14. mai 1993. Avgitt til Finans- og tolldepartementet 18. februar 1994.
- NOU 1995:30 *Ny regnskapslov*. Utredning fra et utvalg oppnevnt ved kongelig resolusjon 15. mars 1990. Avgitt til Finans- og tolldepartementet 27. oktober 1995.
- NOU 1998:10 *Fondering av folketrygden*. Utredning fra et utvalg (Moland-utvalget) oppnevnt ved kongelig resolusjon 27. september 1996. Avgitt til Finans- og tolldepartementet 2. juli 1998.
- NOU 1998:19 *Fleksibel pensjonering*. Utredning fra et utvalg oppnevnt ved kongelig resolusjon 9. oktober 1997. Avgitt til Finans- og tolldepartementet 27. november 1998.

- NOU 2003:23 *Evaluering av regnskapsloven*. Utredning fra et utvalg oppnevnt ved kongelig resolusjon 7. juni 2002. Avgitt til Finansdepartementet 15. august 2003.
- NOU 2009:13 *Brede pensjonsordninger*. Utredning fra utvalg oppnevnt ved kongelig resolusjon 27. juni 2008. Avgitt til Finansdepartementet 5. juni 2009.
- NOU 2010:6 *Pensjonslovene og Folketrygdreformen I*. Utredning fra Banklovkommissjonen oppnevnt ved kongelig resolusjon 6. april 1990. Avgitt til Finansdepartementet 5. mai 2010.
- NOU 2012:13 *Pensjonslovene og Folketrygdreformen II*. Utredning fra Banklovkommissjonen oppnevnt ved kongelig resolusjon 6. april 1990. Avgitt til Finansdepartementet 28. juni 2012.
- NOU 2013:3 *Pensjonslovene og Folketrygdreformen III*. Utredning fra Banklovkommissjonen oppnevnt ved kongelig resolusjon 6. april 1990. Avgitt til Finansdepartementet 7. januar 2013.
- Regnskapsføring av ny AFP*. Rapport fra en arbeidsgruppe oppnevnt av Finansdepartementet 28. mars 2011, avgitt 7. oktober 2011. Jfr. http://www.regjeringen.no/pages/35193303/Rapport_AFP.pdf

Lover mv.:

- Lov om kommuner og fylkeskommuner (kommuneloven) – Lov 1992-09-25 nr. 107.
- Lov om aksjeselskaper (aksjeloven) – Lov 1997-06-13 nr. 44.
- Lov om allmennaksjeselskaper (allmennaksjeloven) – Lov 1997-06-13 nr. 45.
- Lov om årsregnskap m.v. (regnskapsloven) – Lov 1998-07-17 nr. 56.
- Lov om foretakspensjon (foretakspensjonsloven) – Lov 2000-03-24 nr. 16.
- Lov om innskuddspensjon i arbeidsforhold (innskuddspensjonsloven) – Lov 2000-11-24 nr. 81.
- EU (2002): Europaparlaments- og rådsforordning (EF) nr. 1606/2002 av 19. juli 2002 om anvendelse av internasjonale regnskapsstandarder.
- Lov om arbeidsmiljø, arbeidstid og stillingsvern mv. (arbeidsmiljøloven) – Lov 2005-06-17 nr. 62.
- Lov om forsikringsselskaper, pensjonsforetak og deres virksomhet mv. (forsikringsvirksomhetsloven) – Lov 2005-06-24 nr. 44.
- Lov om tjenestepensjon (tjenestepensjonsloven) – Lov 2013-12-13 nr. 106.
- Forskrift om årsregnskap og årsberetning (for kommuner og fylkeskommuner) – For 2000-12-15 nr. 1424 (Kommunal- og moderniseringsdepartementet).
- Forskrift om gjennomføring av EØS-regler om vedtatte internasjonale regnskapsstandarder – For 2004-12-17 nr. 1852 (Finansdepartementet).
- Forskrift om særbudsjett, særregnskap og årsberetning for kommunale og fylkeskommunale foretak – For 2006-08-24 nr. 1033 ((Kommunal- og moderniseringsdepartementet).
- Forskrift om beregning av arbeidsgiverandel m.m. – For 2009-12-22 nr. 1804 (Arbeidsdepartementet).
- Om medlemskap i Statens Pensjonskasse – St.meld. nr. 33 (1993-94).
- Om medlemskap i Statens Pensjonskasse – Innst. S. nr. 159 (1993-94) fra Familie-, kultur- og administrasjonskomiteen.

- Om lov om endringer i lov 17. juli 1998 nr. 56 om årsregnskap m.v. (regnskapsloven) – Ot.prp. nr. 15 (2003-2004).
- Om lov om endringer i lov 17. juli 1998 nr. 56 om årsregnskap m.v. (regnskapsloven) og enkelte andre lover (gjennomføring av EØS-regler om anvendelse av internasjonale regnskapsstandarder m.m.) – Ot.prp. nr. 89 (2003-2004).
- Høring – utkast til forskrift om beregning av arbeidsgiverandel i Statens Pensjonskasse. Brev fra Fornyings-, administrasjons- og kirkedepartementet datert 3. november 2008.
- Nasjonalbudsjettet 2014 – Meld. St. 1 (2013-2014). Tilrådning fra Finansdepartementet 4. oktober 2013, godkjent i statsråd samme dag.
- Statsbudsjettet 2014 – Prop. 1 S (2013-2014). Budsjettet for Kulturdepartementet.

Norsk RegnskapsStiftelse:

- NRS 6: *Pensjonskostnader*. Norsk regnskapsstandard (NRS) fra Norsk RegnskapsStiftelse april 1994, revidert oktober 1995. Endelig NRS november 2000. Revidert november 2001, november 2002, november 2005, november 2007, juni 2008, desember 2009, desember 2010 og desember 2012. I tillegg til *Vedlegg 1*: “Aktuelle regnskapsspørsmål for foretak i forbindelse med lov foretakspensjon, lov om innskuddspensjon og i forhold til offentlige tjenestepensjonsordninger samt i forhold til avtalefestet pensjon (AFP).”
- NRS 8: *God regnskapsskikk for små foretak*. Norsk regnskapsstandard (NRS) fra Norsk RegnskapsStiftelse november 2000, revidert en rekke ganger senest januar 2014.
- NRS (V): *Pensjonsforutsetninger*. Fastsettelse av forutsetninger for ytelsesbaserte pensjonsordninger etter IAS 19 og NRS 6. Veiledning fra Norsk fra Norsk RegnskapsStiftelse januar 2013.
- NRS (D): “Aktuelle regnskapsspørsmål for foretak i forbindelse med lov om foretakspensjon, lov om innskuddspensjon og i forhold til offentlige tjenestepensjonsordninger.” Diskusjonsnotat fra 2001, revidert november 2002.
- NRS (2010): *Regnskapsmessig behandling av overgang til ny AFP-ordning i privat sektor*. Oktober 2009, oppdatert 2009 og mars 2010.

Standardsettere
internasjonalt mv.:

- IASB (1989): *Framework for the Preparation and Presentation of Financial Statements*. IASC/London (forløperorganet til IASB).
- IASB (2009): *IFRS for SMEs: International Financial Reporting Standard for Small and Medium-sized Entities*. Approved July 2009.
- IASB (2013): *A Review of the Conceptual Framework for Financial Reporting*. Discussion Paper DP/2013/1, July 2013.
- IAS 19: *Employee Benefits* (Ytelser til ansatte). Forordning (EU) nr. 475/2012 inneholder den gjeldende versjon, se <http://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2004-12-17-1852> .
- IFRS 13: *Fair Value Measurement*. International Financial Reporting Standard fra IASB godkjent i mai 2011 og gjort gjeldende fra 1. januar 2013.

SFAS No. 87: *Employers' Accounting for Pensjons*. Statement of Financial Accounting Standards fra FASB godkjent i Desember 1985.

SFAS No. 157: *Fair Value Measurement*. Statement of Financial Accounting Standards fra FASB godkjent i september 2006 og gjort gjeldende fra 15. november 2007.

SFAC (1984): "Recognition and Measurement in Financial Statement of Business Enterprises." Statement of Financial Accounting Concepts No. 5 (December 1984), FASB.

SFAC (1985): "Elements of Financial Statements" (erstatte bl.a. SFAC # 3). Statement of Financial Accounting Concepts No. 6 (December 1985), FASB.

SFAC (2010): "Conceptual Framework for Financial Reporting: Chapter 1, The Objective of General Purpose Financial Reporting, and Chapter 3, Qualitative Characteristics of Useful Financial Information." Statement of Financial Accounting Concepts No. 8 (September 2010), FASB.

Finansiell rapportering:

Hedmark fylkesmuseum AS: *Årsmelding 2010-2012*.

Institutt for samfunnsforskning: *Årsmelding 2002-2012*.

Norsk Rikskringkasting AS: *Årsregnskap for 2011 og 2012*.

Omsorg Oslo KF: *Årsberetning og årsregnskap for 2011 og 2012*.

Posten Norge AS: *Årsrapport 2000-2012*.

Tafjord Kraft AS: *Årsrapport 2006-2012*.

Widerøe's Flyveselskap AS: *Årsregnskap med noter for 2012*.